

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БІБЛІОТЕЧНИЙ МЕРКУРІЙ

LIBRARY MERCURY

Науковий журнал

Scientific journal

Виходить 2 рази на рік

Published twice a year

Заснований у жовтні 2007 р.

founded in October, 2007

Випуск 2(32) 2024

Одеса
ОНУ
2024

Засновник та видавець –
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Д. В. Кіосак, д-р іст. наук (головний редактор); О. В. Суровцева, директор Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); П. Бьяджи, д-р філософії в області археології первісного суспільства; Н. М. Діанова, д-р іст. наук; С. В. Іванова, д-р іст. наук; Т. О. Колесникова, канд. наук із соц. комунікацій; В. В. Левченко, канд. іст. наук; О. В. Сминтина, д-р іст. наук; П. С. Шидловський, канд. іст. наук.

Establisher and Publisher –
Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial Board of the journal:

D. V. Kiosak, DSc (History) (Editor-in-Chief); O. V. Surovtseva, Director of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchykova, CandSc (History) (Executive Secretary); P. Biagi, PhD (Prehistoric Archaeology); N. M. Dianova, DSc (History); S. V. Ivanova, DSc (History); T. O. Kolesnykova, CandSc (Social Communications); V. V. Levchenko, CandSc (History); O. V. Smyntyna, DSc (History); O. S. Shydlovskiy, CandSc (History).

Згідно з Рішенням Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1548 від 23.11.2023 р.
журнал зареєстрований як друковане медіа і внесений до
Реєстру суб'єктів у сфері медіа з ідентифікатором R30-01965.

Відповідно до Наказу МОН України № 1188 від 24.09.2020 р.
науковий журнал «Бібліотечний Меркурій» внесений
до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»: історичні науки 032 Історія та археологія)

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 19.11.2024 р.

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Левченко В. В., Левченко Г. С., Мурашко О. С.
ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ОДЕСИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РР. 7

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соколов В. Ю.
ВИДАННЯ АУКЦІОННИХ КАТАЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАНОВЛЕННЯ
ПУБЛІЧНИХ ТОРГІВ АНТИКВАРНОЮ КНИГОЮ ТА ФОРМУВАННЯ
КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ
ХХІ СТ. У КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ КНИЖКОВИХ АУКЦІОНІВ 47

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Алексеевко М. В.
ПРИЖИТТЄВІ ПРИМІРНИКИ ВИДАНЬ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО:
ШЛЯХИ НАДХОДЖЕННЯ ДО ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА 85

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Медведь М. М.
РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЩОДО УЧАСТІ У ПРОВЕДЕННІ АКРЕДИТАЦІЙ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ:
З ДОСВІДУ РОБОТИ 97

Суровцева О. В., Мурашко О. С.
ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ-РЕПОЗИТАРІЙ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА:
НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС, ВІДКРИТИЙ ДОСТУП..... 108

РЕЦЕНЗІЇ

Великодна Г. В.
РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ «КАТАЛОГ КНИГ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ
КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У ФОНДАХ ООУНБ
ІМЕНІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО» 127

ПАМ'ЯТІ Є. В. САВЕЛЬСВОЇ 131

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ 134

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

Levchenko V. V., Levchenko H. S., Murashko O. S. THE ACTIVITIES OF ODESA LIBRARIES DURING THE OCCUPATION OF 1941–1944.....	7
--	---

INFORMATION AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

Sokolov V. Yu. PUBLICATION OF AUCTION CATALOGS AS AN INSTRUMENT OF PUBLIC AUCTIONS OF ANTIQUE BOOKS AND THE FORMATION OF BOOK CULTURE IN UKRAINE AT THE END OF THE 18TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY. IN THE CONTEXT OF WORLDWIDE DEVELOPMENT OF BOOK AUCTIONS.....	47
---	----

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Aliexsieienko M. V. LIFETIME COPIES OF YAKIV HOLOVATSKY'S PUBLICATIONS: WAYS OF ACQUISITIONS BY THE SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY	85
--	----

INNOVATIVE PROCESSES IN LIBRARY STUDIES

Medved M. M. THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE LIBRARY OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN THE ACCREDITATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS: FROM WORK EXPERIENCE	97
Surovtseva O. V., Murashko O. S. ELECTRONIC ARCHIVE-REPOSITORY OF ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: SCIENTIFIC POTENTIAL, EDUCATIONAL PROCESS, OPEN ACCESS.....	108

REVIEWS

Velykodna H. V. REVIEW OF THE PUBLICATION “THE CATALOGUE OF BOOKS IN POLISH DATED LATE XVIII – EARLY XX CENTURIES IN THE COLLECTIONS OF ODESA REGIONAL UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARY NAMED AFTER M. S. HRUSHEVSKYI”	127
IN MEMORY OF V. SAVELIEVA.....	131
INFORMATION FOR AUTHORS.....	134

**З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 026/027(477.74-25-074)"1941/1944"

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2\(32\).316842](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2(32).316842)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін
Одеського національного морського університету (ОНМУ),
професор ОНМУ
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна
тел.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

Левченко Галина Сергіївна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 723 58 42
e-mail: levchenkoukrlav@ukr.net

Мурашко Олена Сергіївна,

бібліограф, бібліотекар, фахівець освітньої галузі
пров. Єлісаветградський, 5, м. Одеса, 65007, Україна
тел.: +38 (067) 743 13 29
e-mail: al76od@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ОДЕСИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РР.

Стаття присвячена одній із недостатньо досліджених сторінок в історії бібліотечної справи нашої країни – політика окупаційної влади та представників військової адміністрації Німеччини щодо організації діяльності бібліотек на захоплених територіях УРСР. У запропонованій статті вперше представлено історію бібліотек Одеси в умовах німецько-румунської окупації 1941–1944 рр. На підставі матеріалів, опублікованих на сторінках окупаційної преси та низки архівних документів, уперше введених до наукового обігу, автори простежують діяльність бібліотек та їх роль у поширенні окупаційної ідеології і пропаганди серед місцевого населення. Важливе місце займає аналіз залучення бібліотек до реалізації культурної політики німецько-румунських окупантів. Саме бібліотеки повинні були відіграти певну маніпулятивну роль у поширенні серед місцевого населення нової ідеології невійськовими методами. До того ж бібліотеки та бібліотечні кадри активно використовували у безпосередній пропагандистській роботі в зоні окупації. Розкрито питання долі бібліотек у контексті війни. Висвітлено основні напрями політики нової влади в галузі впровадження нової культури на окупованих територіях та організації переміщення і вилучення книжкових культурних цінностей з книгосховищ. Викладено різні аспекти використання книжкових фондів в

умовах окупації. Подано інформацію про книжкову культуру в окупаційний період на основі публікацій періодичних видань. Проаналізовано напрями деструктивної політики окупаційної влади щодо бібліотечної справи. Подано періодизацію процесу реорганізації та відкриття бібліотек у зоні окупації, основні напрями та деструктивні підсумки цієї діяльності. Висвітлено засади політики місцевої влади відносно бібліотек, фактори, що на неї впливали, та загальні результати. Представлено короткі біографічні довідки директорів провідних одеських бібліотек.

Ключові слова: бібліотеки, бібліотечна мережа, бібліотечна справа, Одеса, Друга світова війна, окупація, ідеологія, політика окупантів, окупаційна преса, пропаганда, університетська бібліотека, бібліотекарі, біографії, О. Б. Варнеке, І. Ф. Гладковський, В. В. Торчинська, О. М. Тюнєєва, генерації.

Друга світова війна – час суворих випробувань для багатьох народів, що порушив їхню мирну і творчу працю на полях, фермах, заводах та у різних установах, зокрема бібліотеках. Діяльність бібліотек у роки війни – це величезний пласт справ, фактів, подій, імен, доль. У бібліотек, як і у людей, своя доля, своя лінія життя. Незважаючи на всі труднощі та негаразди під час війни, бібліотекарі не припиняли самовіддану професійну працю.

Події 1939–1945 рр. назавжди вплинули не тільки на пам'ять народу, а й на книги, які люди трепетно охороняли протягом усієї війни, яка перебудувала роботу читалень на новий лад. Здається, що у цей час у людей було набагато більше потреби у діяльності бібліотек, ніж будь-коли, книги стали ще більш затребувані як необхідна галузева методична література і як засіб, що допомагав виживати та знімати психологічне навантаження. В емоційному спілкуванні з книгою легше було пережити військове лихоліття.

Деякі події війни та її підсумки протягом десятиліть залишаються предметом суперечок у науковій спільноті. Складність і неоднозначність подій війни посилюються ідеологічним і політичним підтекстом, яким намагаються наповнити дискусію окремі, часто кон'юнктурно ангажовані персонажі. Вивчення, що часто вимагає пошарового аналізу багатоаспектних подій такого складного і багаторівневого явища, дозволяє доповнити вже існуючу картину. При цьому слід окремо відзначити необхідність дослідження незначних на перший погляд фактів, які дозволяють докладно описати історичні події. Одним із таких багатовекторних питань є діяльність німецько-румунської окупаційної влади щодо організації діяльності бібліотек на захоплених українських територіях. Бібліотеки, які були відкриті у зоні окупації, на думку окупантів, мали бути залучені до реалізації культурної політики та пропагандистської діяльності, як і всі новостворені ними установи. Саме бібліотеки та бібліотечні кадри повинні були відіграти певну маніпулятивну роль у поневоленні (онімеченні та румунізації) місцевого населення невійськовими методами.

Серед вагомого обсягу праць щодо питань Другої світової війни аспект історії мережі бібліотек в Одесі, на відміну від інших міст (Києва [8; 76], Львова [7;

75; 125], Харкова [6; 9; 65–67], Дніпра, Маріуполя [66]), висвітлювався побіжно. Переважно він окреслювався поверхнево в узагальнених працях, присвячених історії двох провідних одеських бібліотек¹: наукової² (сучасна Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова) [49; 57–58; 90; 92; 101–102; 126–128] і публічної³ (сучасна Одеська національна наукова бібліотека) [20; 55–56; 74; 103; 123]. Отже, серед недостатньо досліджених питань є доля книжкових бібліотечних фондів Одеси у період окупації. На сьогодні не існує наукових праць, що висвітлювали б історію одеської мережі бібліотек у період 1941–1944 рр. У першу чергу це пов'язано зі слабкою джерельною базою щодо подібних досліджень, особливо в сегменті іншомовних джерел, представлених документами, створеними під час німецько-румунської окупації відповідно німецькою і румунською мовами. Тому напрацюванням у цій галузі сприяють наукові пошуки невідомих досі джерел як серед документів, уже введених до наукового обігу, так і у сегменті досі малодосліджених зібрань окупаційних періодичних видань. Ґрунтовне вирішення даного питання передбачає всебічне вивчення наявної інформації щодо долі одеських книгозбірень. Важливо при цьому відзначити необхідність комплексних досліджень цього питання з використанням максимальної кількості історичних джерел.

У джерелознавчу основу нашого наукового дослідження покладено матеріали окупаційних періодичних видань, присвячених бібліотечній тематиці, та декілька раніше не репрезентованих архівних документів. Фронтальний перегляд окупаційної преси, яка відкладена в Державному архіві Одеської області та Одеському історико-краєзнавчому музеї, попередньо описана нами [45; 46], що дозволило виявити 92 замітки і статті [4–5; 10–19; 21–44; 47–48; 50–54; 59–64; 68; 78–87; 89; 91; 93–100; 104–115; 117–122; 124], що описують стан та діяльність одеських бібліотек. Понад 50 % публікацій (47 з 92) присвячено трьом провідним одеським бібліотекам (відповідно назв того часу – публічній, міській (сучасна Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського), наукова), серед яких безумовним лідером за кількістю згадок на сторінках преси (23 з 92, що склало 25 %) була публічна бібліотека (див. дод. 1). Отже, однією з важливих тем, яка знайшла відображення на шпальтах окупаційної преси, стало висвітлення відкриття та подальшої діяльності бібліотек, створюваних німецько-румунською владою в Одесі.

Із наближенням лінії фронту до Одеси за вказівкою радянського уряду було вжито заходів щодо евакуації окремих фондів бібліотек до східних регіонів СРСР. Здебільшого, вони вивозилися разом із майном евакуйованих підприємств та вишів. Багатьом установам не вдалося зберегти свої бібліотеки. Тільки незначну частину бібліотеки, а саме мінімум навчальної літератури змогли вивезти під час евакуації Одеського державного університету (ОДУ) в Туркме-

¹ У статті використовуємо назви бібліотек, які були поширені за часів німецько-румунської окупації.

² Бібліотека знаходилася за адресою вул. короля Міхая I (Преображенська), буд. № 24.

³ Бібліотека знаходилася за адресою вул. Херсонська, буд. № 13.

нію (Байрам-Алі) [101, с. 18]. Насамперед із бібліотек евакуйовувалися фонди відділів рукописів і рідкісних видань, книги окремих галузей знання. Наприклад, у вантажному порту Маріуполя було знайдено скриню з Одеси, в якій знаходилося 200 книг щодо Чорного та Азовського морів. Вони були передані спочатку до центральної бібліотеки Маріуполя, а звідти – 183 з них, за дозволом комендатури, були надані під розписку німецькому представнику служби, яка відповідала за рибальство [66, с. 315]. У цілому швидке просування окупантів у глиб країни не дозволило здійснити своєчасну евакуацію переважної більшості фондів багатьох одеських бібліотек. Тому перше, з чим зіткнулися бібліотекарі – збереження книжкових фондів і каталогів. Чималих зусиль знадобилося, щоб перемістити тисячі книг у підвальні приміщення з метою збереження книжкових фондів та запобігання загроз бомбардувань. Головним завданням на той час було збереження книжкових фондів, тому всі співробітники бібліотеки, незалежно від віку, стану здоров'я, посади, брали участь у цій роботі. Також серйозною проблемою стало питання комплектування фондів. Останні три місяці 1941 р. бібліотеки не отримували коштів для поповнення книжкових зборів. У той же час багато книг йшло на списання.

Героїчна оборона Одеси впродовж 73 днів (5 серпня – 16 жовтня 1941 р.) закінчилася відступом радянських військ із міста та входженням до нього в ніч з 16 на 17 жовтня 1941 р. німецько-румунських військ. Під час оборони міста значна частина будівель бібліотек сильно постраждала від нальотів ворожої авіації та під час воєнних дій у прифронтовій смузі. Події війни залишили свій слід у долі університетської бібліотеки, у приміщенні якої розташовувався штаб ПВО та винищувальний батальйон. Після відступу радянських військ бібліотека мала пригнічений вигляд: було вибито скло у вікнах, повалено стелажі тощо [101, с. 18]. Понад мільйон книг було звалено на підлогу, через відсутність скла температура в приміщенні була нижче нуля. Багато цінних книг із бібліотеки викрадено [112]. Під час зміни влади восени 1941 р. бібліотека тривалий час залишалася без нагляду. 20 грудня 1941 р., з ініціативи колишніх співробітників бібліотеки, розпочалися відновлювальні роботи. У жахливих умовах у грудневі морози, коли залами книгосховища гуляв вітер, почалися роботи з відновлення книжкових фондів. Майже всі книги валялися на підлозі, тому першою чергою їх потрібно було підняти і поставити на полиці відповідно до каталогів, що випадково вціліли. Цією великою та трудомісткою роботою кілька місяців було зайнято 30 осіб [117]. Окупаційна влада намагалася виправити подібні проблеми, але робила це не швидкими темпами. Наприклад, тільки 9 листопада 1942 р. на рахунок Одеського університету було переведено пожертвування 10 000 марок від генерального примаря Г. В. Пинті. З цієї суми 5 000 марок виділялося на загальні потреби бібліотеки та лабораторій [1, арк. 98–99].

Серед усіх бібліотек Одеси від воєнних дій сильно постраждала будівля Публічної бібліотеки, в якій були надто великі руйнування [112]. У 1943 р. в

газеті «Буг» згадували, що «У жовтні 1941 р. ця колосальна скарбниця людських знань опинилася в непривабливому й важкому становищі. Залишена непризволяще, вона довго стояла без охорони і тільки самовідданість колишніх співробітників цієї бібліотеки врятувала її від пограбування». Через кілька днів після приходу румунських військ до Одеси О. М. Тюнєєва, яка працювала в бібліотеці з 1919 р. подала до Муніципалітету доповідну записку, вказуючи на необхідність зберегти будівлю та книжкові фонди. У відповідь окупаційна влада запропонувала їй очолити бібліотеку та власним коштом розпочати посильне її відновлення. Так як дах над аванзалом був пробитий снарядом, на кошти співробітників були запрошені працівники, які с'як-так полагодили його. Майже всі шибки книгосховища були розбиті, й для того, щоб засклити їх, за власний коштом бібліотекарі найняли майстрів, які зняли шибки з книжкових шаф і засклили частину вікон. Де не вистачало скла, була поставлена фанера [4]. Так, 20 серпня 1942 р. було повідомлено, що «аварійний ремонт будівлі бібліотеки вже закінчено та приміщення її обладнано новим інвентарем, а як тільки буде отримано скло для читального залу, то можна буде призначити день для відкриття найбільшої бібліотеки у Трансністрії» [32]. Через брак скла в Трансністрії завершення ремонту бібліотеки затримувалося більше ніж на рік. Наприкінці жовтня 1942 р. було повідомлено, що аварійний ремонт будівлі в основному закінчено, але засклити читальний зал поки що не вдалося, оскільки призначене для цієї мети скло довелося використати для скління чотирьох ярусів книгосховищ, щоб зберегти цінні та рідкісні книги [107]. Саме через брак скла відкриття бібліотеки відкладалося на невизначений час. У січні 1943 р. окупанти вкотре повідомили, що тільки після закінчення ремонтних робіт бібліотека зможе в повному обсязі розгорнути свою діяльність, бо на той час центральна зала ще не могла бути відкрита, оскільки потребувала скління [25]. Для користування її відкривали тільки влітку [91]. У листопаді 1943 р. дирекція бібліотеки отримала 210 м² скла для скління центрального книгосховища та головної частини читального залу [104]. І тільки у січні 1944 р. було повідомлено про закінчення ремонту (скління та опалення) в бібліотеці, на який виділили 15 000 марок [87]. Отже, понад двох років знадобилося адміністрації Губернаторства для того, щоб розв'язати питання щодо скління приміщень бібліотеки, що дало можливість забезпечити повну безпеку цінного книжкового фонду.

Будівля Міської бібліотеки⁴ не постраждала, але у вікнах не було шибок, а у книгосховищі – було морозно [112]. У пресі повідомлялося, що «в приміщенні панував хаос, тисячі книжок валялися на підлозі. Купи попелу від спалених книг і цікавих документів доповнювали загальну картину господарювання радянської влади в останні дні її існування» [39]. Загалом десятки дрібних бібліотек у місті знаходилися довгий час без нагляду, а книги розкрадалися з них

⁴ У пресі вказувалися різні адреси бібліотеки, яка знаходилася на розі двох вулиць: вул. короля Міхая I (Преображенська), буд. № 64 [64] або вул. Троїцька, буд. 49–51 [95].

у великій кількості. Як, наприклад, було з бібліотекою колишнього «Будинку техніки», що знаходилася на вулиці Степовій [15; 54]. Після приходу окупантів Управління рухомим майном Муніципалітету взяло всі бібліотеки на облік, складало описи книг, що вціліли, та вживало заходів щодо їх збереження [112].

На першому етапі, який передував організації роботи щодо відкриття бібліотек, що увійшли у підпорядкування Дирекції культури Муніципалітету, після відновлення будівель бібліотек, які дуже постраждали під час військових дій [99], окупанти здійснили низку заходів щодо виявлення та охорони книжкових масивів, що залишилися на захопленій території. Окупаційна влада передбачала забезпечення збереження фондів бібліотек як від посягань солдатів й офіцерів вермахту, так і місцевих жителів. При цьому можна припустити, що особливу небезпеку для бібліотечних фондів, з погляду німців, могли становити саме окремі радянські партійні працівники, метою яких могло стати пряме знищення важливих видань, не вивезених у метушні евакуації.

На другому етапі роботи з організації функціонування бібліотек розпочалося практичне виявлення установ, які мали книжкові фонди, що становили інтерес для окупантів. До об'єктів їх інтересу входили бібліотеки всіх видів. Було проведено титанічну роботу на всіх складах у бібліотеках з цензурування, відбору та перегляду книг [99]. При цьому саме фонди бібліотек мали використовуватися для ідеологічного впливу на місцеве населення, щоб до рук не дуже розбірливого читача не потрапили книги вельми сумнівного змісту, насамперед – більшовицька агітаційна література або антифашистська [5; 16; 42]. 18 серпня 1942 р. «Одесская газета» розповідала про випадок на Привозі, де без встановленого достатньо уважного спостереження пересічні люди торгували книжками та пропонували читачам різні радянські та агітаційні видання. Наприклад, там помітили, як продавали повість К. Г. Паустовського «Созвездие гончих псов», на думку автора замітки, «книгу явно антифашистського характеру». За словами невідомого автора цієї замітки, слід було встановити нагляд за цими продавцями і частіше перевіряти їх фонди, не дозволяючи їм видавати книжки для читання без контролю [5].

Після виявлення та забезпечення збереження книжкових фондів фахівці приступали до обробки, аналізу та сортування виявлених книжкових зібрань. Була зроблена велика підготовча робота для ревізій усіх книг. Хоча станом на кінець січня 1942 р. бібліотеки ще не мали точних вказівок стосовно того, які книги підлягають вилученню, тому робили цю роботу на власний розсуд [112]. Тільки у лютому це питання було розв'язане. Наприклад, станом на 24 лютого 1942 р. в Публічній бібліотеці «повним ходом йшли роботи зі складання каталогів» [29]. Цінні з художньої точки зору та в матеріальному сенсі видання детально описувалися, основні відомості про них перекладалися німецькою або румунською мовами, а далі вони каталогізувалися та упаковувалися для відправки до Німеччини або Румунії. Наприклад, партія книг бібліотеки колишнього «Будинку техніки», визнаних особливо цінними, була надіслана до

наукової бібліотеки Бухаресту [54]. Серед праць класиків марксизму-ленінізму та більшовицьких лідерів виявлялася література, яка представляла інтерес для подальшого вивчення у відповідних німецьких установах, частина якої також оброблялася і готувалася до відправки до Рейху. З іншої частини було створено секретний більшовицький фонд, до якого увійшли всі заборонені книги, видані за радянської влади [99]. Решта політичної агітаційної літератури більшовиків знищувалася. У Науковій бібліотеці, коли перший етап роботи було закінчено, зусилля співробітників були спрямовані на більш раціональнішу розстановку книг по відділах. Запроваджено новий етикетаж, відібрано необроблені книги, організовано «секретний» фонд та виділено літературу з колишнього секретного фонду [117]. Каталоги бібліотек були переглянуті та заповнені за румунською термінологією [99].

У Міській бібліотеці навесні 1942 р. проводила роботу Трофейна комісія у складі двох румунів, яка очистила весь книжковий фонд від більшовицької агітаційної літератури. Усього було вилучено понад 90 тисяч книг. Після закінчення роботи Трофейної комісії, 19 червня 1942 р., було розпочато інвентаризацію та складання каталогу. За шість місяців копіткої роботи було проінвентаризовано 18 500 книг. Крім того, були переглянуті книги з відділів: точних наук, механічного, медичного та відділу історії. У результаті 60 000 книг повністю було підготовлено до видачі читачам. Після проведення інвентаризації книжковий фонд бібліотеки склав 165 000 книг, який було передано Муніципалітету [39]. Також було з'ясовано, що на руках у читачів залишилося 40 000 книг, які протягом 1942–1943 рр. адміністрація намагалася повернути до фондів бібліотеки [26; 39]. Фонди радянської літератури виділялися в особливе приміщення [32]. Інвентаризація фондів продовжувалася й у подальшому. У серпні 1943 р. преса повідомляла, що ще тривала розборка та інвентаризація журналів дореволюційних і радянських часів [37]. Художня література і насамперед – дореволюційна практично в повному обсязі допускалася до включення до фондів новостворених на окупованій території бібліотек. Наукова та виробнича література також ретельно оброблялася, виявлялася цінна для німецького військового командування [62; 107], німецької промисловості та науки [107], яка вилучалася для подальшого передання до Німеччини.

Окрему увагу окупанти приділяли церковно-релігійній літературі, яка була під особливо суворою забороною радянської влади [28]. З метою відродження у населення релігійних почуттів у Міській бібліотеці восени 1942 р. було створено релігійний відділ, який до цього був відсутній [39]. У серпні 1942 р. у Науковій бібліотеці почав функціонувати богословський відділ, який видавав книги викладачам релігійних дисциплін на законоучительських курсах [27]. Також тепер у бібліотеках можна було тримати ті книги, які за радянських часів було заборонено, як, наприклад, книжки письменниці С. Лагерльоф та багатьох інших, які були у Міській бібліотеці [121].

Через довготривалу ретельну перевірку, обробку та сортування книжкових фондів окупанти довгий час не могли розпочати роботу одеських бібліотек. Так, станом на 20 серпня 1942 р. у Публічній бібліотеці тільки на 50 відсотків каталоги були «очищені від колишньої «рекомендованої» при більшовиках літератури» [32]. Складання нових алфавітних і предметних каталогів тривало до кінця 1943 р. [104].

В окремих випадках, до офіційного відкриття бібліотек, окупанти створювали умови для роботи в бібліотеках наукових працівників, але це було скоріш виключенням ніж правилом. Так, 24 лютого 1942 р. повідомлялося, що співробітниками Публічної бібліотеки налагоджено стіл обслуговування науковців, щоправда, стіл розрахований всього на чотири особи, але в недалекому майбутньому передбачалося його розширення [29]. Усвідомлюючи незручність через відсутність можливості роботи для вчених окупаційна влада намагалась якимось чином це питання розв'язати. У січні 1943 р. вони оголосили, що у Публічній бібліотеці відкриваються кімнати занять для науковців, які зможуть з великою зручністю і без жодних перешкод проводити свою наукову роботу, користуючись багатим книжковим фондом [25]. Однією з магістральних тем одеських науковців на той час була підготовка видання до 150-річчя заснування Одеси.

Окупанти намагалися створити сприятливі умови для роботи викладацького і студентського контингентів ОДУ. В «Одесской газете» повідомлялося, що 23 лютого 1942 р. відбулося відкриття Наукової (університетської) бібліотеки на вулиці Преображенській⁵ (буд. 24). Також анонсувалося, що тимчасово бібліотека обслуговуватиме лише працівників і студентів ОДУ, а надалі передбачалася можливість обслуговування ширшого контингенту читачів [23]. Перед цим Наукова бібліотека зазнала реорганізації – була підпорядкована Публічній бібліотеці та визнана її абонементом. 3 2 січня 1942 р. Олександра Миколаївна Тюнеєва (1888–1984) стала директором двох об'єднаних бібліотек під загальною назвою Одеська центральна наукова бібліотека, але бібліотеку ОДУ в пресі продовжували називати науковою або університетською [23; 27; 36; 117]. Абонементом, тобто колишньою університетською бібліотекою, завідувала одна із найстаріших її працівниць – Тамара Захарівна Ходжаш (1888–1965). До того ж Наукова бібліотека фінансово підпорядковувалася адміністрації ОДУ. Наприклад, 6 травня 1943 р. «Центральна наукова бібліотека Одеського університету» за підписом Т. З. Ходжаш просила у радника Сенату ОДУ В. А. Плакунова видати 60 марок для запрошення на 10 днів двох технічних працівників для очистки вікон від паперу та миття скла вікон робочих приміщень і книгосховища [2, арк. 459]. Загалом бібліотека містилася у добре обладнаних залах. Вона вважалася найбільшою в Одесі після Публічної бібліотеки та налічувала близько мільйона сімсот тисяч книжкових одиниць. Для того, щоб розмістити таку кількість книг, знадобилося п'ять поверхів книгосховища загальною

⁵ Під час німецько-румунської окупації вулиця носила назву короля Міхая I [36; 117].

кубатурою 8,5 тисяч м³, а загальна довжина полиць досягала 17 500 погонних метрів [117]. Т. З. Ходжаш разом із невеликою групою співробітників доклали багато зусиль, щоб бібліотека функціонувала у придатних умовах. Завдяки самовідданій праці та мужності бібліотечних працівників, які залишилися в Одесі під час окупації, вдалося зберегти приміщення і фонди університетської бібліотеки. Незважаючи на бажання якомога швидше відкрити бібліотеку, це новій владі швидко зробити не вдалося.

Наукова бібліотека приступила до обслуговування викладацького персоналу університету тільки у серпні 1942 р. [117]. Ще до початку серпня у ній тривала робота з розбирання та систематизації понад півтора мільйонного книжкового фонду з усіх галузей знань. Більшість книг збереглася. Невеликий штат наукової бібліотеки під керівництвом директора Публічної бібліотеки О. М. Тюнєєвої та завідувачки Наукової бібліотеки Т. З. Ходжаш закінчував каталогізацію книг, серед яких були дуже рідкісні екземпляри та багато літератури іноземними мовами [27]. Наприкінці жовтня 1942 р. у пресі вже повідомлялося, що Наукова бібліотека відкрита для обслуговування викладацького персоналу всіх навчальних закладів Одеси. Крім того, при кожному відкритому факультеті ОДУ було виділено спеціальні бібліотеки. Серед них новою книгозбірнею стала бібліотека при фізико-математичному факультеті [36]. До того ж при кафедрі богослов'я у грудні 1942 р. відкрили спеціальну бібліотеку релігійно-морального змісту для потреб студентів [19].

Під час окупації бібліотека зазнала великої шкоди: був знищений її картографічний фонд, до складу якого входили рідкісні карти та атласи, портулани [101, с. 18]. Незважаючи на віддану працю співробітників бібліотеки в її історії сформувався певні розбіжності, які потребують ретельної перевірки та вивчення. Наприклад, за спогадами О. М. Тюнєєвої, щоб перешкодити масовому вивезенню книг, бібліотекарі вдалися до хитрощів: книжковий каталог розсипали та склали в ящики у хаотичному порядку; «...за найсуворішим наказом про найцінніші фонди Воронцовської та Строгановської бібліотек не згадувалося, каталоги на них заховано, самі фонди засекречено й таким чином врятовано...» [116, с. 183]. «Засекреченість» Воронцовського і Строгановського фондів, які разом нараховували понад 52 000 одиниць видань, викликає сумніви, тому що, по-перше, це не голка в копиці сіна, про що знали всі вчені Одеси, а, по-друге, в окупаційній пресі неодноразово згадувалося про їх існування разом з іншими фондами та ще й називалася кількість томів у кожному фонді окремо: «...до бібліотеки надійшли найцінніші фонди Воронцова, Строганова та Шильдера. Воронцовський фонд налічує 33 720 томів та містить рідкісні екземпляри видань, яких немає навіть у Паризькій національній бібліотеці. Строгановський фонд має 19 000 томів із цінною літературою з економічної історії України. Шильдеровська бібліотека містить найбагатші матеріали з історії Росії» [117]. До того ж в пресі повідомлялося, що «В музеї бібліотеки зібрано найцінніші інкунабули, що належать до XIV, XV і XVI століть» [23].

На цьому етапі питання кадрів стояло набагато гостріше, тому здійснювався підбір благонадійних кадрів для роботи у новостворених закладах культури. Бібліотекам не вистачало не лише професійних бібліотекарів, а й працівників адміністративної та господарської частин. Кадровий потенціал бібліотек міста був вкрай незадовільний, зважаючи на те, що в місті залишилися фактично лише жінки-бібліотекарі, штат яких було скорочено. Найчастіше до роботи в бібліотеках призначали «колишніх» бібліотекарів, які залишилися в зоні окупації, безпартійних, яких позитивно характеризували місцеві колабораціоністи. Наприклад, директором Публічної бібліотеки було призначено О. М. Тюнеєву (1888–1984) [21; 97; 107], яка у 1920 – 1930-х рр. переслідувалася радянською владою [72], а директором 1-ї районної бібліотеки – В. В. Торчинську, яка ще починаючи з дореволюційних часів була директором цієї бібліотеки, але 1927 р. більшовики звільнили її з цієї посади [52; 83; 98]. Керування бібліотекою Дирекції залізниць Трансністрії було довірено І. Ф. Гладковському, який закінчив три заклади вищої освіти в імперські часи [72]. Тільки на початку 1942 р. Муніципалітетом було затверджено штат усіх одеських бібліотек та план їх роботи. На порядку денному постало питання ліквідації кризи, спричиненої війною. Потрібно було відновити бібліотечне господарство, організувати відділи, упорядкувати книжкові фонди і каталоги [4]. Саме ці люди мали виконати весь основний обсяг технічної роботи з упорядкування бібліотечних фондів після проведених «чисток» фондів німецько-румунськими фахівцями, систематизувати їх, організувати каталоги. До Наукової бібліотеки в ті тяжкі роки повернулися і надалі працювали знавці бібліотечної справи: М. В. Аргіропуло, М. М. Беляєва, Л. К. Брун, А. К. Папаспіраки, М. В. Севастьянова, брати Є. М. та В. М. Чернецькі, О. Є. Юрківська та ін. [101, с. 18].

Окупаційна влада дуже хотіла налагодити діяльність одеських бібліотек за стандартами румунської бібліотечної мережі. Для ознайомлення з діяльністю бібліотечної справи в Румунії О. М. Тюнеєву двічі направляли до Бухаресту: у жовтні 1942 р. та у червні 1943 р. Під час першої поїздки вона переймала досвід колег у бібліотеках Румунської академії, «Fundatiuneg universitara Carol I» і публічній бібліотеці в будівлі «Ateneum» [21]. Результатом цього відрядження стало те, що в Одеській публічній бібліотеці «технічне оформлення та правила користування книгами» були впроваджені «аналогічні до бухарестських» [28]. Під час другого відрядження, яке тривало три тижні, О. М. Тюнеєва познайомилася зі стилем і методами роботи найкращих столичних та найбільших румунських бібліотек. Нею було встановлено зв'язок із бібліотеками Бухареста, Брашова, Ясс і Сібіу. Після цих поїздок автор статті в газеті «Буг» наголошував, що «тепер публічна бібліотека Одеси увійшла до тісного кола сім'ї своїх румунських побратимів» [4].

Важливим кроком з точки зору пропаганди у цей період стало відкриття бібліотек для масового читача. Ці заходи організовувалися з особливою помпезністю та отримували найширше висвітлення у засобах масової інформації. На

сторінках більшості окупаційних газет обов'язково розміщувалися матеріали, що ілюстрували результати, досягнуті в галузі бібліотечного будівництва на «звільненій території». Редакції газет подавали відкриття навіть невеликої бібліотеки як найбільшу заслугу окупаційної влади [11–19; 35; 51; 54; 61–63; 79; 80–83; 94; 111–113; 118; 122].

Першою для широкого загалу читачів планували відкрити Одеську міську центральну бібліотеку, а Публічну і Наукову бібліотеки – трохи пізніше [112]. Це було пов'язано з тим, що її фонди нараховували понад 165 000 томів⁶ [95], що в порівнянні з кількістю фондів Публічної (понад 2 мільйоні томів) і Наукової (понад 1,7 мільйон томів) бібліотек було незначною кількістю, що сприяло швидкому очищенню книжкового фонду від агітаційної радянської літератури та систематизації решти видань [40]. Уперше про відкриття Міської бібліотеки було повідомлено 6 серпня 1942 р., що цього дня відбудеться її відкриття, 7 серпня двері бібліотеки буде відчинено для всіх бажаючих, а 8 серпня о 12 годині відбудеться урочистий молебень з приводу її відкриття, на який запрошено високопоставлених осіб, представників військової влади, муніципалітету, професури, бібліотечних працівників міста та ін., але цього не сталося [95]. На початку вересня 1942 р. в пресі неодноразово повідомлялося щодо необхідності відкриття Міської бібліотеки, яка вже цілком готова розгорнути свою роботу, але з невідомих причин це затягувалося [16; 41; 53]. Тільки 8 вересня було повідомлено офіційну версію відкладання її відкриття на невизначений час – «у зв'язку з виробленням та затвердженням такси» [41]. 6 грудня 1942 р. в пресі була надана інформація, що відкриття Міської бібліотеки передбачалося найближчим часом [39], але її урочисте відкриття відбулося 9 січня 1943 р. Завідувачем читальні було призначено О. Б. Варнеке⁷ [47–48]. Бібліотека працювала щодня, крім недільних та святкових днів, з 11:00 до 18:00. Для отримання книг потрібно було пред'явити паспорт. Видача дитячих книг додому була на тих же умовах, але замість паспорта діти подавали довідку про місце проживання від управдому [95]. Існував відділ іноземної літератури, який налічував понад 30 000 книг англійською, італійською, німецькою, польською, румунською та французькою мовами [47; 64; 95; 112]. Штат бібліотеки було укомплектова-

⁶ В окупаційній пресі зустрічається інформація, що фонди Міської бібліотеки налічували 600 000 томів [99].

⁷ Олександр Борисович Варнеке (1904–1944?) – історик України, сходознавець. Старший син філолога-класика, історика театру, заслуженого діяча науки УРСР (1941), доктора наук, професора Б. В. Варнеке (1874–1944). О. Б. Варнеке закінчив історичне відділення факультету професійної освіти Одеського інституту народної освіти. Аспірант Науково-дослідної кафедри при Одеській Центральній науковій бібліотеці (1927–1930, керівник С. Л. Рубінштейн). Член історично-етнологічного відділу Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (1926–1930). Секретар соціально-історичної секції Одеської комісії краєзнавців при УАН (1929–1930). Наприкінці 1920-х рр. зблизився з М. С. Грушевським та його школою, співробітник історичних установ УАН. На початку 1930-х рр. заарештовано. Директор Одеської центральної міської бібліотеки (1941–1944). Секретар відродженого Одеського товариства історії і старожитностей (1943–1944). Станом на вересень 1944 р. – завідувач методичного кабінету Одеської обласної бібліотеки імені В. І. Леніна. Подальша доля, обставини та місце смерті невідомі. Сфери наукових інтересів: історія соціально-економічних питань та економічної думки XIX ст., історія української преси, бібліотекознавство. Автор наукових розвідок щодо історії розвитку залізничного транспорту; історії погайців [69–71; 73].

но 18 кваліфікованими працівниками [47], серед яких були фахівці, які мали 15–18 років стажу в бібліотечній справі [78]. Консультантом бібліотеки виявив бажання бути професор С. Г. Попруженко⁸ [41]. Миська бібліотека мала статус народної бібліотеки, яку відвідували широкі маси населення [99].

Урочисте відкриття Публічної бібліотеки, з традиційним для окупаційної влади освяченням, відбулося о 10 годині ранку 9 лютого 1943 р. у присутності представників міської адміністрації, бібліотек, викладачів вишів (П. Є. Єршова, В. Ф. Лазурського, В. І. Селінова, Г. П. Сербського, І. Я. Фааса та ін.) і читачів [96–97; 114]. Для користувачів абонементна передбачалося відкрити дві малі читальні зали [62]. Бібліотека обслуговувала читачів через спеціальні відділи: книгозбереження, бібліографічний, довідковий та абонементний. Останній з них задовольняв потреби читачів у науковій, головним чином з питань техніки, сільського господарства, історії, філософії, мистецтва, та художній літературі у кількості 30 000 книг [115]. Бібліографічний відділ надавав різноманітні тематичні списки представникам наукових установ Королівства, Губернаторства, Муніципалітету. За 1943 р. видав до 1 413 довідок і опрацював 107 тем, що загалом склало 1 504 назви. Крім цього бібліографічний відділ, до майбутньої річниці 150-річчя заснування Одеси, опрацював картотеку «Одесика», яка охоплювала до 8 500 карток з інформацією щодо видань з 1794 р. до 1917 р. [59]. Понад 75 % книг, включених до цієї картотеки, знаходилися у книгосховищах бібліотеки. Серед них налічувалася досить значна кількість рідкісних та унікальних видань, як, наприклад: «Мемуари» Дерібаса. Частина цих книг, як наприклад, «Письма об Одессе» Ш. Сікара, датованих 1812 р., є бібліографічною рідкістю. Робота над другою частиною картотеки бібліографії про Одесу була розпочата в січні 1944 р. Ця робота мала охопити всі видання, опубліковані з 1917 до 1944 рр., загальна кількість яких складала близько 7,5 тисяч назв. Одноразово та паралельно із складанням картотеки «Одесика» проводилася систематизація творів щодо історії Новоросійського краю, зокрема, систематизація літератури, присвяченої Херсону та Херсонському повіту, була вже закінчена [89].

Відповіді на наукові запити робили не тільки співробітники Публічної бібліотеки. Так, навесні 1943 р. працівники Публічної і Наукової бібліотек підбирали необхідну літературу для розробки різних тем викладачами ОДУ, запропонованих губернатором Трансністрії Г. Алексяну. Вченим було запропоновано розробити серію тем, пов'язаних з вивченням різних сфер життя в СРСР:

⁸ Сергій Георгійович Попруженко (1868–1945) – метеоролог, геофізик. Молодший брат історика-слов'янознавця, літературознавця, професора Новоросійського та Софійського університетів, академіка Болгарської академії наук М. Г. Попруженка (1866–1944). С. Г. Попруженко закінчив Новоросійський університет (1886), де відтоді з перервою працював: 1896–1919 – приват-доцент кафедри геофізики; від 1901 – спостерігач Магнітно-метеорологічної обсерваторії, від 1934 – професор; 1930–1934 – професор Одеського фізико-хімічно-математичного інституту; 1932–1937 – професор, завідувач кафедри фізики Одеського борошномельного інституту; 1944–1945 – завідувач кафедри метеорології і гідрології Одеського державного університету. Займався вимірюванням температури вод на різних глибинах і досліджував морські течії Чорного моря. Став одним із відкривачів сірководневого зараження глибинних вод Чорного моря. Сконструював низку приладів для проведення геофізичних і метеорологічних досліджень.

промисловості, сільського господарства, політичного устрою, законодавства, точних і гуманітарних наук, мистецтва, освіти тощо. Ця робота проводилася у швидкому порядку. Для її реалізації Публічна бібліотека надала спеціальну залу та змінила години роботи: з 9:00 до 16:00. Бібліографічний відділ отримав вказівки надати найбільш повну бібліографічну інформацію особам, яким доручено розробку цих тем. Для прискорення процесу видачі книг абонентні картки було перенесено до самих книгосховищ та відкрито головний вхід до бібліотеки [84; 86].

Обслуговування читачів здійснювалося навіть у зимовий час, у люті морози, без світла. Особлива складність у воєнний час була пов'язана з опаленням у будівлях бібліотек. У ті роки центрального опалення не існувало – джерелом тепла були «голландські» печі. Вони вимагали великої кількості дров, яких весь час не вистачало. Через це відділення для дорослих та дитяча читальня Міської бібліотеки у листопаді переходили до зимового приміщення. Час видачі книг скоротили на дві години: з 11:00 до 16:00 [44].

Перше півріччя 1943 р. стало часом «розквіту» всієї мережі одеських бібліотек за часів окупації. Станом на кінець травня 1943 р. в Одесі функціонувала розгалужена мережа з шести районних бібліотек. Рішення Муніципалітету щодо відкриття *1-ї районної бібліотеки* на Градоначальницькій вулиці (буд. № 9) було прийнято ще у квітні 1942 р. Вже на той час у бібліотеці налічувалося до 40 000 томів літератури з усіх галузей знання та белетристики [48; 83], серед яких зберіглася велика кількість дореволюційних книг [48]. Відкрита ж бібліотека була останньою з усіх інших районних бібліотек, тільки 19 березня 1943 р., коли о 10:00 відбувся молебень [85; 98]. Директором бібліотеки було призначено В. В. Торчинську, одну з найстаріших фахівців бібліотечної справи в Одесі, яка володіла шістьма іноземними мовами. У 1910–1922 рр. В. В. Торчинська була власницею цієї бібліотеки, а за радянської влади до 1927 р. була її директором, після чого її звільнили [48; 52; 83; 93; 98]. Бібліотека була відкрита щодня з 13:00 до 17:00 [98]. На травень 1943 р. в ній налічувалося 530 читачів [48], а на кінець серпня того ж року – 270 дорослих читачів та 317 дітей. Однією з проблем функціонування бібліотеки було те, що адміністрація не мала можливості поповнити відділ дитячих книг, на які попит збільшувався з кожним місяцем, через зростання числа юних абонентів [30]. *2-а районна бібліотека* була відкрита в середині березня 1943 р. [35; 51] на вул. Велика Арнаутська (буд. № 3) [35; 48; 51; 93]. Її завідувачкою було обрано Соколову. При книжковому фонді в 5 000 томів бібліотека налічувала понад 200 читачів [48]; обслуговувалася вона кваліфікованим персоналом та мала достатню кількість книг [51]. Книгозбірня охоплювала контингент виключно інтелігентної публіки, яка ставилася з великою любов'ю до свого книжкового «храму». При бібліотеці був невеликий, але вдало підібраний фонд мемуарів. Серед них цікаві спогади Є. М. Водовозової, А. Я. Панаєвої, Ф. І. Тютчева та ін. [35]. Велику роль відігравала *3-а районна бібліотека*, що знаходилася на

Слобідці на вул. Котлеєвській⁹. Її відкриття сталося наприкінці лютого 1943 р. Відкриттю бібліотеки передував підготовчий ремонт будівлі, упорядкування книжкового фонду [82]. Вона стала єдиною, яка обслуговувала великий район читачів, віддалених від центру міста. Завідував бібліотекою Решето. Бібліотека мала 430 читачів при 30 000 томів книжкового фонду [48]. 16 січня 1943 р. було відкрито **4-у районну бібліотеку** [61], яка розташовувалася на 4-й станції Великого Фонтану (завідуюча Косько). Бібліотека мала книжковий фонд у 30 000 томів при 420 читачах. Вона безкоштовно обслуговувала сирітський будинок та низку інших благодійних установ, що знаходилися під заступництвом Дамського патронажу [48]. **5-у районну бібліотеку** було відкрито першою серед усіх районних бібліотек Одеси – 8 січня 1943 р. Зважаючи на те, що вона була розташована на околиці міста, в районі бідного населення – робітників фабрик та заводів, відкриття її радісно віталосся населенням цього району [60]. Бібліотека була створена румунською адміністрацією у невеликій двоповерховій будівлі на Водопровідній вулиці у будинку № 2 [22; 48; 124], що раніше належала фабриці В. А. Дубініна [22]. На першому поверсі містилося дитяче відділення, на другому – для дорослих; обидва з добре обставленими світлими читальними залами. Невеликі, але затишні та охайні кімнати були прикрашені портретами та квітами, обставлені полицями з книгами. За сприяння Муніципалітету завідувачці бібліотеки П. І. Комін [12; 22; 34] вдалося зібрати 20 000 томів, серед яких переважали твори російських та іноземних класиків, багато цікавих, у тому числі й доволі рідкісні історичні книги. У наявності була довідкова і технічна література, а також посібники з токарного, трикотажного, миловарного, швейного, взуттєвого та інших ремесел [12; 22]. Першим абонентом став протоієрей Одеського Кафедрального собору святого Іллі о. Гаврило Хреновський. На початку квітня 1943 р. бібліотека налічувала близько 350 абонентів, на кінець травня – 600, а на листопад того ж року – 400 читачів при книжковому фонді у 35 000 томів [12; 22; 48]. Усього додому для читання за серпень 1943 р. було видано 4 300 книг. Найбільшою відвідуваністю користувалася безкоштовна читальня, в якій впродовж місяця 300 людей читали газети, журнали, книги [33]. **6-а районна бібліотека** знаходилася на 16 станції Великофонтанської дороги у будівлі Примарії (завідуюча Стефанська). У ній налічувалося 120 читачів при 6 000 томів книжкового фонду [48].

Отже, протягом весни 1943 р. було відкрито шість районних бібліотек у найбільш густонаселених частинах міста [24; 48; 68; 93; 99], в яких загалом налічувалося близько 150 000 томів. Станом на кінець вересня 1943 р. у них було зареєстровано 40 000 осіб, які відвідали бібліотеки, та видано 6 000 абонементів [17; 99]. У кожній бібліотеці була читальна зала для дорослих і дітей. Безкоштовне відвідування читальних зал було дуже чисельним [99]. Як результат на кінець весни 1943 р. бібліотечна мережа Муніципалітету нараховувала 9 бібліотек, з яких одна – публічна, одна – міська, одна – наукова та шість районних.

⁹ У пресі повідомлялися різні номери будинків, в яких знаходилася бібліотека: № 3 [82] та № 19 [48].

Крім відкриття муніципальних бібліотек окупаційна влада активно сприяла появі книгозбірень у різних організаціях та установах культури. Так, у пресі 22 вересня 1942 р. повідомлялося, що при одеському Будинку вчених (вул. Херсонська, 60) було відкрито бібліотеку, яка працювала через день з 15:00 до 19:00. При цій бібліотеці, яку поповнили новими книгами, щодня працювала читальна зала [13; 94]. Також було організовано бібліотеку при відкритій на початку березня 1943 р. Одеській духовній семінарії (вул. Мечникова, 74). Для реалізації цього проекту було проведено підбір та систематизацію богословської літератури, що збереглась у Публічній і Науковій бібліотеках [14]. Це дало змогу створити багатотомну богословську бібліотеку, що, безумовно, сприяло підвищенню знань учнів семінарії та полегшенню праці педагогів [111]. У серпні 1943 р. доводилося до відома осіб, позбавлених зору, що при школі сліпих (провулок Удільний) функціонувала бібліотека. Вона складалася з книг із опуклим шрифтом. Після перевірки та вилучення радянської літератури, там зберіглося багато творів російських класиків. Завідування бібліотекою було доручено педагогу Вишинській [10]. Наприкінці серпня 1943 р. при Будинку християнської культури консилиум Успенської церкви організував бібліотеку, в якій зміст книг був виключно релігійно-морального характеру. Для утворення бібліотечного фонду церковний причт звернувся з проханням до прихожан жертвувати книги. Члени консилиуму першими пожертвували книги (5 осіб надало 65 томів) для формування нової книгозбірні [122].

Відкриття бібліотек стало однією з найблагодатніших тем для пропагандистського використання на сторінках окупаційних газет. Як правило, у газетах «Молва», «Одесса» і «Одесская газета» подавалися як мінімум одна-дві публікації на місяць, в яких висвітлювався будь-який бібліотечний аспект на основі місцевого матеріалу. У багатьох публікаціях, присвячених питанням відновлення бібліотек, надавалась інформація статистичного характеру про їхні втрати в результаті воєнних дій, кількість книг, які вдалося зберегти та зібрати у місцевих жителів. Відзначимо хвалебний тон публікацій, авторами яких переважно були місцеві колабораціоністи. Наприклад, у матеріалі, присвяченому річниці відкриття Міської бібліотеки, священник Успенської церкви о. Миколай Добровольський, який 22 лютого 1944 р. провів молебень у книгозбірні, наприкінці служби звернувся до присутніх із проповіддю, в якій між іншим сказав: «Книга воскрешає духовні сили нашого народу, змученого задушливим режимом безвір'я за часів більшовизму. Бібліотека – це той самий храм, куди звертаються тисячі людей, щоб у релігійному та мистецькому слові знайти заспокоєння після варварського знищення більшовиками всього святого та культурного на землі. Нехай існує цей храм людської культури ще багато років» [78]. Таким чином, бібліотека була провідником вигідної окупаційному режиму інформації, займаючи відведене новою владою місце у пропагандистському ланцюжку між ідеологічними виданнями та конкретним споживачем. Наявність подібної ланки визначалася не лише необхідністю довести ідею пуб-

лікацій у газетах відповідної тематики до кожного споживача, а й допомогти читачеві правильно зрозуміти запропоновану німецькими і румунськими пропагандистами інформацію.

Крім досягнень окупаційної влади багато уваги приділялося розповідям про знищення більшовиками бібліотечних зібрань під час відступу з Одеси в усіх бібліотеках: публічній [112; 114], міській [39; 95; 121], колишнього Індустріального технікуму [118] та ін. Критика радянської влади в окупаційній пресі була постійною та мала різні форми і прояви [22; 39; 41; 54; 112; 121]. Наводилися дуже докладні описи загублених і вцілілих фондів, а також заходів, що проводилися військовою адміністрацією. Особливе ставлення до питань культурного відродження населення акцентувалося на прояві турботи нової влади щодо відкриття бібліотек майже у всіх публікаціях, присвячених цій темі [22–30; 32–44; 47–48; 50–54; 59–64; 68; 78–87; 93–100; 104–115; 117–122].

До числа головних проблем у діяльності бібліотек увійшли зниження числа читачів і скорочення кадрів, оскільки люди масово йшли на фронт. Було поставлене питання навіть про ліквідацію мережі бібліотек, але ця ініціатива не була виконана. Проблема зниження кількості користувачів вирішилася досить швидко – змінилися самі категорії читачів. У бібліотеки у більшій кількості стали приходити діти, підлітки і ті, хто з якихось причин був не здатний брати участь у військових діях, але освоював нові для себе навички та вміння, які виявилися необхідними в період окупації. Наприклад, у травні 1943 р. в Міській бібліотеці було відкрито велику дитячу читальню, яка за перші два тижні залучила понад 300 юних читачів, яким було видано понад 1 100 книг. Незабаром читальня переросла в окремий відділ дитячої та юнацької літератури, який за 1943 р. обслужив 2 962 дітей ($\approx 67\%$), тоді як серед дорослих бібліотеку відвідали тільки 1 452 особи ($\approx 33\%$) [47]. Через те, що читальня була безкоштовною, це дало можливість охопити велику кількість бідних дітей, які бажали читати, але не мали можливості записатися на платний абонемент [43]. У кожній районній бібліотеці були читальні зали для дітей. Сотні дітей різного віку щодня мали можливість кілька годин безкоштовно проводити в читальній залі за читанням під керівництвом фахівців-бібліотекарів [99]. Так, в 1-й районній бібліотеці станом на кінець серпня 1943 р. серед читачів дітей було 317 ($\approx 54\%$), а дорослих 270 ($\approx 46\%$). Однією з проблем функціонування цієї бібліотеки було те, що адміністрація не мала можливості збагатити відділ дитячих книг, на які попит зростав кожного місяця через збільшення числа юних абонентів [30]. Відрадне враження справляла дитяча безкоштовна читальня при 5-й районній бібліотеці. Приміщення читальні добре опалювалося, при ній була вбиральня. Відвідуваність її в середньому щодня складала 15 осіб. У світлій просторій кімнаті за довгими столами сиділи рядами, схилившись над книгами діти та підлітки. Деякі з них робили виписки у свої зошити [124]. За одинадцять місяців діяльності 5-ї бібліотеки 1943 р. спостерігався наплив читачів-дітей. Приплив абонентів дитячого відділення змушував адміністрацію

перейматися придбанням нових дитячих книжок. Одним із способів покриття нестачі книжок була безперервна і старанна реставрація старих книг: переплетення, ремонт, упорядкування книг, щоб мати можливість пустих їх в обіг для читачів [105].

Для покращення змісту книжкових фондів між одеськими бібліотеками здійснювався обмін різними виданнями (див.: дод. 2–4). Між Науковою і Публічною бібліотеками було налагоджено обмін дублетами книг [36]. Завідувач дублетним фондом Наукової бібліотеки Є. М. Черницький відповідно до акту від 9 березня 1943 р. передав завідувачу бібліотеки Історико-археологічного музею С. В. Баклановій один том «Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона» 1932 р. видання та три томи «Нового энциклопедического словаря» [3, арк. 7]. У свою чергу директор Історико-археологічного музею В. І. Селінов відповідно до акту від 20 серпня 1943 р. передав директору Міської бібліотеки О. Б. Варнеке дублікати п'ятьох томів (14, 15, 29, 31, 33) «Записок Императорского Одесского общества истории и древностей» [3, арк. 14]. Подібне передання наукової літератури історичного профіля між цими установами відбулися ще як мінімум один раз – 7 вересня 1943 р. Цього разу директор Історико-археологічного музею В. І. Селінов відповідно до акту передав директору Міської бібліотеки О. Б. Варнеке дублікати чотирьох томів (10, 11, 12, 26) «Записок Императорского Одесского общества истории и древностей» та перший том «Вісника Одеської комісії краєзнавства» [3, арк. 17–18]. Обмін друкованими виданнями між музеєм і бібліотекою відбувся у реверсивному русі. Станом на сьогодні не вдалося встановити, яку саме літературу бібліотека ще передала музею, але документальним фактом є те, що замість отриманих від бібліотеки дублетних томів 1 жовтня 1943 р. музей передав їй ще 12 книжок (див.: дод. 4). Збільшення фондів також здійснювалося й іншим шляхом. Так, Публічна бібліотека за 1943 р. значно поповнила свої фонди за рахунок ліквідованих інститутських бібліотек, так і нової, головним чином, румунської літератури [59]. Наприклад, 400 примірників різних книг релігійно-богословського характеру їй було передано з бібліотеки колишнього Одеського краєзнавчого музею [41]. Завдяки адміністрації Губернаторства було створено тісний зв'язок з румунськими науковими установами, завдяки чому, наприклад, до фонду Публічної бібліотеки від них надходила велика кількість книг з різних галузей знань та літератури [36]. Публічна бібліотека налагодила тісний контакт із бібліотеками Румунії та Румунською академією наук, з університетами та різними установами культури, чим покращила умови роботи. У свою чергу Публічна бібліотека, яка мала багато наукових видань, забезпечувала документами наукового характеру багато установ Королівства та цілу низку науковців [99]. Наукова бібліотека також отримала від губернатора право закуповувати у Королівстві необхідну літературу. З Румунії почали прибувати праці вчених наукових товариств і університетів. Станом на вересень 1943 р. було отримано низку цінних видань від Румунської академії наук, від університетів у Бухаресті та Сібіу [117].

Перед Різдом 1943 р. 2-а районна бібліотека поповнила свій книжковий фонд придбанням французьких творів та кількох дитячих книг, отриманих із запасного фонду Публічної бібліотеки [35]. Відповідно до пропозиції Дирекції культури Публічна бібліотека передала до бібліотеки Духовної семінарії дублети богословських книг [111].

Однією з основних тем, що стосувалися бібліотек та висвітлювалися в окупаційній періодиці, було проведення своєрідних паралелей між функціонуванням бібліотек та відновленням місцевої промислово-господарської діяльності. Наприклад, 1943 р. у газетах розповідали про досвід роботи місцевих бібліотек у забезпеченні книгою фахівців підприємств та організацій. Особливо це було представлено в залізничній галузі, для якої було створено чотири бібліотеки. Про функціонування першої з них, яку Дирекція залізниць Трансністрії організувала для службовців і робітників, у пресі було повідомлено в лютому 1943 р. Основним фондом бібліотеки послужили 16 000 книг з різних питань залізничного господарства та класичної літератури (переважно дореволюційні видання), зібрані колишнім «Будинком техніки» (вул. Степова) та фонду колишнього залізничного технікуму [15; 54]. Через розташування цього фонду в районі, що прилягав до станції «Одеса Товарна», загрожувало пограбування, але колишній викладач російської мови та літератури І. Ф. Гладковський за допомогою сторожів запобіг спробам розтягування і врятував книги. Згодом ці видання перевезли до будівлі Дирекції з двома світлими просторими залами, де їх оглянули, упорядкували та розклали на бібліотечних стелажах [54]. Директором бібліотеки призначили досвідченого бібліотекаря І. Ф. Гладковського, який доклав багато енергії та старання для того, щоб зберегти від розкрадання фонди двох колишніх бібліотек, та його працею було зібрано понад 30 000 книг. Станом на вересень 1943 р. бібліотека налічувала до 400 читачів, а в лютому 1944 р. перевищувала 500 читачів, які отримували безкоштовно книги додому. На той час її було розширено: вводилися нові відділи, купувалося багато нових книг, особливо румунських авторів. У бібліотеці службовці могли ознайомитися з місцевою пресою, а також журналами і газетами Німеччини, Румунії та інших держав. Дирекція щомісяця асигнувала 1 500 марок на придбання книг та 500 марок на газети і журнали [11; 15]. При бібліотеці діяла читальня, в якій знаходилися десятки румунських і російських газет та 35 журналів німецькою, російською і румунською мовами [15]. Про існування другої бібліотеки залізничного профілю було повідомлено в червні 1943 р. Адміністратор майстерень колишнього залізничного технікуму Л. І. Гржибовський зібрав наукову бібліотеку з різних профілів залізничної справи. Бібліотека, яка була покликана обслуговувати залізничне технічне училище, містила понад 25 000 томів. Вона розміщала у хорошому приміщенні та була відмінно систематизована. Завідувачкою бібліотеки призначили Н. С. Новосельську [79]. Ще дві бібліотеки було утворено Румунською залізницею у Трансністрії (ЧФРТ – CHFRT (Căile Ferate Române in Transnistria)). Як повідомлялося у лютому 1944 р., враховуючи

культурні потреби своїх співробітників, дирекція ЧФРТ організувала дві книгозбірні, причому для однієї з них закупили понад 500 книг з усіх галузей знань, чимало було придбано творів художньої літератури. Друга бібліотека налічувала понад 700 книг. До фондів двох бібліотек регулярно надходили новинки, особливо румунської художньої літератури. Книжковим фондом двох бібліотек користувалися кілька сотень працівників ЧФРТ та одеського залізничного вузла [18]. Також зазначалося, що в окупаційній владі з'явився значний попит на технічну і природничу літератури. Так, начальник сектора підготовки промислових кадрів Відділу праці муніципалітету агроном І. П. Резніченков станом на червень 1943 р. відібрав з бібліотеки колишнього Індустріального технікуму близько 30 000 книг з різних питань технічних знань [118]. Вже через п'ять місяців, у листопаді того ж року повідомлялося про створення при Відділі праці муніципалітету найбільшої у місті науково-технічної бібліотеки, яка налічувала 26 000 томів. Після складання каталогу та розподілу книг по відділах було обладнано велику і світлу читальну залу для читачів у будинку за № 19 на Грецькій вулиці [113]. У січні 1944 р. діяльність розпочала бібліотека Медико-санітарної дирекції муніципалітету (вул. Жуковського, 30). На той час проводилася інвентаризація, а також детальна каталогізація книг. Зібрані у багатьох медичних закладах книги зі спеціальних питань, частково за сприяння Інвентарної дирекції, склали бібліотеку, що налічувала до 30 000 томів медичних книг, включаючи сюди невеликий відділ белетристики. У бібліотеці було кілька книг іноземних авторів англійською, німецькою і французькою мовами. Користуватися бібліотекою могли усі лікарі міста. Для бажаних працювати на місці передбачалося обладнати читальну залу. Завідувачкою бібліотеки призначили Палієнко, яка мала великий досвід у бібліотечній роботі [63]. У лютому 1944 р. через пресу ставилося до відома, що Центральна хімічна лабораторія збрала для користування своїх наукових співробітників бібліотеку до 10 000 томів з різних питань спеціальних знань. Бібліотека була розміщена у чистому і сухому приміщенні та розкладена по відділах. У ній хіміки могли знайти відповіді на всі питання, що виникали при проведенні досліджень [80].

Окремо зазначалося, що для кращого обслуговування читачів німців і румунів та ознайомлення одеситів з життям у «цивілізаційних» європейських країнах активно закуповувалась сучасна німецька і румунська література. Так, у пресі періодично повідомлялося, що Публічна бібліотека постійно отримувала значну кількість румунської та німецької літератури з Королівства [87; 91].

З метою насадження румунської мови та культури серед поліетнічного населення Одеси, що перетворилося у насильницьку румунізацію, окупанти створювали у бібліотеках окремі відділи румунської літератури. Одним із перших таких відділів було відкрито у Публічній бібліотеці. Станом на 20 серпня 1942 р. повідомлялося, що завдяки «налагодженню тісного зв'язку із низкою представників румунської професури та за їх люб'язного сприяння отримано літературу для організованого в бібліотеці відділу «Руманіка», картотеку якого

вже складено» [32]. З часом румунізація набирала все більше обертів і станом на 28 жовтня 1942 р. у бібліотеці існував відділ «Румунської літератури», до якого регулярно надходила велика партія румунських книг [62; 107]. У Міській бібліотеці відділ румунської книги було відкрито також у серпні 1942 р. [40], хоча за радянських часів у ній не було жодної книги румунською мовою. Тепер же було відкрито спеціальний відділ румунської книги. Станом на вересень 1942 р. у кількох примірниках були «История Румынии», «История румынской литературы», «География Румынии», зібрання промов маршала І. Антонеску «К румынам», твори класиків румунської літератури М. Емінеску, Й. Караджале та ін. [39; 41; 47]. Велику партію книг румунської художньої літератури Міська бібліотека придбала коштами, відпущеними муніципалітетом [43]. До того ж при бібліотеці було відкрито курси з вивчення румунської мови. Курси відвідували усі працівники як Центральної міської бібліотеки, так і районних міських бібліотек [41]. Також відділ румунської літератури було організовано в бібліотеці Дирекції залізниць Трансністрії, в якому їх нараховувалося понад 500 книг [15]. Загалом румуни багато приділяли уваги питанню румунізації населення Трансністрії та відповідно виділяли багато на це коштів. Наприклад, 18 лютого 1943 р. в «Одесской газете» повідомлялося, що найближчим часом з Румунії прибуде транспорт румунської літератури, призначеної для розподілу по всіх міських бібліотеках [110]. У свою чергу газета «Новое слово» 3 листопада 1943 р. також анонсувала, що «В даний час очікується отримання великої партії книг з Румунії від Академії наук, Державного університету та інших організацій» [17].

Нерідкою була поява на сторінках окупаційних видань публікацій, присвячених аналізу читацьких інтересів. Так, в одній із публікацій автор відмічав, що головним чином найбільш популярна художня література для дорослих та дітей, виробничо-технічна література та історичні твори [47]. Серед пріоритетів читачів 5-ї районної бібліотеки наводилися приклади робітника електростанції Галушкіна, який цікавився історичними романами Вальтера Скотта, Д. Л. Мордовцева, Г. П. Данилевського, та робітника Канатного заводу Кубіка, який встиг прочитати повні зібрання творів М. Г. Помяловського, вибрані твори М. С. Лєскова, морські оповідання К. М. Станюковича та ін. [12]. Також відмічалось, що читачам цієї ж 5-ї бібліотеки видавалися остаточно перевірені адміністрацією книгозбірні у фондї довідників і словників не тільки загальноживані словники, але й такі рідкісні, як турецькі, японські, китайські тощо. Для роботи в читальні видавалися граматики для вивчення італійської, німецької та інших мов. Через цінність цих видань вони не видавалися додому. До послуг читачів було запропоновано великий художній фонд літератури, який видавався додому [33]. В іншій публікації автор зазначав, що найвищим попитом користувалася новітня література. Враховуючи той факт, що малоймовірно знайомство «вчорашніх» радянських читачів із роботами сучасних авторів, такі публікації мали явний замовний характер. Вони, по суті, просували на-

селенню літературу, яка рекомендувалася нацистськими пропагандистськими відомствами, що, на наш погляд, підтверджує активне залучення бібліотек до пропагандистської роботи.

Окремою темою у публікаціях про діяльність окупаційних бібліотек висвітлювалися основні статистичні показники їхньої роботи. При описі роботи переважної більшості бібліотек автори матеріалів зазначали, що в бібліотеках завжди багатолюдно, повідомляли про постійне зростання кількості читачів, фондів, книговидачі. Наприклад, за даними окупаційної преси, у Публічній бібліотеці станом на листопад 1943 р. налічувалося понад 500 абонентів при книжковому фонді понад 2 мільйони томів, кількість відвідувачів бібліотеки за жовтень 1943 р. сягнула 2 000 осіб, книг видано близько 4 000, з них понад 2 000 книг – наукових, а решта – з відділу художньої літератури [104]. У лютому 1944 р. було подано наступну інформацію: за абонементом у лютому 1943 р. було відвідувань 99 та видач 86; у грудні – 1 706 відвідувань та 2 147 видач. За 1943 р. 8 357 відвідувань та видач 9 576. У читальній залі за рік 4 702 відвідувань, 28 883 видач, причому додатково видач газет – 30 106 [59]. У січні 1944 р. 5-а районна бібліотека звітувала за 1943 р., що протягом року бібліотека обслужила 893 читача та видала 16 188 книг [60]. Станом на квітень–травень 1943 р. повідомлялося, що у Міській бібліотеці налічувалося вже понад тисячу читачів, яким видано понад 11 000 книг [109; 121]. У серпні 1943 р. преса писала, що у бібліотеці перебуває 2 800 читачів [37], у вересні того ж року – понад 3 000 читачів, а станом на лютий 1944 р. – 4 500 постійних абонентів [78]. Загалом за 1943 р. було зареєстровано 70 000 відвідувань [78], обслуговано 4 414 читачів – з них 1 452 дорослих та 2 962 дітей. За цей же рік було видано 73 749 книг при книжковому фонді 600 000 томів, переважно читали художню літературу для дорослих та дітей, виробничо-технічну літературу та історичні твори [47]. У червні 1943 р. адміністрація Міської бібліотеки вказувала на поступове зростання абонентської плати: у січні – 412 марок, у лютому – 827 марок, у березні – 1 028 марок, у квітні – 1 363 марок, у травні – 1 702 марок [43]. Загалом за 1943 р. надійшло абонентної плати 21 820 марок [47]. Отже, фінансування бібліотек, що знову відкривалися, здійснювалося за рахунок зборів з місцевого населення. З одного боку матеріальне становище бібліотек поліпшилося, тому що за рахунок коштів, які надходили у вигляді абонентської плати, створювалися передумови для збільшення їх книжкових фондів [109], а з іншого – література, яка закуповувалася, несла агітаційно-пропагандистський зміст націонал-соціалістичної і фашистської ідеологій.

Статистична інформація, що наводилася, викликає сумніви у достовірності і не знаходить підтвердження в інших архівних матеріалах. Хоча б взяти суму, яка стягувалася за оренду книжки. В усіх районних бібліотеках умови отримання книг додому були однакові: 3 марки застави та 2 марки за кожну книгу щомісячно [48; 62]. У Міській бібліотеці плату за читання встановили 25 пфенігів на місяць та заставу за кожну книгу – 1 марка [64], місячна оплата

за абонемент однієї книги складала одну марку [95]. З 1 січня 1944 р. в усіх бібліотеках Одеси плату за читання було підвищено до 3 марок за одну книгу на місяць [24]. Для розуміння значення ціни одного видання відповідно фінансового стану одеситів представимо шкалу заробітної плати деяких професій того часу: протоієрей (180–200 марок), лікар (150), кухар (75), медична сестра і перукар (50), прибиральниця (40) [77, с. 190–192]. Отже, якщо читачами Міської бібліотеки були переважно чиновники [121], зарплатня яких дорівнювалась приблизно 300–400 маркам, то для них плата за читання та заставу не складала великих труднощів. Для представників робітничих професій умови плати за читання та заставу були невідомими.

Цікаво, що будь-яких критичних матеріалів про серйозні недоліки у бібліотечному обслуговуванні на окупованій території в пресі не надавалося. Хоча одним із недоліків можна вважати проблему повернення читачами книжок до бібліотек. У листопаді 1943 р. адміністрація Міської бібліотеки доводила до відома недбалих читачів, що примар К. Відрашку затвердив реферат, поданий йому Дирекцією культури, за яким при бібліотеках призначався особливий інкасатор, який мав відвідувати читачів, які затримували у себе книги понад встановлений термін – 10 днів. За кожне відвідування інкасатора у себе вдома читач повинен був сплатити 3 марки [44].

Важливе питання для нової влади – підтримання роботи у бібліотеках на високому рівні, що дозволило би забезпечувати потреби окупаційних служб. Велике значення для перебудови роботи мали директивні документи, які зобов'язували пропагувати бойові успіхи румунської і німецької армій, використовувати всі форми бібліотечної роботи для інформування населення про становище на фронті, активізувати роботу з просування ідей популяризації трудового героїзму німецького і румунського народів як найважливішої складової перемоги над більшовизмом.

Робота бібліотек насамперед мала агітаційно-пропагандистський характер. Незважаючи на важкий воєнний час, вони комплектувалися новою літературою, періодичними виданнями. Обов'язково передплачували нові міські газети і журнали, отримували брошури [95]. Публічній бібліотеці усі видання, що виходили в Одесі (газети, журнали, брошури, книги) в обов'язковому порядку надавалися у двох примірниках [41]. Міська бібліотека отримувала з відділу військової пропаганди низку брошур, виданих у Берліні російською мовою, з метою ознайомлення читачів із діяльністю німецької націонал-соціалістичної партії. Наприклад, були брошури «Почему германский рабочий стоит за Фюрера Гитлера», «Работа партии среди немцев» та окремі видання у вигляді журналів. Також висвітлювалася боротьба проти більшовиків генерала А. А. Власова, що було представлено у брошурі «Новая жизнь на развалинах большевизма». Для популяризації різних аспектів життя у Румунії бібліотека придбала рідкісно видану книгу Вальтера Гофмана німецькою мовою «Румунія сьогодні», забезпечену низкою чудово виконаних малюнків і карт [43].

Усі бібліотеки в обов'язковому порядку мали проводити агітаційно-пропагандистську роботу з населенням. Крім наочної агітації, у бібліотеках проводили лекції, які допомагали читачам усвідомлювати події, що відбувалися, розбиратися в нових для населення спеціальних питаннях, відкривати шлях до більш глибокого розуміння творів художньої літератури. Проводилася роз'яснювальна робота щодо причин війни, про справедливість позиції в ній Німеччини та її союзників, про суть націонал-соціалізму і фашизму. Для реалізації цього завдання при бібліотеках створювалися безкоштовні читальні. Наприклад, Міська бібліотека мала безкоштовну читальню, яку відвідували широкі верстви населення. У цій читальні знаходилися всі місцеві газети та безліч сучасних іногородніх і закордонних видань, що знайомили читачів з різними аспектами життя, які пропагувала нова влада [47]. Отже, за часів німецько-румунської окупації бібліотеки Одеси виконували агітаційно-пропагандистську функцію. З перших днів війни у приміщеннях бібліотек можна було зустріти гасла, плакати, географічні карти, стенди з фотографіями, що відображали хід воєнних дій та щасливе життя у Трансністрії.

Два з половиною роки окупаційного режиму та військові дії, що двічі прокотилися територією Одеси, суттєво вплинули на діяльність одеських бібліотек. У складній ситуації опинилися бібліотеки та бібліотекарі на територіях, окупованих військами нацистської Німеччини та її союзників. Після війни стало зрозуміло, що бібліотеки зазнали великих збитків. На підрахунки знадобилося кілька років. Під час війни деякі бібліотеки сильно постраждали зовні.

Наведені відомості дозволяють зробити вмотивований висновок про те, що відповідно до планів нацистських ідеологів бібліотека мала стати пропагандистським інструментом. При цьому книжкові фонди вихолощувалися, найцінніші видання вирушали до Німеччини чи Румунії або ставали предметом дарування почесним особам. Нацистські ідеологи мали пряму зацікавленість у відновленні та організації бібліотечної мережі на окупованих територіях, оскільки через них за планом мала здійснюватися масована пропаганда серед мирного населення, головною метою якої було маніпулювання свідомістю та паралельно його зміною. Насаджуючи «європейські» цінності, окупантам не вдалося зберегти значну кількість населення від розпусти та аморальності [88; 106]. Реальним підсумком політики окупаційної влади стала велика кількість принижених і спантелечених внаслідок нацистської пропаганди людей, а також грандіозних збитків, завданих бібліотечній справі в Одесі.

За період війни бібліотечна мережа Одеси зазнала великих втрат. З фондів її бібліотек було знищено десятки тисяч видань. Особливо лякала нацистів радянська агітаційна література. З книгосховищ було вилучено заборонену літературу, насамперед матеріали марксистського змісту, що були передані до бібліотек на зберігання, з інших книг вилучено передмови, вирізано цитати та посилання. Низку цінних книжкових колекцій бібліотек Одеси не вдалося вивезти в глибокий тил. Більшість цих бібліотек, а також масові, технічні та

спеціальні бібліотеки було знищено окупантами. Незважаючи на всі труднощі, бібліотекарі не припиняли самовіддану роботу. Багато бібліотек залишалися серед руїн і гинули від вогню, води та негоди. Бібліотекарі збирали та рятували ці книжкові багатства, виконуючи неабиякий обсяг робіт.

Бібліотеки відіграли величезну роль у житті людей під час окупації. Вони допомагали співвітчизникам у тилу, надаючи потрібну їм інформацію, навчаючи необхідним навичкам та дозволяючи відволіктися від щоденних жахів війни. Бібліотекарі ризикували своїм життям для порятунку людей, суспільства та вітчизняної культури. Аналіз стану бібліотечної справи, читацьких інтересів у період 1941–1944 рр. показує, що війна при всьому своєму трагізмі викликала у суспільній свідомості деякої частини населення велике духовне піднесення, стимулювала потребу людей в індивідуальному розвитку, вдосконаленні навколишнього світу, очікуванні змін на краще.

Основним висновком, який можна зробити на підставі проведеного аналізу низки матеріалів, опублікованих в окупаційній пресі, є обґрунтування факту залучення бібліотек до реалізації культурної політики нацистів та підтвердження значного інтересу з їхнього боку до бібліотеки саме як інструменту реалізації пропагандистських установок.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. Р-2271. – Оп. 4. – Спр. 159. – 135 арк.
2. ДАОО. – Ф. Р-2271. – Оп. 4. – Спр. 213. – 636 арк.
3. ДАОО. – Ф. Р-4127. – Оп. 1. – Спр. 10. – 26 арк.
4. А. Г. Одесская публичная библиотека (114 годовщина со дня основания) / А. Г. // Буг. – 1943. – 23 сент. (№ 205). – С. 3 ; 27 сент. (№ 208). – С. 3.
5. Базарные «библиотекари» // Одес. газ. – 1942. – 18 авг. (№ 160). – С. 3.
6. *Березюк Н. М.* Это нужно живым (Судьба библиотеки Харьковского университета в годы Великой Отечественной войны) / Н. М. Березюк // *Universitates*. – 2002. – № 3. – С. 34–40. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/tibcng> (дата звернення: 10.10.2024).
7. *Белоус І.* Діяльність Бібліотеки Львівської політехніки під час німецької окупації Львова у 1941–1944 рр. / І. Белоус // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали 4-ої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25 жовт. 2012 р.) / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Наук.-техн. б-ка. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. – С. 34–43.
8. Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943) : Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Держ. ком. архівів України, Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України ; уклад.: Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ, 2004. – 814 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/eiglms> (дата звернення: 10.10.2024).
9. Бібліотечні фонди Харкова в роки Другої світової війни : документи / упоряд. І. Я. Лосієвський [та ін.] ; ред. І. Блохіна [та ін.]. – Київ, 1997. – 102 с. – (Доля культурних скарбів України під час Другої Світової війни: архіви, бібліотеки, музеї ; вип. 2). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/njkoym> (дата звернення: 10.10.2024).
10. Библиотека для слепых // Молва. – 1943. – 3 авг. (№ 197). – С. 3.
11. Библиотека железнодорожников // Молва. – 1943. – 30 сент. (№ 246). – С. 3.
12. Библиотека на рабочей окраине // Молва. – 1943. – 2 апр. (№ 100). – С. 3.
13. Библиотека при Доме ученых // Одес. газ. – 1942. – 22 сент. (№ 195). – С. 3.
14. Библиотека при духовной семинарии // Одес. газ. – 1943. – 4 февр. (№ 28). – С. 3.
15. Библиотека при железнодорожной дирекции // Одес. газ. – 1944. – 10 февр. (№ 33 (613)). – С. 3.

16. Библиотеки // Одесса. – 1942. – 2 сент. (№ 112). – С. 3.
17. Библиотеки города // Новое слово. – 1943. – 3 нояб. (№ 88). – С. 5.
18. Библиотеки ЧФРТ // Молва. – 1944. – 17 февр. (№ 360). – С. 3.
19. Богословская библиотека // Одес. газ. – 1942. – 3 дек. (№ 257). – С. 3.
20. *Ботушанська О.* Бібліотека в роки Другої світової війни: сторінки історії / *О. Ботушанська // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи.* – Київ, 1996. – Вип. 7 : Культура і війна : погляд через півстоліття. – С. 53–56.
21. В библиотеках Бухареста (Из беседы с директором Публичной библиотеки А. Н. Тюнеевой) // Одес. газ. – 1942. – 11 нояб. (№ 238). – С. 3.
22. В библиотеке на рабочей окраине // Молва. – 1943. – 14 нояб. (№ 284). – С. 3.
23. В библиотеке Одесского государственного университета // Одес. газ. – 1942. – 24 февр. (№ 44). – С. 4.
24. В городских библиотеках // Одес. газ. – 1944. – 18 янв. (№ 13 (593)). – С. 3.
25. В городской публичной библиотеке // Молва. – 1943. – 3 янв. (№ 30). – С. 3.
26. В городской Центральной библиотеке // Одес. газ. – 1943. – 15 февр. (№ 38). – С. 3.
27. В научной библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 7 авг. (№ 149). – С. 3.
28. В научной публичной библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 12 дек. (№ 265). – С. 3.
29. В Одесской государственной публичной библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 24 февр. (№ 44). – С. 4.
30. В первой Одесской библиотеке // Одес. газ. – 1943. – 24 авг. (№ 195). – С. 3.
31. В публічній бібліотеці // Мир. – 1943. – 21 січ. (№ 1). – С. 4.
32. В Публичной библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 20 авг. (№ 162). – С. 3.
33. В 5 городской библиотеке // Одес. газ. – 1943. – 8 сент. (№ 208). – С. 3.
34. В 5-й городской библиотеке // Одес. газ. – 1943. – 22 окт. (№ 244). – С. 3.
35. В третьей городской библиотеке // Одес. газ. – 1944. – 1 янв. (№ 1 (581)). – С. 3.
36. В университетской библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 30 окт. (№ 228). – С. 3.
37. В Центральной библиотеке // Одес. газ. – 1943. – 29 авг. (№ 200). – С. 3.
38. В центральной библиотеке // Одес. газ. – 1944. – 22 февр. (№ 43 (623)). – С. 3.
39. В Центральной городской библиотеке // Молва. – 1942. – 6 дек. (№ 6). – С. 2.
40. В Центральной городской библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 19 авг. (№ 161). – С. 3.
41. В Центральной городской библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 8 сент. (№ 181). – С. 3.
42. В Центральной городской библиотеке // Одес. газ. – 1942. – 14 нояб. (№ 241). – С. 3.
43. В Центральной городской библиотеке // Одес. газ. – 1943. – 23 июня. (№ 142). – С. 3.
44. В Центральной одесской библиотеке // Одес. газ. – 1943. – 23 нояб. (№ 270). – С. 3.
45. *Гейтан О.* Одеські періодичні видання часів німецько-румунської окупації 1941–1944 рр. як історичне джерело: структура, зміст, особливості [Електронне видання] / *О. Гейтан, В. Левченко // Scriptorium postum* : електрон. іст. журн. / голов. ред. В. Андрєєв. – Херсон, 2017. – Вип. 2 (8). – С. 227–248. – Режим доступу: <http://surl.li/hkcomhf> (дата звернення: 10.10.2024). – Назва з екрана.
46. *Гейтан О.* Періодичні видання Одеси часів румунської окупації 1941–1944 рр. як історичне джерело (за матеріалами Державного архіву Одеської області) / *О. Гейтан, В. Левченко // Південний захід. Одесика* : іст.-краєзн. наук. альм. – Одеса : Друк. дім, 2017. – Вип. 22. – С. 149–169. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/hkqgzk> (дата звернення: 10.10.2024).
47. Годовщина открытия Одесской центральной библиотеки // Одес. газ. – 1944. – 9 янв. (№ 6 (586)). – С. 3.
48. Городские библиотеки // Одес. газ. – 1943. – 26 мая (№ 120). – С. 3.
49. Два століття служіння книзі. Історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 1817–2017 : [монографія] / *М. В. Алексєєнко, М. О. Подрезова, О. В. Полевщикова, В. П. Пружина, В. В. Самодурова* ; авт. вступ. ст. та наук. ред. *І. М. Коваль* ; відп. ред. *М. О. Подрезова* ; бібліогр. ред. *О. С. Мурашко* ; Одес. нац. ун-т ім. *І. І. Мечникова*, Наук. б-ка. – Одеса : ОНУ, 2017. – 292 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/rkzedh> (дата звернення: 10.10.2024).
50. Детская центральная библиотека // Одес. газ. – 1943. – 12 окт. (№ 236). – С. 3.
51. Еще одна библиотека // Молва. – 1943. – 18 марта (№ 87). – С. 3.
52. Еще одно культурное учреждение // Одесса. – 1943. – 19 марта (№ 65 (277)). – С. 3.
53. Еще раз о библиотеках // Одес. газ. – 1942. – 5 сент. (№ 178). – С. 3.
54. Железнодорожная библиотека // Одесса. – 1943. – 13 февр. (№ 36 (248)). – С. 3.
55. *Жимолостнова Е.* З практики формування банку даних на втрачені цінності бібліотеки / *Е. Жимолостнова // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи.* – Київ, 1996. – Вип. 7 : Культура і війна: погляд через півстоліття. – С. 57–59.
56. *Жирнова Л.* Бібліотека в часи випробувань : за матеріалами бібліотечних архівів / *Л. Жирнова // Скарбниця культури* : зб. ст. – Одеса, 2004. – Вип. 3. – С. 105–127.

57. Історія Одеського університету за 100 років (1865–1965) / відп. ред. і авт передм. О. І. Юрженко ; редкол. Н. І. Букатевич [та ін.]. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 432 с.
58. Історія Одеського університету (1865–2000) / Л. О. Ануфрієв, С. О. Аппатов, Ю. О. Амброз ; голов. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2000. – 225 с.
59. К годовщине открытия Публичной библиотеки // Одес. газ. – 1944. – 11 февр. (№ 34 (613)). – С. 3.
60. К годовщине 5-й районной библиотеки // Одес. газ. – 1944. – 12 янв. (№ 8 (588)). – С. 3.
61. К открытию городских библиотек // Одес. газ. – 1943. – 20 янв. (№ 15). – С. 3.
62. К открытию Городской публичной библиотеки // Одесса. – 1943. – 5 февр. (№ 29 (241)). – С. 3.
63. К открытию медицинской библиотеки // Молва. – 1944. – 11 янв. (№ 326). – С. 3.
64. К открытию Центральной библиотеки // Одес. газ. – 1942. – 24 февр. (№ 44). – С. 4.
65. *Калашнікова В.* Бібліотечні фонди України в роки Великої Вітчизняної війни (на прикладі Харківської, Ворошиловградської та Сталінської областей) / В. Калашнікова // Історична панорама : зб. наук. ст. Чернівець. нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. Спеціальність «Історія». – Чернівці : Вид-во ЧНУ «Рута», 2008. – Вип. 7. – С. 113–130.
66. *Кашеварова Н. Г.* Бібліотеки України під час окупації періоду Другої світової війни (за донесеннями німецького бібліотекаря Олександра Гімпеля) / Н. Г. Кашеварова // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2016. – Вип. 20. – С. 294–326. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/kiyxuo> (дата звернення: 10.10.2024).
67. *Кашеварова Н. Г.* Діяльність робочої групи «Харків» Оперативного штабу Розенберга з вивезення бібліотечних фондів у період нацистської окупації України / Н. Г. Кашеварова // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2005. – № 2. – С. 37–45.
68. Культурно-просветительная работа в истекшем году // Одес. газ. – 1944. – 1 янв. (№ 1 (581)). – С. 3.
69. *Левченко В. В.* Варнеке Олександр Борисович / В. В. Левченко // Одеські історики : енциклопед. вид. Т. 1 : початок XIX – середина XX ст. / відп. ред.: В. А. Савченко ; Асоц. європ. культури, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Друк. дім, 2009. – С. 88–90.
70. *Левченко В. В.* Варнеке Олександр Борисович / В. В. Левченко // Дослідники історії Південної України : біобібліогр. довід. / упоряд. І. Лиман. – Київ, 2016. – Т. 2. – С. 85–87. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/toerom> (дата звернення: 10.10.2024).
71. *[Левченко В. В.]* Варнеке Олександр Борисович / В. В. Левченко // Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклопед. довід. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2018. – С. 184–185.
72. *Левченко В. В.* Життя «до» та «після»: з історії звільнення О. М. Тюнессої з бібліотеки 1930 р. (за архівними матеріалами) / В. В. Левченко // Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю до 100-річчя Музею книги відділу рідкісних видань та рукописів Одес. нац. наук. б-ки (Одеса, 6–7 груд. 2022 р.) / Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. Г. М. Шпак. – Одеса : Апрель, 2023. – С. 186–190.
73. *Левченко В. В.* Роль одеського історика О. Б. Варнеке у розвитку тюркології в 1920-х рр. / В. В. Левченко // VII Конгрес сходинців : зб. матеріалів (Київ, 27 листоп. 2023 р.). – Київ : Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського ; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. – С. 78–82. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/ctsloh> (дата звернення: 10.10.2024).
74. *Лыс Л.* Спасительница библиотек : к 25-летию со дня смерти А.Н. Тюнеевой / Л. Лыс // Дерибасовская-Ришельевская : лит.-худож., ист.-краевед. иллюстр. альм. – Одеса, 2009. – № 39. – С. 218–226. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/csqqqq> (дата звернення: 05.10.2024).
75. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка: переміщення і втрати фондів : зб. документів і матеріалів. Т. 1 : 1939–1945 / упоряд.: Г. Сварник (керівник), Р. Дзюбан, М. Кривенко [та ін.] ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаніка. – Львів, 2010. – 620 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/baqqqb> (дата звернення: 10.10.2024).
76. *Малолетова Н. И.* Библиотеки научных учреждений Киева в 1941–1943 гг.: киевские оккупационные архивы как документальная база исследований / Н. И. Малолетова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2005. – Вип. 3. – С. 280–297. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/kvqykk> (дата звернення: 10.10.2024).
77. *Михайлуца М. І.* Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945) : монографія / М. І. Михайлуца. – Одеса : Вид-во «ВМВ», 2008. – 392 с.
78. Молебен в Центральной городской библиотеке // Молва. – 1944. – 24 февр. (№ 366). – С. 3.
79. Научная библиотека // Одесса. – 1943. – 18 июня (№ 139 (351)). – С. 3.
80. Научная библиотека // Одес. газ. – 1944. – 12 февр. (№ 35 (613)). – С. 3.

81. *Никитин Л.* Сокровищница человеческой мысли / Л. Никитин // *Одес. газ.* – 1941. – 14 нояб. (№ 7). – С. 2.
82. Новая библиотека // *Молва.* – 1943. – 2 марта (№ 73). – С. 3.
83. Новая библиотека // *Одес. газ.* – 1942. – 19 апр. (№ 66). – С. 3.
84. Новая задача университетской и публичной библиотек // *Молва.* – 1943. – 26 мая (№ 141). – С. 2.
85. Новая муниципальная библиотека // *Молва.* – 1943. – 24 марта (№ 92). – С. 3.
86. Новая работа для библиотеки // *Одесса.* – 1943. – 26 мая (№ 120 (322)). – С. 3.
87. Новые формы работы Публичной библиотеки // *Молва.* – 1944. – 13 янв. (№ 330). – С. 3.
88. О борьбе с венерическими заболеваниями // *Одес. газ.* – 1942. – 11 нояб. (№ 238). – С. 3.
89. «Одессика» // *Молва.* – 1944. – 6 янв. (№ 325). – С. 3.
90. Одесский университет (1865–1990) / Л. А. Ануфриев, С. И. Аппатов, Ю. А. Амброз [и др.]. – Киев : Лыбидь, 1991. – 159 с.
91. Одесской городской публичной библиотеке // *Одесса.* – 1943. – 16 марта (№ 62 (274)). – С. 3.
92. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) / *Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова* ; голов. ред. І. М. Коваль ; вступ. сл.: І. М. Коваля, В. М. Хмарського. – Одеса : ОНУ, 2015. – 964 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/iplbhr> (дата звернення: 10.10.2024).
93. Открытие библиотек // *Одесса.* – 1943. – 31 марта (№ 75 (287)). – С. 3.
94. Открытие библиотеки Дома ученых // *Одес. газ.* – 1942. – 2 авг. (№ 144). – С. 5.
95. Открытие Городской библиотеки // *Одес. газ.* – 1942. – 6 авг. (№ 148). – С. 4.
96. Открытие Городской публичной библиотеки // *Молва.* – 1943. – 11 февр. (№ 57). – С. 3.
97. Открытие Городской публичной библиотеки // *Одес. газ.* – 1943. – 10 февр. (№ 33). – С. 3.
98. Открытие 1-й районной библиотеки // *Одес. газ.* – 1943. – 20 марта (№ 66). – С. 3.
99. Отчет о деятельности библиотек и книжных магазинов // *Одес. газ.* – 1943. – 24 сент. (№ 221). – С. 3.
100. По библиотекам // *Одесса.* – 1943. – 12 мая (№ 108 (320)). – С. 3.
101. *Подрезова М. О.* Погляд крізь століття: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова / М. О. Подрезова // *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство.* – 2017. – Т. 22, вип. 1 (17) : 200-років Науковій бібліотеці. – С. 9–28. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/bllwxn> (дата звернення: 10.10.2024).
102. *Подрезова М. А.* Сначала была библиотека... / М. А. Подрезова // *Дерибасовская-Ришельевская : лит.-худож., ист.-краевед. иллюстр. альм.* – Одеса, 2015. – № 62. – С. 90–104. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/hrgaeg> (10.10.2024).
103. *Полянко Т. Н.* Деятельность библиотек Одесской области в изучении истории края / Т. Н. Полянко // *Музей. Історія. Одеса.* – Одеса : Принт Майстер, 2001. – С. 66–68.
104. Публичная библиотека // *Молва.* – 1943. – 2 нояб. (№ 273). – С. 3.
105. 5-ая городская библиотека // *Одес. газ.* – 1943. – 1 дек. (№ 277). – С. 3.
106. Работа венерологических пунктов города // *Молва.* – 1944. – 11 янв. (№ 326). – С. 3.
107. Работа Публичной библиотеки // *Одес. газ.* – 1942. – 28 окт. (№ 226). – С. 4.
108. Ремонт школ, библиотек и музеев // *Одесса.* – 1942. – 25 июня (№ 52). – С. 3.
109. Рост читателей в городских библиотеках // *Молва.* – 1943. – 16 апр. (№ 112). – С. 3.
110. Румынская литература для библиотек // *Одес. газ.* – 1943. – 18 февр. (№ 40). – С. 3.
111. Семинарская библиотека // *Молва.* – 1943. – 6 марта (№ 77). – С. 3.
112. *Т. Б.* По библиотекам Одессы / Т. Б. // *Одес. газ.* – 1942. – 22 янв. (№ 30). – С. 3.
113. Техническая библиотека // *Молва.* – 1943. – 21 нояб. (№ 290). – С. 3.
114. Торжественное открытие библиотеки // *Одесса.* – 1943. – 12 февр. (№ 35 (247)). – С. 3.
115. 30 000 книг // *Молва.* – 1944. – 21 марта (№ 383). – С. 3.
116. Александра Николаевна Тюнеева : сб. материалов / *Одес. нац. науч. б-ка им. Горького* ; сост. Л. В. Арюпина [и др.]. – Одесса, 2012. – 315 с.
117. Университет: Центральная научная библиотека // *Буг.* – 1943. – 21 сент. (№ 203). – С. 3.
118. Ценная библиотека // *Одесса.* – 1943. – 2 июня (№ 126 (338)). – С. 3.
119. Ценный подарок // *Молва.* – 1944. – 5 янв. (№ 324). – С. 3.
120. Центральная библиотека // *Одес. газ.* – 1943. – 12 окт. (№ 236). – С. 3.
121. Центральная городская библиотека // *Одесса.* – 1943. – 8 мая (№ 106 (318)). – С. 3.
122. Церковная библиотека // *Одесса.* – 1943. – 25 авг. (№ 191 (403)). – С. 3.
123. *Чабан Ю.* Доля культурно-історичних цінностей Одеси під час Другої світової війни: історіографічний огляд проблеми / Ю. Чабан // *Волин. іст. зап.* – 2010. – Т. 4. – С. 127–131. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/cauddf> (дата звернення: 10.10.2024).

124. Читальня для дітей // Одес. газ. – 1943. – 18 февр. (№ 40). – С. 3.
125. Шилок О. І. Бібліотечна справа в західних областях УРСР (1939–1991 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / О. І. Шилок ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2015. – 236 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/ghbsub> (дата звернення: 10.10.2024).
126. Щетніков В. П. Проблема вивезення культурних цінностей з Трансністрії у 1941–1944 рр. та їх повернення у післявоєнний період / В. П. Щетніков, Ю. О. Чабан // Наук. пр. іст. фак. Запорізь. нац. ун-ту. – 2012. – Вип. 33. – С. 109–114. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/hwijaj> (дата звернення: 10.10.2024).
127. Щетніков В. П. Судьба научной коллекции Ф. А. Петруня во время оккупации Одессы / В. П. Щетніков, Ю. А. Чабан // Альм. ист. исслед. – 2012. – Вып. 1. – С. 75–79.
128. Юрженко О. І. Одеському університету – сто років / О. І. Юрженко, З. В. Першина, Г. А. В'язовський. – Одеса : Маяк, 1965. – 100 с.

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-2271, inventory 4, dossier 159.
- [2]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-2271, inventory 4, dossier 213.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-4127, inventory 1, dossier 10.
- [4]. A. G. Odesskaya publichnaya biblioteka (114 godovshchina so dnya osnovaniya) [Odessa Public Library (114th anniversary of its foundation)]. *Buh [Bug]*, 1943, 23 Sept., pp. 3 ; 27 Sept., pp. 3.
- [5]. Bazarnyye «bibliotekari» [Market «librarians»]. *Odesskaya Gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 18 Aug., pp. 3.
- [6]. Berezyuk N. M. Eto nuzhno zhivym (Sudba biblioteki Kharkovskogo universiteta v gody Velikoy Otechestvennoy voyny) [The Living Need This (The Fate of the Kharkov University Library During the Great Patriotic War)]. *Universitates*, 2002, no. 3, pp. 34–40. Available at: <http://surl.li/tibeng> (accessed: 10.10.2024).
- [7]. Bielous I. Dіalnist Biblioteki Lvivskoi politekhniki pid chas nimetskoi okupatsii Lvova u 1941–1944 rr. [Activities of the Lviv Polytechnic Library during the German occupation of Lviv in 1941–1944]. *Suchasni problemy dіalnosti biblioteki v umovakh informatsiinoho suspilstva [Modern problems of library activity in the conditions of the information society]: proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference*. Lviv, Ukraine, 25 Oct. 2012. Lviv, 2012, pp. 34–43.
- [8]. Dubrovina L. A., Malolietova N. I. *Biblioteki Kyieva v period natsytskoi okupatsii (1941–1943): Doslidzhennia. Anotovanyi pokazhchyk. Publikatsii dokumentiv [Libraries of Kyiv during the Nazi occupation (1941–1943): Research. Annotated index. Publication of documents]*. Kyiv, 2004. Available at: <http://surl.li/eiglms> (accessed: 10.10.2024).
- [9]. Losiievskiy I. Ya. *Bibliotichni fondy Kharkova v roky Druhoi svitovoi viiny: dokumenty [Library funds of Kharkiv during the Second World War: documents]*. Kyiv, 1997. Available at: <http://surl.li/njkoym> (accessed: 10.10.2024).
- [10]. Biblioteka dlya slepykh [Library for the Blind]. *Molva [Rumor]*, 1943, 3 Aug., pp. 3.
- [11]. Biblioteka zheleznodorozhnikov [Library of railway workers]. *Molva [Rumor]*, 1943, 30 Sept., pp. 3.
- [12]. Biblioteka na rabochey okraїne [Library on the working-class outskirts]. *Molva [Rumor]*, 1943, 2 Apr., pp. 3.
- [13]. Biblioteka pri Dome uchenykh [Library at the House of Scientists]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 22 Sept., pp. 3.
- [14]. Biblioteka pri dukhovnoy seminarii [Library at the Theological Seminary]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 4 Febr., pp. 3.
- [15]. Biblioteka pri zheleznodorozhnoy direktsii [Library at the Railway Directorate]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 10 Febr., pp. 3.
- [16]. Biblioteki [Libraries]. *Odessa [Odesa]*, 1942, 2 Sept., pp. 3.
- [17]. Biblioteki goroda [Libraries of the city]. *Novoye slovo [New word]*, 1943, 3 Nov., pp. 5.
- [18]. Biblioteki CHFRT [Libraries of CHFRT (Căile Ferate Române in Transnistria)]. *Molva [Rumor]*, 1944, 17 Febr., pp. 3.
- [19]. Bogoslovskaya biblioteka [Theological Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 3 Dec., pp. 3.
- [20]. Botushanska O. Biblioteka v roky Druhoi svitovoi viiny: storinky istorii [Library in the rocks of Another World War: stories from history]. *Povernennia kulturnoho nadbannia Ukrainy: problemy, zavdannia, perspe-*

- kyvy [Development of the cultural heritage of Ukraine: problems, issues, prospects]. Kyiv, 1996, no. 7, pp. 53–56.
- [21]. V bibliotekakh Bukharesta (Iz besedy s direktorom Publichnoy biblioteki A. N. Tyuneyevoy) [In the libraries of Bucharest (From a conversation with the director of the Public Library A. N. Tyuneeva)]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 11 Nov., pp. 3.
- [22]. V biblioteke na rabochey okraïne [In a library on the working-class outskirts]. *Molva [Rumor]*, 1943, 14 Nov., pp. 3.
- [23]. V biblioteke Odesskogo gosudarstvennogo universiteta [In the library of Odessa State University]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 24 Febr., pp. 4.
- [24]. V gorodskikh bibliotekakh [In city libraries]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 18 Jan., pp. 3.
- [25]. V Gorodskoy publichnoy biblioteke [In the City Public Library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 3 Jan., pp. 3.
- [26]. V gorodskoy Tsentralnoy biblioteke [In the city Central Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 15 Febr., pp. 3.
- [27]. V nauchnoy biblioteke [In the scientific library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 7 Aug., pp. 3.
- [28]. V nauchnoy publichnoy biblioteke [In the scientific public library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 12 Dec., pp. 3.
- [29]. V Odesskoy gosudarstvennoy publichnoy biblioteke [In the Odessa State Public Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 24 Febr., pp. 4.
- [30]. V pervoy Odesskoy biblioteke [In the first Odessa library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 24 Aug., pp. 3.
- [31]. V publichnoy bibliotetsi [In the public library]. *Myr [World]*, 1943, 21 Jan., pp. 4.
- [32]. V Publichnoy biblioteke [In the Public Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 20 Aug., pp. 3.
- [33]. V 5 gorodskoy biblioteke [In the 5th city library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 8 Sept., pp. 3.
- [34]. V 5 gorodskoy biblioteke [In the 5th city library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 22 Oct., pp. 3.
- [35]. V tretyey gorodskoy biblioteke [In the third city library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 1 Jan., pp. 3.
- [36]. V universitetskoy biblioteke [In the university library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 30 Oct., pp. 3.
- [37]. V Tsentralnoy biblioteke [In the Central Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 29 Aug., pp. 3.
- [38]. V Tsentralnoy biblioteke [In the Central Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 22 Febr., pp. 3.
- [39]. V Tsentralnoy gorodskoy biblioteke [In the Central City Library]. *Molva [Rumor]*, 1942, 6 Dec., pp. 2.
- [40]. V Tsentralnoy gorodskoy biblioteke [In the Central City Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 19 Aug., pp. 3.
- [41]. V Tsentralnoy gorodskoy biblioteke [In the Central City Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 8 Sept., pp. 3.
- [42]. V Tsentralnoy gorodskoy biblioteke [In the Central City Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 14 Nov., pp. 3.
- [43]. V Tsentralnoy gorodskoy biblioteke [In the Central City Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 23 June, pp. 3.
- [44]. V Tsentralnoy odesskoy biblioteke [In the Central Odessa Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 23 Nov., pp. 3.
- [45]. Heitan O., Levchenko V. Odeski periodychni vydannia chasiv nimetsko-rumunskoi okupatsii 1941–1944 rr. yak istorychne dzherelo: struktura, zmist, osoblyvosti [Odesa periodicals of the German-Romanian occupation 1941–1944. like a historical dzherelo: structure, location, features]. *Scriptorium nostrum* [online], 2017, no. 2 (8), pp. 227–248. Available at: <http://surl.li/hkomhf> (accessed: 10.10.2024).
- [46]. Heitan O., Levchenko V. Periodychni vydannia Odesy chasiv rumunskoi okupatsii 1941–1944 rr. yak istorychne dzherelo (za materialamy Derzhavnogo arkhivu Odeskoi oblasti) [Periodical reports of Odessa during the Romanian occupation of 1941–1944. like a historical dzherelo (based on materials from the State Archive of the Odessa Region)]. *Pivdennyi zakhid. Odesyka [Southwest. Odessa]*, 2017, no. 22, pp. 149–169. Available at: <http://surl.li/hkqgzk> (accessed: 10.10.2024).
- [47]. Godovshchina otkrytiya Odesskoy tsentralnoy biblioteki [Anniversary of the opening of the Odessa Central Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 9 Jan., pp. 3.

- [48]. Gorodskiy biblioteki [City libraries]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 26 May, pp. 3.
- [49]. Aliksieienko M. V., Podrezova M. O., Polevshchykova O. V., Pruzhyna V. P., Samodurova V. V. *Dva stolittia sluzhinnia knyzi. Istorii Naukovoï biblioteki Odesskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnikova, 1817–2017 [Two centuries of service to the book. History of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University, 1817–2017]: monohrafiia*. Odesa, 2017, 292 p. Available at: <http://surl.li/rkzedh> (accessed: 20.09.2024).
- [50]. Detskaya tsentralnaya biblioteka [Children's Central Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 12 Oct., pp. 3.
- [51]. Yeshche odna biblioteka [Another library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 18 Mar., pp. 3.
- [52]. Yeshche odno kulturnoye uchrezhdeniye [Another cultural institution]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 19 Mar., pp. 3.
- [53]. Yeshche raz o bibliotekakh [Once again about libraries]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 5 Sept., pp. 3.
- [54]. Zheleznodorozhnaya biblioteka [Railway library]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 13 Febr., pp. 3.
- [55]. Zhymolostnova E. Z praktyky formuvannya banku danykh na vtracheni tsinnosti biblioteki [From the practice of forming a data bank on the value of the library]. *Povernennia kulturnoho nadbannia Ukrainy: problemy, zavadnna, perspektivy [Development of the cultural heritage of Ukraine: problems, issues, prospects]*. Kyiv, 1996, no. 7, pp. 57–59.
- [56]. Zhyrnova L. Biblioteka v chasy vyprobuvan: za materialamy biblioteknykh arkhiviv [Library in the hours of testing: for materials from library archives]. *Skarbnytsia kultury [Culture treasury]*, 2004, no. 3, pp. 105–127.
- [57]. Yurzhenko O. I. *Istoriia Odesskoho universytetu za 100 rokiv (1865–1965) [History of Odessa University for 100 years (1865–1965)]*. Kyiv, 1968.
- [58]. Anufriiev L. O., Appatov S. O., Ambroz Yu. O. *Istoriia Odesskoho universytetu (1865–2000) [History of Odessa University (1865–2000)]*. Odesa, 2000.
- [59]. K godovshchine otkrytiya Publichnoy biblioteki [On the anniversary of the opening of the Public Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 11 Febr., pp. 3.
- [60]. K godovshchine 5-y rayonnoy biblioteki [For the anniversary of the 5th district library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 12 Jan., pp. 3.
- [61]. K otkrytiyu gorodskikh bibliotek [For the opening of city libraries]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 20 Jan., pp. 3.
- [62]. K otkrytiyu Gorodskoy publichnoy biblioteki [For the opening of the City Public Library]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 5 Febr., pp. 3.
- [63]. K otkrytiyu meditsynskoy biblioteki [For the opening of the medical library]. *Molva [Rumor]*, 1944, 11 Jan., pp. 3.
- [64]. K otkrytiyu Tsentralnoy biblioteki [For the opening of the Central Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 24 Febr., pp. 4.
- [65]. Kalashnikova V. Bibliotekni fondy Ukrainy v roky Velykoi Vitchyznianoi viiny (na prykladi Kharkivskoi, Voroshylovhradskoi ta Stalinskoi oblasti) [Library funds of Ukraine during the Great Patriotic War (on the example of Kharkiv, Voroshilovgrad and Stalin regions)]. *Istorychna panorama [Historical panorama]*, 2008, no. 7, pp. 113–130.
- [66]. Kashevarova N. H. Biblioteki Ukrainy pid chas okupatsii periodu Druhoi svitovoi viiny (za donesenniamy nimetskoho bibliotekaria Oleksandra Himpelia) [Libraries of Ukraine during the occupation period of the Second World War (according to the reports of the German librarian Oleksandr Gimpel)]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy [Manuscript and book heritage of Ukraine]*, 2016, no. 20, pp. 294–326. Available at: <http://surl.li/kiyxuo> (accessed: 10.10.2024).
- [67]. Kashevarova N. H. Diialnist robochoi hrupy «Kharkiv» Operatyvnoho shtabun Rozenberga z vyvezennia biblioteknykh fondiv u period natsystskoi okupatsii Ukrainy [Activities of the «Kharkiv» working group of the Operational Headquarters Rosenberg from the removal of library funds during the Nazi occupation of Ukraine]. *Bibliotekoznavstvo, dokumentoznavstvo, informolohiia [Library Science. Record Studies. Informology]*, 2005, no. 2, pp. 37–45.
- [68]. Kulturno-prosvetitel'naya rabota v istekshem godu [Cultural and educational work in the past year]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1944, 1 Jan., pp. 3.
- [69]. Levchenko V. V. Varneke Oleksandr Borysovykh [Oleksandr Borisovych Varneke]. *Odeski istoriky: entsykloped. vyd. T. 1: pochatok XIX – seredyna XX st. [Odessa historians: encyclopedic edition. Vol. 1: The beginning of the 19th - the middle of the 20th century]*. Odesa, 2009, pp. 88–90.
- [70]. Levchenko V. V. Varneke Oleksandr Borysovykh [Oleksandr Borisovych Varneke]. *Doslidnyky istorii Pivdennoi Ukrainy: biobibliohrafichniy dovidnyk [Researchers of the history of Southern Ukraine: bibliographic guide]*. Kyiv, 2016, vol. 2, pp. 85–87. Available at: <http://surl.li/toepom> (accessed: 10.10.2024).

- [71]. Levchenko V. V. Varneke Oleksandr Borysovykh [Oleksandr Borisovych Varneke]. *Istorična nauka u Natsionalnii akademii nauk Ukrainy v osobakh : entsyklopedychnyi dovidnyk [Historical science at the National Academy of Sciences of Ukraine in individuals: encyclopedic guide]*. Kyiv, 2018, pp. 184–185.
- [72]. Levchenko V. V. Zhyttia «do» ta «pislia»: z istorii zvilnennia O. M. Tyuneevoi z biblioteki 1930 r. (za arkhivnyimi materialami) [Life «before» and «after»: from the history of the release of O. M. Tyuneeva from the library in 1930 (based on archival materials)]. *Pam'iatky pysemnosti ta kultury: vyvchennia, zberezhenia, populyaryzatsiia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu [Monuments of writing and culture: study, preservation, popularization: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation]*. Odesa, 6–7 Dec. 2022. Odesa, 2023, pp. 186–190.
- [73]. Levchenko V. V. Rol odeskoho istoryka O. B. Varneke u rozvytku tiurkologhii v 1920-kr rr. [The role of Odesa historian O. B. Varnecke in the development of Turkology in the 1920s.]. *VII Konhres skhodoznavtsiv : zbirnyk materialiv [VII Congress of Orientalists: collection of materials]*. Kyiv, 27 Nov. 2023. Kyiv, Lviv–Torun, 2023, pp. 78–82. Available at: <http://surl.li/cts joh> (accessed: 10.10.2024).
- [74]. Lys L. Spasitel'nitsa bibliotek: k 25-letiyu so dnya smerti A. N. Tyuneyevoy [Savior of Libraries: On the 25th Anniversary of the Death of A. N. Tyuneeva]. *Deribasovskaya-Rishelyevskaya [Deribasovskaya-Rishelyevskaya]*. Odesa, 2009, no. 39, pp. 218–226. Available at: <http://surl.li/crcqqq> (accessed: 10.10.2024).
- [75]. Svarnyk H., Dziuban R., Kryvenko M. [et al.] *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vraty fondiv: zb. dokumentiv i materialiv. T. 1: 1939–1945 [Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk: movement and loss of funds: coll. documents and materials. Vol. 1: 1939–1945]*. Lviv, 2010. Available at: <http://surl.li/baqqqb> (accessed: 10.10.2024).
- [76]. Maloletova N. I. Biblioteki nauchnykh uchrezhdeniy Kiyeva v 1941–1943 gg.: kiyevskiyeh okkupatsionnyeh arkhivy kak dokumentalnaya baza issledovaniy [Libraries of scientific institutions of Kyiv in 1941–1943: Kyiv occupation archives as a documentary base for research]. *Biblioteki natsionalnykh akademiiv nauk: problemy funktsionirovaniya, tendentsii razvitiya [Libraries of national academies of sciences: problems of functioning, development trends]*, 2005, no. 3, pp. 280–297. Available at: <http://surl.li/kvqykk> (accessed: 10.10.2024).
- [77]. Mykhailutsa M. I. *Pravoslavna tserkva na Pivdni Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny (1939–1945): monohrafiia [The Orthodox Church in the South of Ukraine during the Second World War (1939–1945): monograph]*. Odesa, 2008.
- [78]. Moleben v Tsentralnoy gorodskoy biblioteki [Prayer service in the Central City Library]. *Molva [Rumor]*, 1944, 24 Febr., pp. 3.
- [79]. Nauchnaya biblioteka [Scientific library]. *Odesa [Odesa]*, 1943, 18 June, pp. 3.
- [80]. Nauchnaya biblioteka [Scientific library]. *Odesskaya gazeta [Odesa newspaper]*, 1944, 12 Febr., pp. 3.
- [81]. Nikitin L. Sokrovishchnitsa chelovecheskoy mysli [Treasury of human thought]. *Odesskaya gazeta [Odesa newspaper]*, 1941, 14 Nov., pp. 2.
- [82]. Novaya biblioteka [New library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 2 Mar., pp. 3.
- [83]. Novaya biblioteka [New library]. *Odesskaya gazeta [Odesa newspaper]*, 1942, 19 Apr., pp. 3.
- [84]. Novaya zadacha universitetskoy i publichnoy bibliotek [A New Challenge for University and Public Libraries]. *Molva [Rumor]*, 1943, 26 May, pp. 2.
- [85]. Novaya munitsipalnaya biblioteka [New municipal library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 24 Mar., pp. 3.
- [86]. Novaya rabota dlya biblioteki [New work for the library]. *Odesa [Odesa]*, 1943, 26 May, pp. 3.
- [87]. Novyye formy raboty Publichnoy biblioteki [New forms of work of the Public Library]. *Molva [Rumor]*, 1944, 13 Jan., pp. 3.
- [88]. O borbe s venericheskimi zabolevaniyami [On the fight against venereal diseases]. *Odesskaya gazeta [Odesa newspaper]*, 1942, 11 Nov., pp. 3.
- [89]. «Odessika» [«Odessika»]. *Molva [Rumor]*, 1944, 6 Jan., pp. 3.
- [90]. Anufriyev L. A., Appatov S. I., Ambroz YU. A. [et al.]. *Odesskiy universitet (1865–1990) [Odesa University (1865–1990)]*. Kyiv, 1991.
- [91]. Odesskoy gorodskoy publichnoy biblioteki [Odesa City Public Library]. *Odesa [Odesa]*, 1943, 16 Mar., pp. 3.
- [92]. Koval I. M. *Odesskiy natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. Istoriia ta suchasnist (1865–2015) [Odesa I. I. Mechnikov National University. History and modernity (1865–2015)]*. Odesa, 2015, 964 p. Available at: <http://surl.li/iplbhr> (accessed: 10.10.2024).
- [93]. Otkrytiye bibliotek [Opening of libraries]. *Odesa [Odesa]*, 1943, 31 Mar., pp. 3.
- [94]. Otkrytiye biblioteki Doma uchenykh [Opening of the library of the House of Scientists]. *Odesskaya gazeta [Odesa newspaper]*, 1942, 2 Aug., pp. 5.

- [95]. Otkrytiye Gorodskoy biblioteki [Opening of the City Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 6 Aug., pp. 4.
- [96]. Otkrytiye Gorodskoy publichnoy biblioteki [Opening of the City Public Library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 11 Febr., pp. 3.
- [97]. Otkrytiye Gorodskoy publichnoy biblioteki [Opening of the City Public Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 10 Febr., pp. 3.
- [98]. Otkrytiye 1-y rayonnoy biblioteki [Opening of the 1st District Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 20 Mar., pp. 3.
- [99]. Otchet o deyatelnosti bibliotek i knizhnykh magazinov [Report on the activities of libraries and bookstores]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 24 Sept., pp. 3.
- [100]. Po bibliotekam [By libraries]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 12 May, pp. 3.
- [101]. Podrezova M. O. Pohliad kriz stolittia: Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Look through centuries: Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University]. *Odesa National University Herald, Series: Library Studies, Bibliography Studies, Bibliology*, 2017, vol. 22, iss. 1 (17), pp. 9–28. Available at: <http://surl.li/blwxxn> (accessed: 10.10.2024).
- [102]. Podrezova M. A. Snachala byla biblioteka... [First there was a library...]. *Deribasovskaya-Rishelyevskaya [Deribasovskaya-Rishelyevskaya]*. Odesa, 2015, no. 62, pp. 90–104. Available at: <http://surl.li/hrgaeg> (accessed: 10.10.2024).
- [103]. Polyanko T. N. Deyatel'nost bibliotek Odesskoy oblasti v izuchenii istorii kraia [Activities of Odessa region libraries in studying the history of the region]. *Muзей. Istoriya. Odesa [Museum. History. Odesa]*. Odesa, 2001, pp. 66–68.
- [104]. Publichnaya biblioteka [Public library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 2 Nov., pp. 3.
- [105]. 5-aya gorodskaya biblioteka [5th City Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 1 Dec., pp. 3.
- [106]. Rabota venerologicheskikh punktov goroda [Work of the city's venereal disease centers]. *Molva [Rumor]*, 1944, 11 Jan., pp. 3.
- [107]. Rabota Publichnoy biblioteki [Public Library Operations]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 28 Oct., pp. 4.
- [108]. Remont shkol, bibliotek i muzejev [Repair of schools, libraries and museums]. *Odessa [Odesa]*, 1942, 25 June, pp. 3.
- [109]. Rost chitateley v gorodskikh bibliotekakh [Growing readership in city libraries]. *Molva [Rumor]*, 1943, 16 Apr., pp. 3.
- [110]. Rumynskaya literatura dlya bibliotek [Romanian Literature for Libraries]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 18 Febr., pp. 3.
- [111]. Seminarskaya biblioteka [Seminar library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 6 Mar., pp. 3.
- [112]. T. B. Po bibliotekam Odessy [Around Odessa libraries]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1942, 22 Jan., pp. 3.
- [113]. Tekhnicheskaya biblioteka [Technical library]. *Molva [Rumor]*, 1943, 21 Nov., pp. 3.
- [114]. Torzhestvennoye otkrytiye biblioteki [Grand opening of the library]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 12 Febr., pp. 3.
- [115]. 30 000 knig [30,000 books]. *Molva [Rumor]*, 1944, 21 Mar., pp. 3.
- [116]. *Aleksandra Nikolayevna Tyuneyeva : sb. materialov [Alexandra Nikolaevna Tyuneyeva: collection of materials]* / The M. Gorky Odessa National Scientific Library. Odesa, 2012.
- [117]. Universitet: Tsentral'naya nauchnaya biblioteka [University: Central Scientific Library]. *Buh [Bug]*, 1943, 21 Sept., pp. 3.
- [118]. Tsennaya biblioteka [Valuable library]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 2 June, pp. 3.
- [119]. Tsennyy podarok [A valuable gift]. *Molva [Rumor]*, 1944, 5 Jan., pp. 3.
- [120]. Tsentral'naya biblioteka [Central Library]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 12 Oct., pp. 3.
- [121]. Tsentral'naya gorodskaya biblioteka [Central City Library]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 8 May, pp. 3.
- [122]. Tserkovnaya biblioteka [Church library]. *Odessa [Odesa]*, 1943, 25 Aug., pp. 3.
- [123]. Chaban Yu. Dolia kulturno-istorychnykh tsinnosti Odesy pid chas Druhoi svitovoi viiny: istoriohrafichnyi ohliad problemy [The fate of the cultural and historical values of Odessa during the Second World War: a historiographical review of the problem]. *Volynski istorychni zapysky [Volyn historical notes]*, 2010, vol. 4, pp. 127–131. Available at: <http://surl.li/eauddf> (accessed: 10.10.2024).
- [124]. Chitalnya dlya detey [Children's reading room]. *Odesskaya gazeta [Odessa newspaper]*, 1943, 18 Febr., pp. 3.
- [125]. Shyliuk O. I. *Bibliotekna sprava v zakhidnykh oblastiakh URSR (1939–1991 rr.) [Library affairs in the western regions of the Ukrainian SSR (1939–1991)]*. Ph. D. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2015. Available at: <http://surl.li/ghbsub> (accessed: 10.10.2024).

- [126]. Shchetnikov V. P. Problema vyvezennia kulturnykh tsinnosti z Transnistrii u 1941–1944 rr. ta yikh povrnennia u pislivoiennyi period [The problem of removal of cultural values from Transnistria in 1941–1944 and their return in the post-war period]. *Zaporizhzhia Historical Review*, 2012, no. 33, pp. 109–114. Available at: <http://surl.li/hwijaj> (accessed: 10.10.2024).
- [127]. Shchetnikov V. P., Cheban YU. A. Sudba nauchnoy kolleksii F. A. Petrunya vo vremena okkupatsii Odessa [The fate of the scientific collection of F. A. Petrun during the occupation of Odessa]. *Almanakh istoricheskikh issledovaniy [Almanac of Historical Research]*, 2012, no. 1, pp. 75–79.
- [128]. Yurzhenko O. I., Pershyna Z. V., V'iazovskiy H. A. *Odeskomu universytetu – sto rokiy [Odessa University is a hundred years old]*. Odesa, 1965.

Надійшла 15.10.2024 р.

ДОДАТКИ¹⁰

Додаток 1 Зведена таблиця кількості опрацьованих публікацій в німецько-румунській пресі 1941–1944 р. щодо діяльності бібліотек Одеси

№	Назви періодичних видань	Назви бібліотек						Загальна кількість публікацій
		Публічна бібліотека	Міська бібліотека	Наукова бібліотека	Бібліотека № 1	Бібліотека № 5	Інші бібліотеки	
1	«Буг»	1	–	1	–	–	–	2
2	«Мир»	1	–	–	–	–	–	1
3	«Молва»	9	3	1	1	2	9	25
4	«Новое слово»	–	–	–	–	–	1	1
5	«Одесса»	4	2	–	1	–	9	16
6	«Одесская газета»	8	14	3	3	5	14	47
	Усього	23	19	5	5	7	33	92

¹⁰ Представлені документи публікуються мовою оригіналу, з наведенням відповідно до правил орфографії та пунктуації сучасної російської мови. Скорочення слів, що зустрічаються в тексті, розшифровані в квадратних дужках.

Додаток 2

Акт передачі книг з бібліотеки Історико-археологічного музею до Одеської центральної наукової бібліотеки від 8 травня 1943 р.

АКТ 6

1943 г. мая 8 дня, библиотека при Историко-археологическом музее и Центральная научная библиотека составили акт в том, что первая сдала, а вторая приняла следующие книги из библиотеки при Историко-археологического музея:

1. Giovanni Boccaccio Decameron. – Leipzig, 1865 – 12 г.
2. D-r Durand-Fardel. Leo Baux Minerale. – Paris, 1885 – 3 г.
3. Arsène Darmesteter. Cours de grammaire historique de la langue française. – Paris – 2 г.
4. Robert Huchard. Aux antilles hommes et choses. – Paris – 2 г.
5. F.D. Guerrazzi. La Battiglla di Benevento. – Milano, 1875 – 3 г.
6. Manuall Hoepli Diritto costituzionale – Milano, 1907 – 2 г.
7. Александр Де-Рибас – Первенец Островского «Свои люди сочтемся», 8 эк. 4 р.
8. Lettres a Emilie sur la mythologie par C.A. Demonstier. – Paris – 2 г.
9. Milton. Poetical Works. – London, 1861 – 4 г.
10. Mad de Stael. Corinne. – Paris, 1873 – 5 г.
11. Oucvres de Rabelais. – Paris, 1881 – 10 г.
12. Pozzi. La terra. – Milano, 1860 – 2 г.
13. Formaciari. Esempli di bello scrivere. – Milano, 1877 – 3 г.
14. Lord Byron. Ceuvres completes. – Paris, 1860 – 5 г.
15. Garlyle Heroes, Hero – worship. – New York, 1857 – 5 г.
16. Giard, Cours educativ de langue maternelle. – Paris, 1846 – 4 г.
17. De Sanctis. Storia della letterature Italliana. – Napoli, 1873 – 5 г.
18. D-r Saffray. Lecons de choses. – Paris, 1884.
19. Girard. Cours educati de langue maternelle. – 2 г.
20. Gavarni. Masques et visages. – Paris, 1860 – 3 г.
21. Etienne. Histoire de la littérature italienne. – Paris, 1875 – 4 г.
22. A. Théry. Cours abrège de littérature. – Paris, 1850 – 3 г.
23. Poesies de Gocte. – Paris, 1843 – 5 г.
24. John Richard Green. A short history of the English people. – London, 1880 – 5 г.
25. Gelli. Scherma Italiana. – Milano, 1901 – 5 г.

Всього на сумму 100 марок.

Сдала Библиотека Историко-археологического музея
Зав. библиотекой Бакланова /підпис/

Приняла Центральная научная университетская библиотека
Ученый секретарь Юркевская /підпис/

ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 10, арк. 11–11 зв. Машинопис. Лист.

Додаток 3
Акт передачі книг з Одеської центральної наукової бібліотеки до
Історико-археологічного музею від 8 травня 1943 р.

АКТ

г. Одесса, 23-го сентября 1943 года.

Мы, нижеподписавшиеся, Директор Одесской центральной городской библиотеки Варнеке А. Б. и библиотечарь Историко-археологического музея Бакланова С. В. составили настоящей акт в том, что:

мною, Варнеке А., сданы, а мною Баклановой приняты, передаваемые из Центральной городской библиотеки в Историко-археологический музей нижеследующие книги:

1. Вестник Древней истории 1939 г. № 1.
2. Вестник Древней истории 1941 г. № 1.
3. Исторический журнал 1937 г. №№ 2,3–4, 5, 6, 8, 10, 11, 12.
4. Исторический журнал 1938 г. №№ 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12.
5. Исторический журнал 1938 г. №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12.
6. ”” ”” 1940 г. №№ 1, 2, 3, 6, 8.
7. ”” ”” 1941 г. №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6.
8. Историк-марксист 1933 № 6.
9. ”” ”” 1935 № 12.
10. ”” ”” 1937 №№ 1, 2, 3.
11. ”” ”” 1938 №№ 1, 2, 4, 5, 6.
12. ”” ”” 1939 №№ 1, 2, 3, 5–6.
13. ”” ”” 1940 №№ 4–5, 6, 7, 9, 10, 11, 12.
14. ”” ”” 1941 №№ 2, 3, 6.
15. Русско-Французский словарь.

Итого 67 книг

Основание: Отношение Историко-археологического музея за № 105 от 9-го сентября 1943 г. с резолюцией Директора культуры Муниципалитета г-на Зизе от 9/IX–43 г.

Директор Центр[альной] гор[одской] биб[лиоте]ки
А. Варнеке /підпис/

Библиотечарь Историко-археологич[еского] музея
Бакланова /підпис/

ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 10, арк. 16. Машинопис. Лист.

Додаток 4

Акт передачі Одеським історико-археологічним музеєм книг до Одеської центральної наукової бібліотеки від 1 жовтня 1943 р.

Дополнение к акту от 7 сентября 1943 г.

г. Одесса, 1 октября 1943 г. составлен настоящий акт о том, что Историко-археологический музей передал Городской библиотеке взамен полученных от нее дублетных томов следующие книги:

1. Марковский М. Як утворився роман «Хіба ревуть воли як ясла повні». Київ, 1925 – 5 м.
2. Добролюбов А. Литературно-критические статьи. Москва, 1837 – 8 м.
3. Амфитеатров А. В. Зверь из Бездны. Том I. С.-Петербург, 1896 – 5 м.
4. Амфитеатров А. В. ”_” ”_” Том II. ”_” ”_” 1896 – 5 м.
5. Попруженко. Указатель статей пом[ещенных] в I–XXX т. «Записок Им[ператорского] Од[есского] об[щества] истории и древн[остей]». Одесса, 1914 – 5 м.
6. L'abbe Moigno. La clef de la science. Paris, 1876 – 6 м.
7. Marcillac F. Histoire de la musique moderne. Paris, 1882 – 6 м.
8. Ce que vierge ne doit lire. Paris, 1873 – 3 м.
9. Schlegel F. Storia della letteratura italiana. Napoli, 1849 – 6 м.
10. Gfudici F. Storia della letteratura italiana. Firenze, 1855 – 8 м.
11. Mennechet E. Cours complet de littérature moderne. Paris 1848 – 10 м.
12. Racine L. Theatre. Paris, 1844 – 10 м.
13. Geuvras de Bacon. Paris, 1845 – 6 м.
14. Wolff. Il tesorette. Bausschatz italionischen poesie. Wien, 1846 – 8.50 м.

Итого 91.50

Директор Историко-археологического музея проф[ессор]

В. Селинов /підпис/

Директор Городской библиотеки

А. Варнеке /підпис/

ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 10, арк. 19–21. Машинопис. Лист.

Levchenko V. V.,

Candidate of Historical Sciences (PhD), Associate Professor,
Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines
Odessa National Maritime University (ONMU), Professor ONMU
34 Mechnykova St, Odesa, 65029, Ukraine
tel.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

Levchenko H. S.,

Candidate of Historical Sciences (PhD),
Associate Professor at the Department of History of Ukraine and
Special Historical Disciplines
Odessa I. I. Mechnikov National University
2 Dvorianska St, Odesa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 723 58 42
e-mail: levchenkoukrlav@ukr.net

Murashko O. S.,

Bibliographer, Librarian, Specialist in Education
5 Yelisavethradskyi Ln, Odesa, 65007, Ukraine
tel.: (+38) 067 743 13 29
e-mail: al76od@gmail.com

THE ACTIVITIES OF ODESA LIBRARIES DURING THE OCCUPATION OF 1941–1944

Summary

The article is dedicated to one of the insufficiently researched aspects of the history of librarianship in our country – the policy of the occupation authorities and representatives of the German military administration regarding the organization of library activities in the occupied territories of the Ukrainian SSR. For the first time, the article presents the history of Odesa libraries during the German-Romanian occupation of 1941–1944. Based on materials published in the occupation press and a number of archival documents, introduced into scientific circulation for the first time, the authors trace the activities of libraries and their role in spreading occupation ideology and propaganda among the local population. The significant part of the article is dedicated to analyzing the involvement of libraries in implementing the cultural policy of the German-Romanian occupiers. Libraries were meant to play a manipulative role in spreading the new ideology among the local population through non-military methods. Moreover, libraries and library staff were actively used in direct propaganda work in the occupied zone. The article examines the fate of libraries in the context of the war. The main directions of the new authorities' policy in introducing a new culture on the occupied territories and organizing the relocation and confiscation of valuable books

from library collections are highlighted. Various aspects of the use of book collections during the occupation are explored. Information about book culture during the occupation period is presented based on publications in periodicals. The destructive policies of the occupation authorities toward libraries are analyzed. The article outlines the stages of the reorganization and reopening of libraries in the occupied zone, as well as the main directions and destructive outcomes of this activity. The principles of the local authorities' policies regarding libraries, the factors that influenced them, and the overall results are examined. Brief biographical notes of the directors of Odesa's leading libraries are also provided.

Keywords: libraries, library network, librarianship, Odesa, World War II, occupation, ideology, occupiers' policy, occupation press, propaganda, university library, librarians, biographies, O. Warneke, I. Gladkovsky, V. Torchinska, O. Tyunyeeva, generations.

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК: 094:017:655.425:087(477)»17/20»

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2\(32\).316843](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2(32).316843)

Соколов Віктор Юрійович,

кандидат історичних наук, доцент,

головний бібліотекар науково-дослідного відділу

Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого

м. Київ, вул. М. Грушевського, 1

e-mail: socolv@i.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>

ВИДАННЯ АУКЦІОННИХ КАТАЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ТОРГІВ АНТИКВАРНОЮ КНИГОЮ ТА ФОРМУВАННЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XXI СТ. У КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ КНИЖКОВИХ АУКЦІОНІВ

Охарактеризовано розвиток книжкових аукціонів у XVII–XXI ст. в окремих провідних країнах світу. Проаналізовано місце і значення видання аукціонних каталогів у розвитку книгодрукування та книготоргівлі на теренах України у XVIII–XXI ст. З'ясовано та обґрунтовано важливість вивчення та висвітлення видання аукціонних каталогів для історико-книгознавчих та історико-бібліотечнознавчих досліджень.

Ключові слова: історія книги, аукціонний каталог, книжковий аукціон, історія книги та книгодрукування, рідкісні та цінні видання, історико-книгознавчі дослідження.

Актуальність теми дослідження. На початку XXI ст. у розвинутих країнах світу на книжковому ринку помітно підвищилася зацікавленість до предметів старовини, зокрема до стародруків, рукописів та інших видів рідкісної та цінної книги. В умовах електронного зв'язку та розвитку комп'ютерних технологій поширюється процес конвергенції та взаємопроникнення книжкових ринків різних країн (зокрема, рідкісних та цінних книг). Всебічне дослідження питань розвитку національних особливостей антикварної торгівлі, у тому числі книжкових аукціонів (далі – **К. а.**), стає актуальним та своєчасним, оскільки рідкісна та цінна книга є частиною національної культурної спадщини країни. До того ж, **К. а.** є одним з джерел комплектування спеціалізованих фондів провідних національних бібліотек, а також історично сформованим засобом комунікації, що виконує цілу низку функцій, у тому числі, – пропаганди старої книги, її вивчення, зберігання та колекціонування. **К. а.** також надають можливість бібліотекам позбутися окремих дублетів книжок, продаж яких через

аукціон може, певним чином, покращити фінансові ресурси установи¹. Втім, до цього часу, особливості розвитку, організації та проведення **К. а.** у вітчизняному книгознавстві та бібліотекознавстві ще не були предметом наукового вивчення. Зокрема, не висвітлено історію **К. а.** в Україні, не виявлено їх основні види, специфічні характерні риси, не простежено зв'язок між вітчизняною та зарубіжною практикою проведення аукціонів в їх історичному розвитку². Також малодослідженими залишаються питання створення та функціонування аукціонних каталогів **К. а.** в Україні, які є складовою частиною процедури проведення аукціонів, окремим видом рідкісних видань та цінним джерелом історико-книгознавчих та історико-бібліотекознавчих досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Історіографія зарубіжних публікацій з питань розвитку книжкових аукціонів має вже багато напрацювань. Майже в кожній розвинутій країні з історії книжкових аукціонів опубліковано чимало наукових праць, які розкривають особливості становлення та проведення аукціонних торгів антикварною книгою, основні принципи їх діяльності, своєрідність функціонування на конкретному історичному етапі, специфіку створення та розвитку аукціонних каталогів тощо. Слід зазначити про низку дисертаційних робіт, що були захищені в Росії на поч. ХХІ ст. з історії антикварної книжкової торгівлі у зарубіжних країнах, результати яких попередньо було оприлюднено у низці статей Д. Горшкова, Т. Панаріної, А. Сьоміної, В. Шукліна, в яких певним чином, висвітлювалися питання розвитку **К. а.** [3; 9; 11; 13]. Певні питання про становлення аукціонної книжкової торгівлі в Україні знаходимо в працях польських дослідників: І. Іманської [16; 17], М. Опалека [22], Я. Рудницької [23; 24], Г. Русинської-Гертих [25–28], А. Скрипчак [30; 31], Є. Вуйцик [32–34] та ін. Окремі аспекти та особливості становлення вітчизняних книжкових аукціонів висвітлено в працях Л. Белоусової [1], Н. Зубко [6],

¹ Антикварними слід вважати видання, що мають історичну, художню, наукову та культурну цінність, підлягають збереженню, охороні та відтворенню, що були створені понад 50 років тому (переважно, книжки, видані до 1945 р.) [6, с. 41].

² До недавнього часу єдиною формою продажу стародруків на **К. а.** були стаціонарні аукціони, так звані «молоткові аукціони», на яких аукціоніст приймав і оголошував потенційним покупцям про наступне підвищення ціни. В епоху електронних медіа та глобалізації альтернативою зазначених аукціонів є «онлайн-аукціони», в яких може брати участь співучасник торгів, який використовує комп'ютер, мобільний телефон або планшет та знаходиться у будь-якому місці світу, не виходячи з офісу чи з дому. Класифікація **К. а.**, в залежності від підходів та виділених ознак (за умовами участі, територіальною ознакою, технологією та тривалістю проведення, складом і способом формування асортименту, складом учасників, формою контролю тощо) багатоманітна, наприклад бувають **К. а.**:

- традиційні **К. а.** (публічний торг у реальному часі та місці; існує «англійська система» проведення аукціонів та «голандська») та засновані на використанні нових технологій Інтернет-аукціони;
- відкриті (для всіх бажаючих) та закриті (для заздалегідь встановленого кола учасників);
- «передоплатні» (для учасників, що зробили передоплату) та «VIP-інтернет-аукціони»;
- міжнародні, для однієї країни або «міські» (для одного регіону або міста);
- «одномоментні», що відбуваються водночас та аукціони, що розтягнуті протягом певного часу (від кількох днів до кількох місяців, наприклад, при продажу великих книжкових зібрань);
- універсальні та спеціалізовані (за видами видань, тематикою, часом виходу у світ тощо);
- «державні» **К. а.** (з жорстким державним контролем торгів, де організаторами **К. а.** часто виступають установи науки і культури, бібліофільські товариства, державні книготорговельні установи тощо) та приватні, що мають, переважно, комерційну спрямованість заходу [11, с. 198].

І. Ніколаєвої [7] та ін. Серед вітчизняних наукових праць, де вивчалися аукціонні каталоги XVIII ст., слід виділити дослідження О. Охріменка, в якому було ґрунтовно проаналізовано аукціонний каталог 1751 р. книжкової колекції Данієля Сальтена, виставленої на продаж у Кенінгсберзі (понад 22 тис. тт.) та викупленої магнатом Речі Посполитої Юзефом Александером Яблоновським (1711–1777), який перевіз її у свої маєтки, що знаходилися на території сучасної України [8].

Метою запропонованої статті є аналіз та характеристика особливостей формування та розвитку видання аукціонних каталогів у контексті становлення книжкових аукціонів на теренах України у XVIII–XXI ст. на фоні розвинення антикварної книжкової торгівлі на аукціонах в окремих розвинутих країнах світу, а також вивчення специфіки створення, функціонування та значення видань аукціонних каталогів для історико-книгознавчих та історико-бібліотечнознавчих досліджень.

Методологічну основу запропонованої роботи становили структурно-функціональний та системний підходи. У своїй роботі автор широко використовував загальнонаукові та історичні методи дослідження: порівняння, аналогію, дедукцію, індукцію, аналіз; описовий, аналітичний, типологічний методи, а також історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-типологічний, хронологічний та інші методи наукового дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у розширенні уявлень про особливості створення, видання та функціонування аукціонних каталогів книжкових аукціонів; у виявленні та характеристиці специфічних ознак розвитку видання аукціонних каталогів на теренах України; у висвітленні сутності поняття «аукціонний каталог книжкових аукціонів» та в обґрунтуванні важливості їхнього вивчення та значення у діяльності спеціалізованих підрозділів провідних бібліотек, а також в розвитку історико-книгознавчих та бібліотечнознавчих досліджень.

Виклад основного матеріалу. Аукціонний каталог книжкових аукціонів – це друковане видання, в якому публікується інформація про запропоновані для продажу на аукціоні рідкісні та цінні видання, рукописи, гравюри, мапи, ноти та інші документи, які представлені у вигляді певного переліку позицій із зазначенням початкових цін та інших відомостей про предмети продажу, а також актуальна інформація про визначені принципи та правила проведення і організації торгу. Такий каталог є, фактично, одним з різновидів рідкісного видання, що має бібліографічну цінність, де подається розширена історико-книгознавча та бібліографічна характеристика запропонованих на продаж видань, рукописів та інших видів документів (відомості про автора, зміст праці, наклад, ілюстрації, провенієнції та інші особливості примірника книги чи періодичного видання). Іноді додається також інформація про цінність зазначених документів та певні особливості побутування їх у суспільстві, зокрема, про їх попередніх власників, про перебування тих чи інших книг в бібліотечних зі-

браннях та колекціях, бібліотеках певних установ тощо. Нерідко в сучасних аукціонних каталогах описи окремих елементів супроводжуються ілюстративним матеріалом, фотографіями, історичними довідками, оскільки від професійно підбраного складу книг, рівня бібліографічного опису, якості анотації, оптимальної внутрішньої структури, повноти довідкового апарату, грамотного дизайну, якісного художньо-поліграфічного оформлення залежать привабливість аукціонного каталогу для покупців та ефективність роботи з ним.

Продаж книг на аукціонах практикувалася мандрівними книготорговцями вже у XVI ст. У середині XV ст. винахід друкарського верстату, значною мірою, сприяв поширенню книжок серед населення. Незважаючи на високу вартість, поступово книги ставали все більш доступними, зростала кількість письменних людей. До того ж, наявність книг і книжкових зібрань було очевидною ознакою належності до вищих станів. Всі зазначені чинники створювали сприятливі умови для виникнення та розвитку **К. а.**

У 1596 р. Рахункова палата в Гаазі дозволила відомому книготорговцю і видавцю Лодевейку (Луї) Ельзевіру (1540–1617) продавати книги на аукціоні у Великому залі суду. На одному з найдавніших **К. а.**, про який збереглися певні відомості, було виставлено на продаж бібліотечне зібрання представника голландських кальвіністів, секретаря Вільгельма Мовчазного, ймовірного автора національного гімну Нідерландів Філіппа ван Марнікса ван Сент-Альдегонде (1538–1598). Зазначений аукціон, організований Л. Ельзевіром, відбувся 6 липня 1599 р. у Великій залі суду в Гаазі. За іншими даними, перший **К. а.** відбувся у Нідерландах у 1604 р. в Лейдені, який організував той самий Л. Ельзевір (засновник одного з найбільших сучасних наукових видавництв – «Elsevier»), влаштувавши продаж книгозбірні Г. і Ж. Дуза. Зазначені **К. а.**, ймовірно, супроводжувалися рукописними каталогами, але незабаром утвердилося використання друкованих аукціонних каталогів. Нідерландські **К. а.** у XVII ст. започаткували інтерес до інкунабул, розширили наукову і колекційну зацікавленість до книг, а також до діяльності антикварних книжкових магазинів. За прикладом Л. Ельзевіра, англійські, французькі, нідерландські, німецькі та інші книготорговці влаштовували розпродаж видань, що залежувалися у видавництвах, а також продавали на **К. а.** старі видання, книги та бібліотечні зібрання боржників чи померлих громадян. Втім, деякі книготорговці вважали, що **К. а.** занадто витратна форма організації продажу, оскільки у книгарні, на їх погляд, книги можна було придбати набагато дешевше, ніж на аукціоні. Проте, для продавців власних бібліотек з'явилася краща можливість отримувати з продажу значно більший дохід і в більш стислий термін.

Як було зазначено, найперші **К. а.** на рубежі XVI–XVII ст. супроводжувалися рукописними аукціонними каталогами, але незабаром стало за норму створення та використання друкованих каталогів. Наприклад, відомо, що перший **К. а.** в Англії відбувся у 1676 р. у книгарні «Мала Британія» У. Купера у Лондоні. Для нього був надрукований і перший в історії англійської антиквар-

ної книжкової торгівлі аукціонний каталог «*Catalogus Variorum & Insignium Librorum Instructissimae Bibliothecae Clarissimi Doctissimique Viri Lazari Seaman ...*» (Лондон, 1676), що пропонував близько 6000 лотів (позицій). З цього часу складання аукціонних каталогів на **К. а.** стає невід'ємною складовою аукціонної торгівлі в Англії [3, с. 15; 11, с. 56]. За період із 1676 по 1700 рр. в Англії було проведено більше 400 **К. а.** з продажу старовинних книг. У XVIII ст. Лондон став найбільшим центром світової торгівлі, у тому числі антикварною книгою. У лондонських антикварних магазинах проходили всесвітньо відомі бібліофільські **К. а.** (деякі з антикварних магазинів того часу існують і сьогодні, у тому числі такі відомі аукціони, як Sotheby's (1744), Christie's (1766) та ін.). Проте, у середині XVIII ст. кількість **К. а.** зменшується втричі – до 10 торгів на рік, а імпорт бібліотек із Європи майже зупиняється (можливо, у зв'язку зі смертю родовитих колекціонерів – графа Сандерленда Чарльза Спенсера та лорда Едуарда Харлі). Однак саме в цей період у Лондоні сформувалися нові центри торгівлі старовинними книгами – райони Холборн та Стренд. У цей час почала свою роботу аукціонна фірма (аукціонний дім) «Сотбіс» («Sotheby's»), що в наші дні є лідером світового антикварного ринку. Починаючи з 1720-х рр. у практиці проведення аукціонів в Англії траплялися випадки придбання багатим клієнтом необхідних книг ще до початку **К. а.** З цього ж часу, торгівля за аукціонним каталогом, що заявила про себе ще в попередньому столітті тепер стає пріоритетною. Аукціонні каталоги, які випускали майже всі відомі англійські книгопродавці, були головним засобом реклами та інструментом книжкової торгівлі, успіх якої, завдяки оприлюдненим каталогам, давав поштовх до появи поштової торгівлі та, певним чином, навіть сприяв розвитку транспорту. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Англії почали діяти нові аукціонні доми: «Bonhams» (1793), «Phillips» (1796), «Freeman's» (1805), «Lyon & Turnbull» (1826) та ін.

У XIX ст. формат і оправа видання вже перестали бути основою для ціноутворення, хоча, як і раніше, враховувалися в продажній ціні книги. Головним ціноутворюючим фактором стає рідкість книги, обумовлена її віком. У 1812 р. у Великій Британії було організовано перше бібліофільське об'єднання, що отримало назву «Роксбург-клуб» на ім'я знаного британського колекціонера, бібліофіла, пера, 3-го герцога Роксбурга Джона Кера (1740–1804). У 1906 р. найбагатші книготорговці старовинними виданнями, переважно із Лондона, утворили Асоціацію антикварних книготорговців Великобританії, завданнями якої було: налагодження тісніших контактів між окремими фірмами, створення єдиних правил ведення торгівлі старовинними книгами, захист інтересів своєї сфери діяльності перед урядом, підвищення кваліфікації кадрів. Саме в цей період набувають поширення терміни «антикварна книга» та «антикварна книжкова торгівля». У 1947 р. було засновано Міжнародну лігу антикварних книготорговців, стимулом для створення якої стало прагнення торговців стародруками з різних країн до згладжування національних протиріч та встановлен-

ня єдиних норм ведення торгівлі старовинними книгами в Європі та в усьому світі. У другій половині ХХ ст. у Великобританії подальший розвиток отримала аукціонна книжкова торгівля, що виходить на міжнародний рівень [3, с. 20–21].

У другій половині ХVII ст. почали поширюватися **К. а.** у Німеччині. У 1670 р. книготорговцем К. Кірхнером було проведено один з перших **К. а.** у Лейпцигу, а в 1682 р. у Гамбурзі було випущено один з перших німецьких аукціонних каталогів. За допомогою аукціонів тут продавали не лише старовинні, але й нові книги, переважно – нерозпродані залишки тиражів різних друкарень. Відомо, що франкфуртський бургмістр Конрад фон Уффенбах став одним з перших у Німеччині, хто продав власну велику бібліотеку через **К. а.** за допомогою аукціонного каталогу, надрукованого у 1729 р. у чотирьох томах із зазначенням цін [19]. Проте, у ХVII–ХVIII ст. в організації та проведенні **К. а.**, призначених, в першу чергу, для вирішення конкретного завдання, а саме – швидкого продажу книг, підготовка та публікація аукціонного каталогу мало, переважно, другорядне значення. Наприклад, історія аукціонних каталогів та **К. а.** у США почалася з публікацій в газетах, де друкувалися списки пропонованих книг, що оголошувалися для продажу. На американських **К. а.** продавалися, переважно, не старі та рідкісні книги, а нові видання: залишки тогочасних видавничих накладів, дешеві книги, які не користувалися попитом покупців та ін. При цьому каталогів для таких аукціонів не створювали – вони з'явилися лише у ХІХ ст. із започаткуванням великих американських аукціонних фірм. До того ж, у США навіть у першій половині ХІХ ст. середній річний показник залишався всього на рівні 10 **К. а.** на рік (адже, кількість грамотних в країні у 1800 р. складала кілька відсотків від всього населення, проте, у 1876 р. вона досягає вже приблизно 90 %). Протягом ХVIII ст. у США відбулося 859 **К. а.** (перший з них був проведений у 1713 р. у Бостоні, де була відкрита і перша книжкова крамниця) [13, с. 88]. Лише у другій половині ХІХ ст. **К. а.** в США набули сучасних форм та функціональних характеристик, які існують і понині, тобто були сформовані певні організаційні правила та принципи проведення аукціонів, з'явилися перші надруковані аукціонні каталоги тощо. У цей період продаж книг на **К. а.** зріс у 10 разів (у 1801–1850 рр. було зареєстровано 497 **К. а.**, у 1851–1900 рр. – 4800.). На **К. а.** продавали переважно великі особові бібліотеки (або їх частини) культурно-освітніх та державних діячів, заможних осіб, бібліофілів, книгарів та інших добродіїв як при їхньому житті, так і у зв'язку з їх смертю. На відміну від попереднього періоду, з середини ХІХ ст. організацією **К. а.** займалися все частіше не тільки власники магазинів, які поєднували цю діяльність із традиційною торгівлею, а певні професіонали чи спеціалізовані фірми. Протягом майже всього ХІХ ст. в США на **К. а.** продовжувалася практика продажу нових видань, що були надруковані за останні роки. Набули поширення так звані «торгові розпродажі» – закриті **К. а.** для професіоналів книжкового ринку, що були ініційовані видавництвами для оптового продажу нових видань.

У другій половині XIX ст. у США особливого значення набули аукціонні каталоги, підготовка та випуск яких у США стали обов'язковою умовою проведення **К. а.** З роками аукціонні каталоги ставали все більшими за обсягом та більш інформативними (деякі з них мали три-чотири тисячі позицій (лотів)). До того ж, вони вдосконалювалися не тільки як бібліографічні посібники, в яких підвищена увага приділялася повноті та точності описів книг, що виставлялися на продаж, а й як історико-книгознавчі довідники, де зазначалося про стан книги, ступінь її рідкості, наявність особливих книгознавчих ознак (книжкових знаків, гербів, емблем, автографів та інших провенієнцій і маргіналій) тощо. У деяких аукціонних каталогах описи супроводжувалися коментарями від укладачів або цитатами з авторитетних періодичних видань того часу. Цікаво, що в аукціонних каталогах початкові (стартові) ціни видань, які виставлялися на продаж, як і раніше, не вказувалися (проте, важливим нововведенням було включення до каталогів цін на книги, за якими вони були продані раніше на інших торгах)³. Багато великих аукціонних фірм («аукціонних домів») США у другій половині XIX ст. стали залучати до складання своїх аукціонних каталогів відомих бібліографів, книгознавців та книгарів⁴.

У другій половині XIX ст. в США замовлення книг за книгарськими каталогами широко здійснювалося «корпоративними» покупцями – навчальними закладами, публічними бібліотеками, книгозбірнями наукових товариств та громадських організацій, яким книгарі надавали спеціальні знижки. Так, наприклад, книгар Вільям Бенджамін з 1885 по 1902 р. підготував та видав приблизно 100 книгарських каталогів [13, с. 130]. Поступово структура книгарських, у тому числі, аукціонних, каталогів ставала складнішою, до її складу увійшли допоміжні покажчики, спеціальні додатки та ін.⁵ У деяких зазначених каталогах другої половини XIX ст. до бібліографічних описів додавалися висловлювання з популярних журналів або вирази відомих діячів того часу про ту чи іншу книгу. Американські книгарські каталоги, зокрема – аукціонні, у за-

³ Через інтенсивний розвиток **К. а.** з 1875 р. у США почали друкувати спеціалізоване довідкове видання «American Book Prices Current» («Американські поточні ціни на книги»), в якому акумулювалася повна інформація про підсумки продажів книг за минулий аукціонний сезон, із зазначенням назви аукціонної фірми, дати проведення торгів, ціни, за якою видання було продано раніше та ін. (на відміну від англійського аналога «Book Prices Current» («Поточні ціни на книги») у американському довіднику імена покупців з 1875 р. не позначалися).

⁴ Наприклад, у Нью-Йорку бібліограф Джозеф Сабін (1821–1881) працював відразу на кілька аукціонних фірм. У підготовлених ним каталогах зазвичай була вступна частина, в якій розповідалося про найбільш цікаві пропозиції у складі колекції, що виставлялася на продаж. Дж. Сабін одним із перших у США помістив в аукціонному каталозі, створеному для аукціонної компанії Лемуеля Бенгса (Lemuel Bangs), покажчик «Еггата» зі списком допущених у виданні помилок та неточностей, а також «Покажчик назв» [13, с. 139].

⁵ Так, наприклад, деякі з каталогів книгаря Джеймса Боутона (James Bouton) (1831–1902) з Нью-Йорка розпочиналися зі вступної частини, де укладачем докладно обґрунтовувалися ціни на книги, що увійшли до видання, розповідалося про їх походження та певні книгознавчі особливості. А каталоги Джона Дойля також із Нью-Йорка мали лише перелік змісту як обов'язковий елемент структури видання. Низка каталогів нью-йоркського продавця старих книжок Джеймса Істберна (James Eastburn) мали допоміжні покажчики книг за різними форматами та за тематикою. З кожним їх виданням удосконалювалися бібліографічні описи пропонувані на продаж книжок, до яких додавали опис форми книги, її стану, ступеня рідкості, ціну тощо.

значений період надавали уявлення про формування спеціальних книгознавчих термінів, що часто використовувалися у відношенні до старих книг у той час⁶.

У середині XIX ст. у США, слідом за європейськими країнами, широкий розвиток отримали бібліофільські клуби та товариства, найбільші з яких з'явилися наприкінці XIX – на початку XX ст. Розвиток антикварної книжкової торгівлі і дедалі більша конкуренція серед продавців старої книги зумовлювали собою тенденцію, яка спостерігалася в США протягом усього XIX ст. – прагнення книготорговців до спеціалізації власного асортименту за рядом ознак і пошук ними своєї унікальної пропозиції. Отже, США на рубежі XIX–XX ст. стали одним із провідних світових центрів книжкового колекціонування. У першій чверті XX ст. центр аукціонної торгівлі взагалі, та книжкової зокрема, з Європи перемістився до США, де в той період проживали найзаможніші колекціонери книг.

На рубежі XIX–XX ст. книгарські каталоги у США, будучи «віддзеркаленням» асортименту книгарень, часто присвячувалися певній темі, окремій країні, конкретному виду видання тощо, а в їх назвах почали часто використовувати термін «рідкісна книга» («rare book»)⁷. Принципи підготовки книгарських каталогів (у тому числі, аукціонних) у першій половині XX ст., їх структура та форма не зазнали особливих змін порівняно з попереднім періодом. Новим явищем можна вважати лише появу у деяких із них фото – зображень титульних листів книг, що виставляли на продаж. Крім того, у ряді каталогів тепер були відсутні ціни на книги, що описували.

В умовах розвитку монополістичного капіталізму кількість аукціонних фірм у США на початку XX ст. скоротилася за рахунок поглинання великими підприємствами дрібніших. Через концентрацію капіталу, яка відбувалася в усіх сферах економіки та торгівлі, до кінця першої чверті XX ст. їхня загальна кількість скоротилася приблизно до 40 (протягом XIX ст. у США у різний час діяло 102 аукціонні фірми). У XX ст. продовжувався процес удосконалення аукціонних каталогів як бібліографічних посібників та засобів реклами. Так, в одному з них, надрукованих у 1922 р. «Американською асоціацією мистецтва» (заснована у 1880-х рр.), до кожної позиції аукціонного каталогу наводився список провідних бібліотек країни, у фондах яких був екземпляр цього видання. Більшість аукціонних каталогів містило докладні вступні статті, у яких описувалося походження конкретної колекції та найцінніші видання у її скла-

⁶ Наприклад, як і раніше, використовувався термін «стара книга» (old book), рідше – «рідкісна книга» (scarce book), цінна книга (valuable book) та ін. Саме у другій половині XIX ст. у США почали використовувати терміни «антикварна книжкова торгівля» (antiquarian book trade) та «антиквар» (antiquary) – фахівець, що колекціонує та вивчає старовинні речі (у тому числі – книги), а також займається їх продажем [13, с. 133].

⁷ Так, наприклад, книгар Вільям Г. Аллен у середині 1930-х рр. підготував та видав ряд каталогів, присвячених грецькій, латинській та англо-американській літературі, а також літературі епохи Середньовіччя. На початку XX ст. знаний антикварний книготорговець Абрахам Розенбак підготував і випустив такі каталоги, як «Каталог англійської літератури» (без року видання), «Америка: ... рідкісні видання, присвячені США» (1906), «Рідкісні книги, присвячені американським індіанцям і... Заходу» (1907), каталоги видань «Американа» (1907, 1911, 1913, 1917), «Каталог пам'яток видавничої справи. 1455–1500» (1931), «Американські плакати, видання та карти» (1948) та ін. [13, с. 166].

ді. Крім вступу, аукціонні каталоги, підготовлені до **К. а.** мали багато різних допоміжних покажчиків. Так, наприклад, деякі каталоги «Аукціонної компанії Андерсена» містили покажчики авторів та назв, типографів, палітурних майстерень та ін. В оформленні аукціонних каталогів в ХХ ст. часто використовувалися репродукції палітурок, титульних аркушів та ілюстрацій книг, що описувалися. Як і в попередній історичний період, американські аукціонні каталоги не надавали початкових цін на представлені лоти, проте деякі аукціонні фірми після завершення торгів додатково друкували повний перелік продажних цін на більшість позицій каталогу. Втім, на рубежі ХХ–ХХІ ст. друковані версії все частіше замінювалися електронними, які, як правило, були точними копіями перших⁸.

У Франції організувати аукціони, на яких брали участь всі бажаючі, почали ще у пізньому середньовіччі (переважно, у випадках торгу майна померлого). У 1556 р. французький уряд прийняв закон, за яким вперше було запроваджено професію аукціоніста. З ХVІ ст. аукціонна торгівля у Франції перебувала під контролем комісарів органів юстиції, так званих «уповноважених за оцінкою», які мали виняткове право проведення аукціонів. Прилюдні торги при цьому чітко ділилися на дві групи: «добровільні» («ventes volontaires»), що проводилися з ініціативи власників майна з метою отримання прибутку, та «примусові» («ventes judiciaires»), де продаж майна здійснювався за рішенням суду (за борги, після смерті власника тощо). Таким чином, з аукціонного бізнесу була повністю виключена приватна ініціатива (система була реформовано лише у 2000 р.). Проте, у ХVІІІ ст. захоплення колекціонуванням книг та поширення книготоргівлі набувало високих темпів розвитку. Так, наприклад, лише в першій половині ХVІІІ ст. із 160 книготорговців Парижа понад 40 продавали виключно старі книги [9, с. 93]⁹.

⁸ Нині у процесі купівлі-продажу антикварних книг у США особливого значення набувають Інтернет-аукціони, яких в даний час налічується близько 40. У деяких антикварних книгарнях на Інтернет-аукціони припадає до 30 % всіх здійснюваних продаж; близько 70 % книг, що продаються аукціонними фірмами, купуються «інтерактивними» покупцями. На відміну від звичайних **К. а.**, Інтернет-аукціони здійснюються не на основі особистої участі в них покупців, а дистанційно. Момент закінчення торгів, на відміну традиційних аукціонів, призначається наперед самим продавцем. Поширення Інтернет-аукціонів зумовило появу двох форм участі в аукціоні: 1) заочне розміщення власної ставки на бажаний лот до проведення торгів; 2) участь в режимі реального часу за допомогою спеціальних Інтернет-технологій, коли учасник сам представляє власні інтереси, хоча й перебуває віддалено від місця проведення розпродажу [13, с. 202–203]. Одним із головних недоліків покупки книг у США, як і в інших країнах, за допомогою Інтернет-аукціонів є нерідкі випадки обману, коли куплене видання або не пересилається покупцю зовсім, або надсилається у неналежному стані. Зазначене заважає поширенню торгівлі старими книгами в онлайн-середовищі і відлякує велику кількість покупців.

⁹ Кількість **К. а.** у ХVІІІ ст., як у Парижі, так і в провінції протягом століття постійно збільшувалася, так, наприклад, якщо в Ліоні в 1740–1749 рр. було організовано 8 аукціонів, то у 1750–1759 рр. – 14, а в 1760–1769 рр. – 19. [9, с. 94]. Наприкінці ХVІІІ ст. в Парижі діяло 46 книготорговців, які здійснювали спеціалізовану торгівлю старими книгами, багато з яких були організаторами **К. а.** та відкривали філії своїх магазинів у різних районах міста. Проте, у зв'язку з подіями Великої французької революції 1789–1794 рр., кількість **К. а.** значно зменшилася. Основними покупцями на **К. а.** були книготорговці, які активно займалися перепродажем придбаних книг, у тому числі на аукціонах. На **К. а.** невелику групу (частину учасників) склали книголюби, а також агенти багатих колекціонерів. Поширеним явищем на **К. а.** у ХVІІІ ст. у Франції була змова між книготорговцями з метою придбання книг за мінімально можливою

У середині XVIII ст. широкого поширення набула така форма продажу старовинних книг, як торгівля за книгарськими каталогами (у тому числі – аукціонними каталогами), які відображали або весь асортимент книгарні, або певну частину асортименту. До речі, як і в XVII ст., книги в перших французьких каталогах XVIII ст. розташовувалися без будь-якої послідовності, а ціна на книги в каталогах почала вказуватися лише з 1770-х рр. У другій половині XVIII ст. відомими видавцями каталогів були паризькі книготорговці старої книги Л. Байллі (тільки у 1768–1776 рр. він надрукував приблизно 30 видань каталогів), Г. Мартен, який оприлюднив 148 аукціонних каталогів, Л.-Ф. Барруа, Ж.-Г. Меріго та ін. Аукціонні каталоги в книжкових торгах стають найважливішим інформаційним та рекламним засобом **К. а.** та його важливим робочим інструментом. Вони поширювалися, переважно, серед знаних книготорговців та бібліофілів безкоштовно, а також продавалися в магазині організатора аукціону (переважно, книгаря). Французькі аукціонні каталоги створювалися як переліки бібліографічних описів книг. Кожний опис зазначав назву книги, прізвище автора та видавця, місце та рік видання, формат, відомості про особливості оправи та конкретного примірника видання.

На початку XIX, так само, як і у XVIII ст., організаторами **К. а.** виступали книготорговці, які поєднували цю діяльність із роботою в магазині. Вони також оцінювали книги та складали аукціонні каталоги, які зазвичай продавали тут таки протягом 2-3 місяців до початку торгів (в окремих випадках вдавалося домовитися про їхній продаж в інших книгарнях, бібліотеках тощо). Вважалося, що в Парижі друкувалися найкращі каталоги, серед яких високою якістю бібліографічного оформлення та рівнем поліграфічного виконання відрізнялися видання Г. Дебюра, Ж. Мерліна, О. Ренуара.

У другій половині XIX – на початку XX ст. у Франції **К. а.** були провідною формою продажу антикварних книг. Найбільшими аукціонними залами у зазначений період були «Готель Друо» та зал Г. Петі. Проте, навіть і тут іноді спостерігалось нечесне ведення антикварного бізнесу, що знаходило своє відображення: у присутності на торгах підставних осіб; у змові кількох покупців дешевше купити певне видання; у зговорі між організатором торгів і книготорговцем, що виступав у ролі покупця на публічних торгах і таке ін.

На рубежі XIX–XX ст. витрати на підготовку та організацію **К. а.** значно збільшилися. Тільки підготовка та видання аукціонного каталогу у кількості 1200–1500 примірників коштувала в середньому 4000–5000 франків (приблизно 1200–1500 руб. золотом). Так, наприклад, при продажі бібліотеки російського колекціонера та мецената, власника антикварного магазину в Парижі О. По-

ціною. **К. а.** влаштовувалися в різних місцях: найчастіше вдома у власників бібліотеки, в готелях, книгарнях та різних орендованих приміщеннях. В останньому випадку в оголошеннях про продаж точно вказувалося місце розташування приміщення для торгів. Звичайним явищем були попередні перегляди аукціону (зазвичай 2–3 дня), під час яких потенційні покупці могли ознайомитися з виставленими на торг виданнями та рукописами.

ловцева (Половцова, 1867–1944), який емігрував у 1918 р. з Росії у Францію, витрати на аукціонний каталог становили 15000 франків [9, с. 156].

У ХХ ст. переважна більшість книгарень Франції здійснювала продаж старих книг за каталогами, які з ХVІІ ст. і до нині є найважливішим рекламним засобом і невід’ємною частиною торгово-технологічного процесу. Отже, нині практично всі паризькі та провінційні книжкові магазини Франції створюють та оприлюднюють книгарські каталоги (у тому числі – аукціонні), які можуть бути представлені як у традиційній паперовій, так і в електронній формі. Друковані каталоги публікують зазвичай 2-4 рази на рік. Нині майже всі **К. а.** сьогодні супроводжуються друкованими та електронними каталогами. Їхнє оформлення дуже різноманітне: від невеликих брошур, що включають лише короткі бібліографічні описи представлених книг, рукописів та інших документів, до чудово виконаних видань, що мають докладні їх описи із зазначенням відомостей про походження конкретних книг, про їх власників тощо. Всі аукціонні каталоги мають велику кількість ілюстрацій, фотографій оправ і палітурок, гравюр та ін. Втім, у Франції іноді відбуваються **К. а.** без підготовки каталогу, що орієнтовані на знавців рідкісної та цінної книги, переважно, на книгарів та колекціонерів. Нині тільки в аукціонному домі «Готель Друо» щорічно організують приблизно 60 **К. а.** Цікаво, що бібліотека «Готелю Друо» містить найрізноманітніші видання з антикварної торгівлі Франції, у тому числі 35 тис. каталогів французьких **К. а.**, починаючи з кінця ХVІІІ ст., а також – безліч книгарських, виставкових каталогів, а також каталогів періодичних видань різних років випуску. У фондах зазначеної бібліотеки, звичайно, багато видань з книгознавства та історії книги, видань ХVІІІ – початку ХХ ст. та ін. [9, с. 180]. Крім торгової діяльності, французькі книгарі, що спеціалізуються на антикварній книзі, здійснюють виставкову діяльність, видають наукові праці, чудові за поліграфічним виконанням бібліофільські видання, проводять «дні відкритих дверей» з експозиціями рідкісних видань, карт, гравюр та старовинних документів тощо.

З ХVІІ ст. розвиток **К. а.** також активно відбувався у Польщі. У Речі Посполитій, якій майже до кінця ХVІІІ ст. належали землі Правобережної України та Галичини, перший аукціонний каталог було надруковано у 1672 р. у Гданську [20, р. 154]. Надалі аукціонні каталоги друкувалися у Варшаві, Кракові, Каліші, Львові, Любліні, Познані, Сандомирі, Торуні. З 1672 по 1800 р. у Речі Посполитій було організовано та проведено 361 **К. а.** [16, р. 242]. З них нині задокументовано 162 аукціонних каталогів (з яких 120, що стосувалися публічних торгів книжкових зібрань). Особливого розвитку друкування аукціонних каталогів набуло за часів правління останнього польського короля Станіслава Августа (1732–1798) у 1764–1795 рр. Загалом, з 1760 р. і майже до кінця ХVІІІ ст. у Речі Посполитій було опубліковано 768 книгарських каталогів, з яких приблизно 200 опублікував бібліофіл, варшавський книгар, видавець, аукціоніст і

привілейований організатор **К. а.** у Львові Міхал Гроль (Гроль) (1722–1798)¹⁰, а приблизно 80 книгарських каталогів підготував та опублікував варшавський друкар Петр Дюфур (1730–1797). За різними джерелами, відомо, що протягом XVIII ст. в Польщі було надруковано 188 аукціонних каталогів (але не всі вони збереглися) [23, р. 14], а найбільшою книгозбірнею, виставленою на **К. а.** на теренах Речі Посполитої, була бібліотека таємного радника Гданська – Генрика Вільгельма Розенберга, яка налічувала 22710 тт. Зазначений **К. а.** тривав від 2 січня 1795 р. до 18 лютого 1796 р.

Наприкінці XVIII ст., після австрійських реформ та оприлюднення у 1781 р. указу імператора Священної Римської імперії Йосифа II про скасування деяких релігійних орденів (картезіанців, кармелітів та ін.) та їх монастирів, продаж книг на **К. а.**, зокрема, книжкових зібрань монастирських бібліотек на Галичині, значно поживався. Втім, книги із зазначених монастирів призначалися для поповнення бібліотечних фондів, в першу чергу, навчальних бібліотек, зокрема, бібліотеки Львівського університету. Проте, більша частина з них до навчальних бібліотечних фондів так і не потрапила і розповсюджувалася через **К. а.**, про що також можна дізнатися, аналізуючи аукціонні каталоги. Цікаві відомості про монастирські бібліотеки надає також аукціонний каталог з продажу бібліотеки ксьондза К. Островського на **К. а.**, що був організований у 1800 р. Окрім іншої інформації, аналіз позицій каталогу виявив відомості про існування каталогів бібліотеки краківських кармелітів, що були створені у 1703 і 1756 рр. [17, р. 279].

У XVII–XVIII ст. аукціонний каталог був одним із ранніх видів книгарського каталогу, в якому перераховувалися книги, призначені для **К. а.** У Західній Європі у XVII ст. аукціонні каталоги за кількістю публікацій переважали кількість видань каталогів друкованих видань, асортиментних та видавничих каталогів, але протягом XVIII ст. їх частка відносно кількості видань інших видів книгарських каталогів зменшилася.

Зазвичай, аукціонні каталоги у XVII–XVIII ст. мали довгі назви, оскільки вони містили інформацію про те, чиї та які книжки будуть виставлені на **К. а.**, де, якого числа та о котрій годині відбудеться аукціон, іноді в назві згадувалось ім'я аукціоніста тощо, наприклад: «*Catalogus librorum ex vario eruditionis et scientiarum genere, partim rariorum quorum auctio publica Leopoli in Galicia die 18 Aprilis et diebus sequentibus 1796 instituenda*» («Каталог книг відповідно до різного виду навчання і рівня наук, з яких деякі рідкісні, які призначені для публічного аукціону, що має відбутися у Львові на Галичині 18 квітня і в наступні дні 1796 р.») (Львів, друкарня Віхмана, 1796).

В країнах Західної Європи основні правила формування необхідних елементів структури та змісту аукціонного каталогу було сформульовано у XVIII ст. Зазначені каталоги мали, відносно, невеликий наклад (100–200 прим.) і часто розповсюджувалися безкоштовно. Не всі аукціонні каталоги мали завершений

¹⁰ Аукціонні каталоги Міхал Гроль почав видавати у 1762 р.

характер, тобто були підготовлені належним чином. Деякі каталоги мали назву «Sectio» (лат. «купівля-продаж»; «те, що продається»; «розділене») (наприклад, каталоги Міхала Гролля з 1767 р.), інші – «Pensum» (лат. «оцінене, важливе»), як, наприклад, у каталогах Яна Августа Позера з 1772 р. та в аукціонному каталозі **К. а.** 1781 р. з продажу частини книг бібліотеки Залуських. Оскільки кожен том в позиціях аукціонного каталогу мав свій номер, легко визначити, скільки приблизно творів було виставлено на аукціоні (кількість томів досменно не відповідає кількості творів).

До другої половини XIX ст. аукціонні каталоги, як самостійні видання, рідко викликали зацікавленість бібліофілів та книгознавців¹¹. Вони сприймалися лише як рекламний засіб чи торговий інструмент, що втрачав після закінчення аукціону будь-яку цінність, тому такі видання, відповідно, рідко зберігалися. У зв'язку з цим, аукціонних каталогів **К. а.**, що вийшли друком навіть до XX ст. збереглося небагато. Нині для дослідників, істориків книжкової та бібліотечної справи вони стали цінним, але важкодоступним джерелом. Зокрема, аукціонні каталоги XVIII ст. є бібліографічною рідкістю та зустрічаються тепер лише тільки в окремих провідних національних бібліотеках та в особистих книжкових колекціях. Наприклад, аукціонний каталог «Роспись книгам церковным и гражданским, как печатным, так и рукописным, которые в доме аукциониста Ольхина ... с публичного торгу проданы будут майя 15 дня 1756 года» (СПб., 1756) особистої бібліотеки обер-секретаря Синоду Якова Леванідова (1699–1756), яка була продана на **К. а.** за 3000 руб., був надрукований у кількості 100 примірників і став бібліографічною рідкістю вже у XIX ст. [11, с. 101]. Відомо, що примірник цього каталогу, що зберігався у книжковому зібранні київського бібліофіла О. Лазаревського (1834–1902), був проданий у 1900 р. П. Шибанову і в тому ж році видання вже опинилося у російського бібліографа та бібліофіла Д. Ульянінського (1861–1918). Проте, нині не збереглося жодного примірника зазначеного аукціонного каталогу. Також достатньо рідкісними є аукціонні каталоги не тільки особистих книжкових зібрань, а й бібліотек бібліофільських товариств, різних відомств і установ XIX – початку XX ст., що друкувалися невеликим накладом (іноді 30–50 примірників).

Перший, надрукований на землях України книгарський каталог, що дійшов до нас, – це «Такса книг в типографии св. обители Почаевскія обретающихся» (Почаїв, 1760) та «Taksa ksiąg tak w seksternach jako i oprawnych, w drukarni uprzywilejow. Konfraternii Stauropigialnej lwowskiej będącej, d. 24 m. Lipca r. 1761 sessionaliter uczyniona» («Ціни на книги, що перебувають, як у секстернах, так і в оправі, у привілейованій друкарні Львівського Ставропігійського братства 24 липня 1761 року»)¹², а перший аукціонний каталог – це

¹¹ Термін «бібліофіл» («bibliophile») в значенні «любителі книг та фахівець у галузі рідкісних книг» починає використовуватися у Франції у 1740 р., а у значенні «колекціонер, збирач книжок» він почав використовуватися приблизно з 1840-х рр., коли захоплення книгами у Франції досягло свого розквіту.

¹² Секстерні (лат. «зошити з шести аркушів») – не зброшуровані зошити без палітурки, що продавалися на декілька злотих дешевше, ніж видання в оправі.

видання 1790 р. львівського друкаря Й. Піллера «*Catalogus librorum qui praeter copiam varii argumenti et idiomatis permultos etiam polonice scriptos, continet. Quorum publica auctio die XI Januarii et sequentibus 1790 in aedibus Universitatis Leopoliensis instituenda*» («Каталог книг з великої кількості різноманітних тем та понять, який також має багато книг, написаних польською мовою. Публічний торг яких має відбутися 11 січня та в наступні дні 1790 р. у приміщенні Львівського університету») (Львів, 1790). Зазначене видання є переліком (4935 позицій) книг (дублетів бібліотеки Львівського університету), запропонованих на **К. а.** у Львівському університеті 11 січня 1790 р. обсягом 306 сторінок in octavo (тобто у восьму частину аркуша, 8°).

За каталогом Я. Запаско та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні» (Львів, 1981–1984) виявлено, що на теренах України до XIX ст. було надруковано приблизно 40 книгарських каталогів, з яких 6 було аукціонних (їх видавала переважно сімейна друкарня Піллерів у Львові обсягом від 60 до 300 сторінок малого формату, переважно in octavo)¹³ [26; 27; 5]. Майже всі зазначені аукціонні каталоги, що були надруковані на теренах України наприкінці XVIII ст., було опубліковано латиною. За мовою назви аукціонних каталогів та мовою книг, які вони відображали можна дізнатися про спеціалізацію книгарень, друкарень та інші особливості розвитку книгодрукування, читання, наукових зв'язків тощо. Так само, завдяки вивченню відомостей аукціонних каталогів можна отримати багато інформації з історії бібліотек та книжкових зібрань. Наприклад, у 1786 р. керівництво Львівського університету запросило колишнього бібліотекаря Будапештського університету Генріха Готфріда Бретшнайдера (Henryk Bretschneider) очолити бібліотеку свого навчального закладу, яка нараховувала в той час приблизно 40 тис. тт. Г. Бретшнайдер мав розсортувати неопрацьовані видання та відправити найбільш цінні книги до Відня, а решту – упорядкувати для потреб університету. Г. Бретшнайдер, хоча і був знавцем мистецтва, стародавніх мов, просвітником з широким колом енциклопедичних знань, не так завзято захоплювався важкою систематизацією та каталогізацією книг і надто вільно інтерпретував посадові інструкції, які до того ж, дозволяли утилізацію непотрібної літератури, у тому числі продаж її на аукціоні. З величезної кількості книг, які Г. Бретшнайдер відібрав у якості дублетів та непотрібної для університету літератури, значна їх частина потрапила у приватні руки. Чимала частина по-

¹³ *Catalogus librorum qui praeter copiam varii argumenti et idiomatis permultos etiam polonice scriptos continet, quorum publica auctio die XI. Januari et sequentibus 1790 in aedibus Universitatis Leopoliensis instituenda*, Leopoli J. T. Piller, [przed 11 I 1790], 304 s.; *Catalogus librorum, qui in Bibliotheca Universitatis Leopoliensis publice auctioni exponentur* A. D. 1795 d. 20 Januarii et sequentibus, hora 9 matutina et 3 pomeridiana, Leopoli. J. T. Piller impressit, 1795, 139 s.; *Catalogus librorum ex vario eruditionis et scientiarum genere, partim rariorum quorum auctio publica Leopoli in Galicia die 18 Aprilis et diebus sequentibus 1796 instituenda*, Leopoli ex Typ. Wichmaniana, 1796, 65 s.; *Catalogue des livres de la Bibliotheque de Jacques Glaise*, Leopoli ex Typ. Wichmaniana, 1796; *Catalogus librorum latinorum qui in bibliopolio C. B. Pfaffii venales prostant*. Leopoli [друкарня Піллерів] 1796, [16] c.; *Catalogus librorum... partim rariorum, quorum auctio publica Leopoli in Galicia die 18 aprilis... 1796 instituenda*. Leopoli ex Typ. Wichmaniana, 1796, [34] c. [5].

трапила до **К. а.** За аукціонними каталогами можна дізнатися, що бібліотека Львівського університету під керівництвом Г. Бретшнайдера для продажу своїх книг кілька разів організовувала публічні **К. а.**, з яких перший, як зазначалося, відбувся у Львові у 1790 р. (керували аукціоном куратор бібліотеки Марцін Куральт; бібліотекар на ім'я Хокс і книгар Кароль Богуслав Пфафф; групу покупців представляв Давід Ігель, який вишукував раритетні видання, а потім продавав їх своїм клієнтам із прибутком), а наступні – тут таки у 1795, 1796 та 1803 рр.¹⁴ На продаж було виставлено відповідно: 4935, 2021, 1051 та 1186 книг. Проте, певна частина книг не була розпродана та потрапила до макулатури [22, р. 9; 23, р. 36; 29, р. 104]. За відомостями польських дослідників, значна кількість дублетів була продана за безцінь, «адже їх наявність в університетській бібліотеці була результатом поглинання книгозбірнею університету різних монастирських бібліотек без відбору їх змісту» [17, р. 153].

Відомо також, що власник пансіону та професор Львівського університету Жак Глезе зібрав у 1780-х рр. значну бібліотеку для шляхетської молоді. Проте, незабаром, у 1796 р. він виставив на **К. а.** 3500 книг цієї бібліотеки, про що можна дізнатися з аукціонного каталогу, надрукованого французькою мовою на 89 сторінках в друкарні Віхмана у Львові – «Catalogue des livres de la Bibliotheque de Jacques Glaize» («Каталог книг з бібліотеки Жака Глезе») (Львів, друкарня Віхмана, 1796).

У XVII–XVIII ст., поряд з іншими видами книгарських каталогів (видавничих, друкованих видань, асортиментних та ін.), аукціонні каталоги іноді друкувалися у вигляді летючих листків або брошур і розповсюджувалися безкоштовно або за невелику плату (деякі друкарі приєднували їх, як додаток, до інших своїх видань), надаючи різноманітну інформацію, що стосувалася видань, книгарів, книгарень тощо. На відміну від аукціонних каталогів, каталоги друкованих видань мали перелік друків, що продавалися у певній книгарні або надавалися для продажу іншим книгарням, як наприклад каталоги польських книжок, що друкувались на замовлення Міхала Гролля (Michał Gröll (також – Grell, Groel) у Львові, більшість з яких вийшла друком у різних варшавських друкарнях (наприклад, Міхала Гролля, Петра Дюфура та ін.). Певна частина зазначених видань польських друкарень продавалася у книгарнях Львова, зокрема у бібліополя (книгаря) Львівської академії (університету) Кароля Богуслава Пфаффа¹⁵. Каталоги друкованих видань, крім інформації про книги, надавали відомості про власника книгарні, посади, які він займає, місце проживання

¹⁴ Див. також: *Catalogus librorum, qui in Bibliotheca Universitatis Leopoliensis publice auctioni exponentur* A. D. 1795 d. 20 Januarii et sequentibus, hora 9 matutina et 3 pomeridiana, Leopoli. J. T. Piller impressit, 1795, 139 s.; *Catalogus librorum ex vario eruditionis et scientiarum genere, partim rariorum quorum auctio publica Leopoli in Galicia die 18 Aprilis et diebus sequentibus 1796 instituenda, Leopoli ex Typ. Wichmaniana, 1796, 65 s.*; *Katalog ksiąg polskich większą częścią z drukarni warszawskich sprowadzonych, znajdujących się u Karola Bogusława Pfaffa bibliopoli akademii na ulicy Akademycznej, Lwów 1789 та ін.* [5].

¹⁵ Кароль Богуслав Пфафф (? – 1829) у 1780 р. відкрив у Львові книгарню – філію варшавського книгаря Міхала Гролля. Він активно імпортував різні іноземні видання латинською, польською та західноєвропейськими мовами та був постачальником книг університетської бібліотеки. У 1785 р. К. Пфафф став повністю незалежним від філії у Варшаві, що свідчить про певний успіх його підприємства. Згідно з бібліографією

тощо. У тих випадках, коли книготорговці були і видавцями (в той час це було досить частим явищем), важко чітко розмежувати каталоги друкованих видань і видавничі каталоги. Проте, у XVIII ст. в книгарнях часто продавали не тільки книги, мапи, гравюри, а й глобуси, математичні, оптичні, фізичні прилади, аптечні прибори, ліки тощо. Переліки цих та інших комерційних товарів зазначалися в асортиментних каталогах. Усі перераховані вище види книгарських каталогів сьогодні є багатим джерелом для дослідження розвитку книговидавництва та книготоргівлі. Зокрема, у відомостях аукціонних каталогів зазначалося, окрім опису самих видань, ще й імена власників книг, їхні професії, займані посади, а також імена людей, які проводили аукціон (часто професійних аукціоністів). Окрім того, аукціонні каталоги надавали інформацію про соціальний прошарок осіб причетних до аукціону, вказувалися точні адреси книгарень та аукціонів із зазначенням місця і часу торгу. Аукціонний каталог, в якому були розташовані позиції предметів для продажу у певному порядку, дозволяв швидко знаходити кожний документ (видання, рукописи, гравюри, мапи та ін.) та основну інформацію про нього ще до початку аукціону.

Книжки, які виставляли на **К. а.**, могли розподіляти в каталозі за різними ознаками: за форматом, тематикою, мовною ознакою тощо. Наприклад, дублети бібліотеки Залуських (приблизно 5300 тт.), що були призначені для продажу на **К. а.** у 1760–1762 рр., були розташовані за мовною ознакою¹⁶. Часто книги поділялися на такі групи: «*libri compacti*» – в оправі, «*libri incomparti*» – без оправі, «*crudae materiae*» (*in plano, in crudo*) – у вигляді незібраних, розгорнутих аркушів без оправі. У зазначених групах книги були розташовані, переважно, за форматом, зазвичай від великого до малого (*in folio* – 2°, *in quarto* – 4°, *in octavo* – 8°, *in duodecimo* – 12° до ще менших форматів). Надалі при підготовці **К. а.** книги нумерувалися послідовно у кожному форматі (як одиниця позиції найчастіше розглядався том, а не твір). Таке розташування полегшувало розрахунок початкової ціни, яка залежала часто у XVIII ст. від якості оправі та кількості аркушів друкованого паперу. Наприклад, видання, що відносили до групи «*alla rustica*» («селянський вид») були зброшуровані в оправу, яку робили з паперу, картону та шкіри. Іноді в аукціонних каталогах зазначався навіть вид шкіри, яка використовувалася для оправі.

На Лівобережній Україні, яка у XVIII ст. була під владою Російської імперії, **К. а.** підлягали діям російського законодавства, яке у першій половині століття унормувало практику аукціонної торгівлі. У регламентуючих законах було зафіксовано всі організаційні складові аукціонів, у тому числі попередній відбір та сортування товару, публікація рекламних оголошень, аукціонних каталогів, перегляд речей перед проведенням аукціону, документальний супровід усіх

Кароля Естрайхера, К. Пфафф з 1785 до 1827 рр. видав 34 книгарських каталогів (24 польською, 5 французькою, 4 німецькою, 1 латинською мовами) [15, р. 213; 28, р. 39].

¹⁶ Див.: «*Catalogus librorum duplicatorum magna ex parte rariorum Bibliothecae Publicae Varsaviensis*» (Warszawa, 1760), «*Catalogus librorum duplicatorum Bibliothecae Publicae Varsaviensis*» (Warszawa, 1761), «*Catalogus librorum duplicatorum Bibliothecae Publicae Zaluscianae qui lege auctionis dividuntur*» (Warszawa, 1762).

операцій торгу та ін. Характерною рисою проведення російських аукціонів став жорсткий державний контроль та обмеження приватної ініціативи. Внаслідок цього, а також недостатнього піднесення книжкової культури та незначного зростання кількості колекціонерів антикварної книжки, розвиток **К. а.** в Російській імперії протягом XVIII – першої половини XIX ст. відставав від європейського.

У 1722 р. в Російській імперії було прийнято перший спеціалізований закон, що регламентував торги для державних потреб. Основною формою аукціонів у Російській імперії стали примусовий продаж майна (за борги або після смерті власника, під час конфіскації за різні злочини тощо). Поступово набули поширення т. зв. «добровільні аукціони», що проводилися приватними особами за допомогою професійних аукціоністів, що перебували на державній службі (перед виконанням своїх обов'язків аукціоністи навіть складали присягу). «Примусові (або казенні) аукціони» мали проводитися лише за розпорядженням суду в «аукціонних камерах» – установах при міській думі, що керували продажем нерухомих маєтків з публічного торгу. «Добровільні аукціони» особистого майна могли здійснюватися лише з розпорядження губернатора, який підтверджував, що продавець був дійсним власником товару, а також переглядав перелік речей та ціни на них. На кожному аукціоні обов'язково був присутній поліцейський чиновник, який стежив за дотриманням усіх правил торгів (у тому числі, стягнення 2–3 % з покупців від кінцевої суми, 2 % – аукціоністу та службовцям, 1 % – на утримання аукціонної контори та ін.) [11, с. 117]. Загалом, **К. а.** в Російській імперії, починають розвиватися у другій половині VIII ст., коли Академія наук наприкінці 1760-х рр. почала організовувати аукціони нерозпроданих видань своїх книгарень. Іншою рисою російських **К. а.** у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. було те, що часто предметом торгів були особові бібліотеки та колекції, які були зібрані у першій половині – в середині XVIII ст. (переважно, це бібліотеки іноземців, науковців чи службовців Академії наук).

Відомості з аукціонних каталогів XVIII–XIX ст. можна аналізувати з точки зору їх змісту або формальних ознак (мова друку, місце та рік видання, формат, папір, форма видання, оправа та її ціна тощо). Ціни в книгарських каталогах на теренах України почали вказувати з середини XVIII ст. (це вищезгадане почаївське видання 1760 р.). В цей же час почали вказувати ціни в польських каталогах друківаних видань і асортиментних каталогах. Проте, слід зазначити, що коли в Лейпцизі у 1742 р. книготорговець Теофіл Георгі опублікував великий книгарський каталог у 4-х тт. «Allgemeines Europäisches Bücher-Lexicon», назвавши кількість аркушів і ціну кожного європейського видання, багато його колег було сильно невдоволені, через те, що чимала частина книгарів багатіли за рахунок значних коливань цін у різних місцевостях. Так само було, коли у 1758 р. книгар Герман Христиан Дегнер опублікував у Варшаві свій каталог «Catalogus librorum plerumque egregiecompctorum, qui hic Varsoviae in domo

domini Eckstein prope Otvocium, adscripto pretio suntvendendi» («Каталог загалом чудових і різних за форматом книг, які продаються тут, у Варшаві у будинку пана Екштайна, біля Отвоціума, за вказаною ціною»), де він записав ціну кожної книги в дукатах або тинфах, оскільки книгарські каталоги, певним чином, «вирівнювали» ціни на книги, яка значно відрізнялася у різних містах країни. Загалом, зарубіжні видання були значно дорожчими, ніж ті, що друкувалися на теренах України, оскільки до їхньої ціни додавалися ще й транспортні витрати. Наприклад, «Енциклопедію» д'Аламбера і Дідро, що була надрукована в Парижі у 25 тт., Міхал Грольє продав у 1770 р. за 112 «червоних злотих» (золотих дукатів) або 2016 польських злотих (срібних) [23, р. 19]. Враховуючи тодішні ціни, коли пара курей коштувала 2 польських злотих, шкіра вола – 10 польських злотих, а пуд жита – 12 польських злотих, легко зробити висновок, що придбати таку «Енциклопедію» була в змозі дуже багата особа. Для порівняння – вітчизняні невеликі видання молитовників, календарів, букварів, розважальної літератури коштували від 1 до 6 польських злотих. Отже, у XVIII ст. на теренах України модні «книжкові захоплення» багатих покупців стимулювали розвиток антикварної торгівлі та **К. а.** [25, р. 48]. На рубежі XVIII–XIX ст. розвиток бібліофілства спричинив підвищення активності книжкової торгівлі та появу низки професійних торговців старовинними виданнями. Антикварна торгівля виділилася у самостійний вид книжкової торгівлі, а **К. а.** стали невід'ємною її частиною. До того ж, окрім «добровільних» і «офіційних» **К. а.** почали формуватися бібліофільські аукціони [21, р. 40].

Аналіз аукціонних каталогів дозволяє визначити ступінь спеціалізації видавничої діяльності та книжкової торгівлі, масштаби і динаміку розповсюдження друківаних видань тих чи інших видавничих центрів, комерційні зв'язки, фінансовий стан окремих видавництва та аукціонних фірм та ін. Вже у XVIII ст. на теренах України в аукціонних каталогах, здебільшого, вказувалися повні бібліографічні дані, тобто ім'я автора, назва, місце і рік видання, формат, вид паперу, ціна, відомості про оправу, що дозволяло більш-менш точно ідентифікувати певне видання. Проте, були й каталоги, котрі надавали неповний опис, тобто лише ім'я автора, назву та формат книги. Іноді в аукціонних каталогах, завдяки залишеним рукописним нотаткам, залишився цінний матеріал про стан збереження того чи іншого бібліотечного зібрання, про ціни, якими були завершені аукціонні торги, а також важливі відомості про комунікаційні зв'язки між книгарями, видавництвами, бібліотеками тощо¹⁷. Отже, аукціонні каталоги, як

¹⁷ Іноді на **К. а.** між бібліотеками встановлювалися певні домовленості щодо комплектування фондів певними рідкісними та цінними виданнями. Так, наприклад, у 1761 р. на **К. а.** видань (переважно, бібліотечних дублетів) з фондів першої громадської наукової бібліотеки в Польщі, що була заснована у 1747 р. у Варшаві бібліофілами і вченими-просвітителями братами Юзефом-Анджеєм та Анджеєм-Станіславом Залуськими, префект (голова певної місіонерської території) запропонував обмін дублетами між монастирськими бібліотеками, представники яких були присутні на аукціоні [4, s. 342]. Один з них, а саме – домініканець зі Львова Клеменс Ходикевич, оминаючи посередників, призначених організаторами **К. а.**, написав листа безпосередньо до єпископа Київського Юзефа-Анджея Залуського (1702–1774), де

й інші види книгарських каталогів, надають інформацію про фінансові можливості та зацікавлення книгарів, про видавничі прагнення видавців, дозволяють визначити галузеві, мовні, географічні та інші особливості видань, їх типи і види, а також відомості про те, звідки книготорговці імпортували книги, як швидко поширювався наклад окремих видань, як змінювалася зовнішня форма книги, яку матеріальну цінність вона мала і від чого це залежало. Також аукціонні каталоги надають багато цікавих відомостей про читацькі уподобання того часу. Наприклад, за дослідженнями польських книгознавців книгарських каталогів, зокрема – аукціонних, епохи Просвітництва, таких польських книгарів, як Міхала Гролля, Ігнація Гребеля та інших, доведено, що у книготорговельній мережі Речі Посполитої у другій половині XVIII ст. було відносно багато наукових і науково-популярних видань, кількість яких становила приблизно 20–25 % від загальної кількості видань, що продавали в книгарнях та **К. а.** [24, р. 389; 36, р. 4]. Таким чином, аукціонні каталоги XVIII ст. є багатим джерелом не тільки для істориків книги, а й для широкого кола дослідників історії науки, освіти та культури в цілому, оскільки розкривають виробничі та комерційні можливості друкарень і книгарень того часу, надають інформацію про обіг книг у суспільстві, попит на окремі твори та види видань, про різновиди форматів, паперу, оправ, про особливості складу особових книжкових зібрань, бібліотек навчальних закладів, монастирів тощо.

Аналіз видань аукціонних каталогів, що були створені та надруковані на теренах України наприкінці XVIII ст., свідчить про відносно розвинений рівень формування **К. а.** в країні (переважно, в Галичині). Проте, у XVIII ст., в умовах відсутності державної незалежності і розподілення території України між декількома державами, рівень розвитку **К. а.** в Україні дещо відставав від темпу їх поступу в західноєвропейських країнах, про що свідчать вищенаведені статистичні данні. Втім, дослідження структури, форми, змісту видань аукціонних каталогів доводить, що в країні у другій половині XVIII ст. формувалися такі самі процеси генезису антикварної книжкової торгівлі, утворення принципів і правил організації та проведення **К. а.** та піднесення книжкової культури в цілому, що й у передових країнах Європи (з урахуванням місцевих особливостей їх становлення в окремих регіонах України, котрі залежали від властивостей внутрішньої політики тієї чи іншої пануючої держави).

Наукове опрацювання аукціонних каталогів, надрукованих на теренах України наприкінці XVIII ст., засвідчує, що зазначені видання відображали провідні чинники й ознаки організації та проведення **К. а.** а саме: мету та основні причини проведення аукціону; соціально-економічні, культурні, територіально-географічні та інші особливості організації конкретного **К. а.**; спосіб формування асортименту та його складу; певні умови участі, процедури та технології аукціону; склад учасників; періодичність та тривалість проведення; початко-

вказував на книги з зазначеного **К. а.**, які його зацікавили і в разі їх недоступності за ціною, просив Ю. Залуського допомогти в купівлі цих книг для монастирської бібліотеки домініканців.

вий рівень цін та ін. У сукупності всі вищезазначені ознаки визначають привабливість **К. а.** як важливої форми продажу рідкісних та цінних книг, рукописів, гравюр тощо; як певний інструмент ціноутворення зазначених документів та антикварної книги в цілому, а також як засіб певної специфічної комунікації. За винятком деяких **К. а.**, більшість з них відбувалися в громадських місцях, в приміщеннях навчальних закладів, книгарень тощо. Загалом, **К. а.** дозволяли робити набагато ширшим доступ читачів до книг та інформації, ніж це було раніше, коли пошук книг залежав від стосунків з книготорговцями, книгарями або з заможними друзями, що мали власні книжкові зібрання. **К. а.** були також приводом для публічних зборів читачів, заохочення до дебатів, до обговорення ідей, до розширення кола спілкування тощо. Таким чином, **К. а.** через аукціонні каталоги не лише з'єднували покупців із продавцями, а й читачів з книгою, з величезним світом людської культури та розвитку ідей.

У XIX ст. на теренах України, більша частина якої перебувала під владою Російської імперії (окрім Галичини, яка належала з 1804 р. Австрійській, а з 1867 р. – Австро-Угорській імперії), **К. а.**, як певна форма продажу книг набуває нових рис, а саме – характеру бібліофільських торгів. **К. а.** вже організовували не тільки з метою збуту залишків примірників певних видань, що залишилися на складах і книгарнях або продажу особистих книжкових зібрань померлого чи боржника, а й, переважно, заради залучення книголюбів та збирачів антикваріату, які розцінювали подібні розпродажі як джерело поповнення своїх колекцій. Причиною цього є активний розвиток у XIX ст. (особливо, у другій половині століття) бібліофільства як суспільного явища, яке також відбувалося в той час в інших розвинутих країнах світу, що було пов'язано з розвитком грамотності та читання.

На початку XIX ст. розвиток нормативної та законодавчої бази аукціонної торгівлі в Російській імперії було зафіксовано в указі Олександра I «О правилах, на коих должна быть производима аукционная продажа» (1808), де чітко повторювався, як і у XVIII ст. принцип розподілу аукціонів на «примусові» та «добровільні». У XIX ст. значне поширення отримали закриті **К. а.**, що були організовані як аукціони між різними установами [2, с. 11]. До кожного такого **К. а.** готували спеціальні аукціонні каталоги, де були не тільки бібліографічні описи книг, а й короткі коментарі до них із зазначенням індивідуальних особливостей видання, ступеня рідкості книги тощо. Іноді аукціонні каталоги поширювалися (продавалися) у будівлі бібліотек. Втім, переважно, такі каталоги розповсюджувалися за списком розсилки особам, участь яких в аукціоні могла б значно покращити його престиж. Список осіб ретельно обмірковували (в першу чергу запрошувалися відомі у своїй галузі вчені та громадські діячі).

«Закриті» аукціони також організовували серед вузького кола колекціонерів та бібліофілів. Як правило, такі аукціони використовувалися у тих випадках, коли торговці антикваріатом отримували великі книжкові зібрання, при цьому на «закритому» **К. а.** відбиралися і «розігрувалися» серед «особливих клієнтів»

найкращі книги, а залишки продавалися звичайним способом – через книгарню або через звичайний аукціон. Втім, у другій половині XIX ст. продовжувала існувати й така форма **К. а.**, як розпродаж майна за борги власника. Також чимало бібліотек та книжкових колекцій продавалося після смерті їх власників. Так, наприклад, у 1827 р. (за відомостями О. Васильчикова та В. Іконнікова – приблизно у 1839 р.) на **К. а.**, що відбувся в Одесі, було продано бібліотеку графа Петра Олексійовича Розумовського (1775–1835), де зберігався рукописний список оди Г. Державіна «Вельможа», що був присвячений гетьману України Кирилу Розумовському (1728–1803), з позначкою Г. Державіна: «Ноября 12-го 1794 года» [11, с. 113].

К. а. були дуже популярні серед дрібних букіністів і торговців, які брали активну участь в аукціоні у ролі покупців, а потім перепродували книги в книгарнях за вищими цінами або навіть на **К. а.**, що проводилися іншими антикварами та букіністами. Проте, вітчизняний антикварний ринок у XIX ст. був ще слабо розвинений, а **К. а.** в цілому, проводилися порівняно рідко і не могли дати об'єктивну оцінку ринку, що неодноразово наголошувалося у спеціалізованих виданнях на початку XX ст.

На початку XX ст. найбільш відомою антикварною фірмою на теренах України була «Antykwarjat Naukowy» («Науковий антикваріат») (з книжковою антикварною крамницею) інженера Юзефа Тулея (Józefa Tulei) (1868–1938), яка розташовувалася у Львові. Ю. Тулей, усвідомлюючи важливу соціальну роль друкованого слова, цікавився книгами не лише як бібліофіл, а як їх пропагандист і розповсюджувач. В його антикварній книжковій крамниці, організованій за європейським зразком, були представлені наукові та науково-популярні праці західноєвропейськими та польською мовами, переважно в галузі техніки та природничих наук. Ю. Тулей запровадив детальний облік усіх ресурсів та видавав каталоги антикварних крамниць. Він продовжував видавничу справу Я. Рошковського, який у 1902–1904 рр. видав 5 номерів «Miesięcznik Antykwarjat Naukowego» («Щомісячника Наукового антикваріата»). Ю. Тулей опублікував численні каталоги, зокрема «Desiderata Polonica» («Дезідерати Полоніки») – каталогу-журналу, що видавався з 1930 р. спеціально призначеного для поширення досліджень і практичних пропозицій у сфері побутування книги, графіки та колекціонування.

Антикварна книгарня Ю. Тулея також видавала «Biuletyn Miesięczny» («Щомісячний бюлетень»), що відображав, зокрема, список новопридбаних антикварних книг з різних галузей знань, а також бібліографію нових польських видань. Ю. Тулей також намагався видавати фаховий часопис «Pośrednik Antykwarski, czasopismo fachowe dla zbieraczy, bibliotek prywatnych i publicznych, księgarzy i antykwarzy z działem teoretycznym i handlowym» («Антикварський посередник: професійний журнал для колекціонерів, приватних і громадських бібліотек, книготорговців і антикварів з теоретичним і комерційним розділом») (Львів, 1907)), проте було опубліковано лише чотири номери (після чого з

23 передплатників залишилося 15) [33, р. 176]. У кожному випуску «Pośrednik Antykwarski...» розміщувалися оглядові статті про антикварну книгу, книготоргівлю, старі й нові видання, інформацію про організацію, законодавство, правову охорону з книжкової справи, про бібліотеки, про все, що стосувалося функціонування книги. Видання також надавало інформацію, що відображала-ся у польських книгарських каталогах, зокрема в аукціонних. У першому номері було запропоновано статті про книгу як об'єкт книготоргівлі, про сучасну антикварну книгу, про бібліотечні зібрання львівських колекціонерів Олександра Чоловського та Станіслава Левицького, а розділ «Каталоги» пропонував списки каталогів книгарень та антикварних польських і закордонних магазинів. Наприкінці номера було опубліковано каталог № 7 «Antykwariat Naukowy» книгарні Я. Тулея, що відображав видання з архітектури та будівництва.

У 1927 р. Ю. Тулей спробував продовжити видання «Pośrednik Antykwarski...», але вже під заголовком «Kwartalnik Antykwarski» («Квартальник антикварний»), проте, було опубліковано лише один випуск у кількості 1700 примірників. З метою поширення діяльності своєї книгозбірні Ю. Тулей орендував магазин «Лектор» у Львові, оскільки не вистачало приміщень для розміщення книжок його книжкового зібрання. Його приватна публічна бібліотека у 1921 р. нараховувала понад 112 тис. тт. (96 тис. книг з власної бібліотеки, переважно з природничих наук і техніки та 16 тис. тт. з книжкового зібрання С. Левицького, головним чином, з історії торгівлі та економіки¹⁸) [33, р. 176].

Бібліотека Ю. Тулея користувалася певною популярністю серед львівських читачів, оскільки мала багато польських та іноземних видань, що були відсутні в інших бібліотеках міста. При бібліотеці також популярною була безкоштовна читальня, що пропонувала багато періодичних видань. Крім того, при читальні було організовано цікаві зустрічі з культурно-освітніми діячами та публічні обговорення певних тем, що пропонувалися читачами. У 1923–1924 рр. майже весь антикварний фонд книгозбірні (бібліотека в цей час нараховувала вже приблизно 140 тис. тт.) Ю. Тулей передав Львівській міській бібліотеці. Проте, керівництво міста не поспішало оформити належним чином його книжкове зібрання. Тоді Ю. Тулей надіслав звернення до інших інституцій Польщі з пропозицією передати свою бібліотеку для загального користування, але звернення залишилося без уваги. Лише у 1937 р. Ю. Тулей остаточно передав свою книгозбірню реорганізованій Публічній бібліотеці міста Львова, яка була відкрита у 1938 р. На превеликий жаль, книгозбірня Ю. Тулея була повністю знищена під час Другої світової війни [31, р. 140–141].

¹⁸ Слід зазначити, що до листопада 1931 р. було організовано два **К. а.** з продажу частини видань з бібліотеки д-ра Станіслава Левицького. Для **К. а.** було надруковано відповідні аукціонні каталоги, зокрема «Drugi katalog aukcyjny biblioteki d-ra Stanisława Lewickiego we Lwowie» (Lwow, 1931) на 22 сторінках, де було запропоновано 953 видання, переважно, з філософії, соціології, права та економіки. У каталозі були зазначені початкові ціни (до вартості видань додано 10 % на покриття витрат на організацію **К. а.**) видань. У передмові також повідомлялося, що учасники **К. а.** отримують список книг, проданих під час аукціону, разом із досягнутими цінами, що, певним чином, сприяло громадському контролю та визначенню рівня ринкових цін на конкретні видання.

У 1930 р. Ю. Тулей підготував та опублікував у Львові два аукціонні каталоги книг з власного книжкового зібрання, що підлягали продажі на **К. а.** На першому аукціоні за аукціонним каталогом «*Katalog aukcyjny pierwszej aukcji ze zbiorów własnych inż. J. Tulei*» («Аукціонний каталог першого аукціону з власної бібліотеки інженера Ю. Тулея») (Lwów, 1930) було 23 особи (заочно прийняли участь 69 осіб, з них 14 – іноземців). На **К. а.** було запропоновано 731 видання з археології, астрології, бібліографії, полювання тощо. Сума з продажу склала 3536 злотих, половину з яких було відшкодовано на вартість каталогу та адміністративні витрати. Результати другого аукціону були дещо гіршими. За другим аукціонним каталогом Ю. Тулея – «*Katalog aukcyjny drugiej aukcji ze zbiorów własnych inż. J. Tulei*» (Lwów, 1930) відомо, що було виставлено 741 книга з економіки, політики, філософії, бджільництва та з інших галузей знань, а також періодичні видання. У другому **К. а.** прийняли участь 14 осіб (51 учасник зробили заочне замовлення, у тому числі, 23 – з-за кордону) та було продано видань на 1690 злотих [33, р. 178].

У 1920–1930-х рр. у Львові **К. а.** організовував львівський книгар та антиквар Мойжеш Рубін (Mojżesz (Moses) Rubin), який виставляв на торгах видання та журнали з особистих книгозбірень мешканців міста (наприклад, адвоката Міхала Грека, д-ра Станіслава Гарфейн-Гарського та ін.). Так, наприклад, на **К. а.** книжкового зібрання д-ра Станіслава Гарфейна-Гарського було виставлено 1100 книжок [32, р. 127]. Кожний **К. а.** М. Рубін супроводжував виданням аукціонних каталогів, що інформували про зміст даних книжкових зібрань, розрекламованих попередньо у пресі Львова [14, р. 16–17]. Зазвичай, після того, як антикварний магазин отримував (або купував) певну частину особистої книжкової колекції (або ціле бібліотечне зібрання), власник книгарні готував аукціонний каталог, де було відображено назви книг, журналів та інших документів колекції, яка мала певну бібліофільську цінність. Наприклад, за змістом аукціонних каталогів книгозбірні д-ра С. Гарфейна-Гарського (**К. а.** 1929 р.) та бібліотеки, що залишилася після смерті відомого львівського адвоката М. Грека (**К. а.** 1930 р.), що були надруковані книготорговельною фірмою М. Рубіна, можна дізнатися, що у зазначених книжкових колекціях значне місце займала наукова антикварна книга з різних галузей знань, а художня література становила незначну частину зібрань. Аукціонний каталог, певним чином, був своєрідною версією антикварного каталогу, де вказувалися початкові ціни. У 1922–1939 М. Рубін видавав у Львові «*Katalog antykwarski*» («Антикварний каталог») та «*Biuletyn Miesięczny*» («Щомісячний бюлетень») (1922–1929), який інформував клієнтів про книжкові новинки, що з'являлися на книжковому ринку, а також в його антикварному магазині. Крім того, М. Рубін систематично публікував список «*Nowinek antykwarskich*» («Антикварних новинок») і список дезидератів. Різноманітні книготорговельні заходи (**К. а.**; конкурси; видання каталогів (наприклад, «1933. *Katalog Antykwarski № 4: Powieść od № 1579–2408 / Księgarnia M. H. Rubina Lwów*» (Lwów, 1933, 30 сторінок)), осо-

бливо каталогів «Galicjana» та «Leopolitana» («Галіціана» і «Леополітана»)), а також аукціонних каталогів), організовані М. Рубіном, а надалі його сином Ісидором Рубіним, який у 1934 р. став юридичним власником компанії, зустріли схвалений відгук у львівських бібліофілів та в спільноті книгарів¹⁹.

Отже, представники львівського антикварного середовища (книгарі, видавці, бібліофіли, організатори **К. а.**) у 1920–1930-х рр. зробили значний внесок у справу поширення рідкісної та цінної книги та у розвиток **К. а.** в Україні. Багато з них долучилися до пошуків та збереження стародруків, рукописів та інших архівних документів. Вони були співтворцями багатьох цінних книгозбірень, адже забезпечували виданнями не тільки бібліотеки Львова, а й усього краю. Деякі з них, як Зігмунт Ігель, Давід Грунд, Марек Хольцель та ін., займалися не тільки купівлею-продажем книг, а й обміном дублетів з бібліотеками, завдяки яким, незважаючи на брак коштів, бібліотеки змогли поповнити цінними виданнями свої книжкові колекції. А деякі книгарі та видавці, як, наприклад, М. Рубін, Ю. Тулей організували аукціони цілих особистих бібліотечних зібрань; інші, наприклад, як Зігмунт Ігель, Максиміліан Бодек, Ізидор Хольцель, займалися, переважно, видавничою діяльністю, зокрема, друкували антикварні та аукціонні каталоги, які також сприяли розвитку книжкової справи та **К. а.**, як на теренах України, так і Польщі [34, р. 127–128].

В радянській Україні у 1920–1930-х рр. кількість аукціонів, зокрема **К. а.**, різко скоротилася. Навіть саме слово «аукціон» часто замінювалося на «обмін книгами». У 1930-х рр. **К. а.** навіть радянських бібліофільських товариств та неформальних об'єднань майже не проводилися. З другої половини 1930-х до середини 1980-х рр. **К. а.** в СРСР не практикувалися. У статті І. Ніколаєвої згадувалося про усні джерела, які свідчили про спроби проведення книжкових аукціонів в Одесі наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. [7, с. 158]. Проте, підтвержень цьому немає.

Лише наприкінці 1980-х рр. реальна практика проведення **К. а.** почала відновлюватися, оскільки розпочався перехід до ринкових відносин, з'явилися нові організаційно-правові форми господарювання, командно-адміністративні методи управління поступово замінювалися економічними. У зазначений час було проведено **К. а.** у Києві, Львові, Одесі та в інших містах країни [12, с. 22]. Зокрема, об'єднання «Київкнига» за 1987–1990 рр. організувало три **К. а.**, на першому з яких було продано більше 100 видань за 27,2 тис. крб., а на третьо-

¹⁹ Зокрема, жваве зацікавлення та великий інтерес серед колекціонерів книг, особливо рідкісних видань, викликало видання антикварного каталогу «Leopolitana: książki, broszury, wycinki czasopisma, gyciny» («Леополітана: книги, брошури, вирізки з журналів, гравюри»), що був опублікований в № 11 «Biuletyn Miesięczny» (Львів, 1927) на 52 сторінках. Каталог мав 473 позиції, які відображали видання, у тому числі, періодичні, вирізки, брошури, листівки та гравюри, що стосувалися лише Львова [32, р. 132]. Видання було підготовлено у співпраці з Ю. Тулем. Сумісна неофіційна діяльність М. Рубіна та Ю. Тулей тривала два роки (разом вони підготували та надрукували «Katalog Antykwaryczny Leopolitana» («Каталог антикваріату Леополітана»). Обидва антиквари розділили тираж цього видання, при цьому кожен зі свого боку поставив своє ім'я на примірниках своєї частки накладу та роздав їх постійним клієнтам. Офіційно М. Рубін та Ю. Тулей ніколи не розголошували про співпрацю та не здійснювали спільних комерційних ініціатив.

му – 195 видань за 47,5 тис. крб. У пресі зазначалося про високий інтерес до **К. а.** з боку бібліофілів та державних бібліотек, а також про значний економічний ефект від їх проведення.

У вересні 1987 р. було розроблено «Положення про організацію аукціону на антикварно-букиністичні видання» («Положение об организации аукциона на антикварно-букинистические издания»), затверджені наказом Держкомвидаву СРСР від 07.09.1987), де були зафіксовані загальні правила проведення аукціону та рекомендації щодо його організації та документального оформлення. Незабаром, наприкінці 1980-х рр., з'явилися нові види **К. а.**: міні-аукціони (тільки для представників бібліотек), експрес-аукціони (на радянські підписні видання), благодійні аукціони тощо. У 1988 р. було організовано перші **К. а.** приватних фірм. Основними завданнями проведення **К. а.** стали розвиток бібліофільських традицій, об'єднання книголюбів і захист їх інтересів, сприяння збереженню та ефективному використанню особистих бібліотек, популяризація книжкових зібрань та бібліотечних колекцій. Рубіж 1980–1990-х рр. можна назвати часом відродження **К. а.** в Україні та початком формування сучасної системи аукціонної торгівлі. **К. а.** почали сприйматися як вид підприємницької діяльності, спрямованої на отримання прибутку з опрацюванням всіх складових аукціонного торгу: попередньої реклами, друкування каталогів тощо. Переважне право першочергового придбання рідкісних і цінних книг, журналів та інших документів за початковими цінами, що були встановлені на **К. а.**, як і в деяких інших країнах світу, мали державні бібліотеки, музеї, архіви. Організаторами **К. а.** особлива увага приділялася видовищній складовій аукціонного торгу. Яскравим прикладом цієї тенденції стали одеські **К. а.**, що були організовані наприкінці 1980-х рр., під час проведення яких влаштовувалися виставки книг, літературні вікторини, концерти найкращих музикантів та співаків міста, які виконували старовинні романси. До того ж, спеціально оформлювався зал, який передавав «дух старої літературної Одеси» та ін. [1, с. 7]²⁰.

²⁰ Загалом, розвиток **К. а.** в Україні можна розподілити на наступні періоди:

- 1) Середина XVIII ст. – початок XIX ст. – формування та виникнення на теренах України спеціалізованих **К. а.**: виділення з-поміж універсальних аукціонів загального характеру **К. а.**, які поступово набули самостійності та виокремилися в одну з форм торгівлі антикварними книгами; формування організаційних основ проведення, правил та принципів **К. а.**; друкування перших аукціонних каталогів.
- 2) XIX – початок XX ст.: становлення **К. а.** на території країни у межах Російської та Австро-Угорської імперії – подальше піднесення торгівлі антикварною книгою через аукціони, які отримують певне розповсюдження як однієї з ефективних форм продажу стародруків, рукописів, гравюр та інших рідкісних і цінних документів; розширення кола організаторів **К. а.** (ініціаторами та організаторами **К. а.** були, як окремі книгарі, антиквари та букіністи, так і приватні книжкові фірми, державні та бібліофільські організації тощо); вдосконалення процедури їх проведення та покращення оформлення аукціонних каталогів.
- 3) Розвиток **К. а.** у 1920–1930-х рр.: а) подальший поступ **К. а.** в Галицькій Україні: популяризація та поширення рідкісної та цінної книги (видань, гравюр, журналів і графіки тощо) серед представників книжкового середовища (переважно – львівського) засобами **К. а.**; залучення книгарів, видавців, бібліофілів та інших діячів, що пов'язані з створенням та розповсюдженням книг, до розвитку **К. а.**, до пошуку та збереження стародруків, рукописів та інших архівних документів, а також до комплектування цінними та рідкісними виданнями бібліотек Львова та й усього краю; подальше розвинення підготовки та видання антикварних та аукціонних каталогів, що сприяло розвитку книжкової справи та **К. а.** у даному

К. а. завжди мали широку групу як прихильників, так і противників. До першої належали переважно бібліофіли та бібліотекарі, які через аукціони купували рідкісні книги для своїх книжкових зібрань. До групи опонентів належала, переважно, велика кількість чиновників і осіб, не пов'язаних з широкою книжковою культурою, які тлумачать аукціони тільки як вид азартних ігор і безглузде витрачання державних грошей. До того ж, на **К. а.** іноді виставляються крадені рідкісні та цінні видання, рукописи або архівні документи (аукціонні ціни на крадені книги коливаються від кількох до десятків тисяч доларів, наприклад, одне з вкрадених перших видань О. Пушкіна було продано на **К. а.** у Польщі у 2022 р. за 30,5 тис. євро) [18]. Варто пам'ятати, що грошові збитки не відображають історичної та наукової цінності викрадених книг, рукописів та архівних документів (переважно, це інкунабули та палеотипи) та їхнього значення для культури, науки та духовної спадщини країни. В Україні недоліки законодавчо-нормативної бази значно знижують сучасний рівень розвитку **К. а.** в країні (більшість видань, що продаються на **К. а.** не підлягають вивезенню або отримання дозволу буде складним і дорожчим за саму покупку; немає чіткого опису правил продажу видань без титульних листів, з печатками радянських державних бібліотек тощо; чітко не встановлена відповідальність організаторів аукціону за якість предметів торгу та ін.)²¹.

Сучасні аукціонні каталоги часто створюються як бібліофільські видання на чудовому коштовному папері, з кольоровими ілюстраціями, фотографіями, в обкладинці з декоративного картону тощо. Наклад такого видання може складати 50–100 нумерованих примірників, що відразу дозволяє відносити таке видання до числа бібліофільських рідкостей. В багатьох країнах нині **К. а.** ретельно готують протягом довгого часу (декілька місяців): аналізують та опи-

регіоні; б) специфіка генезису **К. а.** в радянській Україні у 1920-х – наприкінці 1930-х рр.: криза аукціонної форми продажу книг та поступове припинення участі книготорговельних підприємств і бібліофільських товариств в організації **К. а.**; поступовий занепад **К. а.** в радянській Україні перед Другою світовою війною.

- 4) Завершення 1930-х рр. – середина 1980-х рр.: повне припинення аукціонної торгівлі книгами на теренах України.
- 5) Друга половина 1980-х – 1990-ті рр.: піднесення **К. а.** в Україні: відродження аукціонної книжкової торгівлі на ринковій основі; започаткування організаційних та юридичних чинників та елементів сучасної системи **К. а.**
- 6) Початок XXI ст. – формування в незалежній Україні сучасної системи **К. а.**: унормування правової основи проведення **К. а.**; послаблення державного контролю за веденням аукціонів; комерційна спрямованість організації та проведення **К. а.**; посилення цілеспрямованості відбору видань відповідно до задумів організаторів аукціону (наприклад, україномовної книги); широке поширення спеціалізованих **К. а.** (за тематикою, окремими видами видань та ін.), розрахованих на різні групи покупців; посилення засобів реклами; поява нових технологій проведення аукціонів (за допомогою Інтернет, он-лайн, мобільного зв'язку тощо).

²¹ У 2010 р. Верховною Радою України було розроблено Проект Закону України «Про аукціони», який у 2011 р. було знято з розгляду. Нині в Україні відсутній комплекс нормативно-правової бази, який би відображав загальні положення, присвячені врегулюванню процедури аукціонної торгівлі. Проте існує низка розпорощених правових актів, що унормовують певні організаційні механізми функціонування аукціонів, у тому числі **К. а.** Так, наприклад, «Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 22.12.1997 № 1448, у п. 11 закріплює, що «кожна наступна ціна, запропонована покупцями на аукціоні, повинна перевищувати попередню не менш як на 10 відсотків» [10].

сують видання та рукописи, що виставляють на продаж, при цьому опрацьовують фахову літературу та архівні матеріали; створюють каталог аукціону; здійснюють рекламні заходи тощо. Часто у **К. а.** беруть участь провідні бібліотеки, академічні, музейні та інші культурно-просвітницькі та науково-дослідні установи, а також завзяті книголюби та індивідуальні покупці. Організаторами **К. а.** є, здебільшого, антикварні та книжкові магазини, які попередньо готують початкові списки найменувань видань та рукописів, призначених для аукціону, з позначенням початкових цін та інших відомостей про книги. У деяких країнах провідні та національні бібліотеки мають право першочергового викупу представлених на **К. а.** документів за початковими цінами протягом певного терміну (переважно, на протязі 2–3 тижнів) [30]. У разі замовлення певного видання **К. а.** (особливо стародруків та інших книжкових пам'яток) декількома бібліотеками, пріоритет надається провідній національній бібліотеці. Після закінчення встановленого терміну, у **К. а.** приймають участь інші установи та всі бажаючі, при цьому видання не замовлені бібліотеками, організатори аукціону вносять до списку каталогу аукціону, який надсилається потенційним учасникам та зацікавленим установам.

Як правило, видання та рукописи, представлені на **К. а.** не можуть бути продані за ціною, нижчою від початкової; верхня межа цін не обмежена. Участь в **К. а.** може бути прямою або заочною. Іноді покупці, які не можуть брати участь в **К. а.** особисто, надають організаторам аукціону відповідні пропозиції, в яких зазначають позиції (лоти з вказівкою назви документів), за які вони готові заплатити певну максимальну ціну (у такому випадку від їх імені на **К. а.** виступає хтось з організаторів аукціону, часто – це працівник антикварного магазину) [35, р. 20–21].

На деяких **К. а.** продажні ціни на окремі стародруки та рукописи настільки зростають, що вражають будь-яку уяву. Так, наприклад, у 2021 р. молитовник XIV ст., знаний як «Luzzatto Mahzor», був проданий за 8,3 млн. дол. (ціновий рекорд на **К. а.** належить копії Конституції США від 1787 р., що була продана у 2021 р. за 43 млн. дол.). А, наприклад, в Україні на Другому спеціалізованому букіністичному аукціоні (2016 р.) деякі раритетні видання було продано за 1–1,8 тис. дол., головним же топ-лотом торгів був «Кобзар Тараса Шевченка у перекладі російських поетів», який було продано за 8 тис. дол. [2]. На зазначеному **К. а.** було продано 60 % предметів торгу (при проведенні Першого букіністичного аукціону було продано 70 % лотів, що вважається нині гарним показником). Звичайно, нині за вищезазначеними цінами такі раритети національними бібліотеками не можуть бути придбаними, внаслідок недофінансування установ культури. Втім, сьогодні **К. а.** вважаються найбільш демократичною та доступною формою продажу, що базується на принципах класичної конкуренції. Широкі можливості укладання угоди (не лише особисто, а й через довірену особу, заочне доручення, Інтернет, телефон), оперативність отриман-

ня останньої інформації про торги у будь-який час доби залучають до участі в аукціоні все більше людей в усьому світі.

Висновки. Отже, з ХХ ст. і по нині на **К. а.** продають, переважно, рідкісні та цінні книги, а також бібліотечні зібрання та бібліофільські колекції. Успіх аукціону залежить від відповідної реклами та якісно підготовленого аукціонного каталогу, де публікується інформація про запропоновані для продажу на аукціоні документи, які представлені у вигляді певного переліку позицій із зазначенням початкових цін та інших відомостей про предмети продажу, а також пропонується певна актуальна інформація про визначені принципи та правила проведення і організації торгу. Також інформація про підготовку та проведення **К. а.**, окрім аукціонних каталогів, відображається у фахових журналах, газетах та інших засобах масової інформації і, крім того, в спеціалізованих виданнях (наприклад, одними з найвідоміших є такі видання, як німецький щорічник «*Jahrbuch der Auktionspreise für Bücher, Handschriften und Autographen*» («Щорічник аукціонних цін на книги, рукописи та автографи», нині також у вигляді «*JAP-online*») та британський «*Book-Auction Records*» («Рекорди книжкового аукціону»). Спеціалізовані видання, у тому числі аукціонні каталоги, як правило, багато ілюстровані та пропонують детальні описи рідкісних книг, рукописів та інших документів, представлених на аукціоні, які можуть мати значну бібліографічну та бібліофільську цінність.

Висвітлення тенденцій та особливостей розвитку книжкової торгівлі в окремих розвинутих країнах світу, виявлення й аналіз аукціонних каталогів, що були надруковані на території України, дали змогу зробити висновок, що наприкінці ХVІІІ ст. на теренах країни з'являється потреба у підготовці та проведенні аукціонних книжкових торгів, у формуванні принципів і організаційних правил їх діяльності, які залежали від рівня та характеру організації книжкової торгівлі, місцевих культурно-освітніх потреб, рівня розвитку сфер науки, освіти та культури, від характеру та особливостей внутрішньої політики урядів панівних держав в окремих регіонах України. Подальший розвиток **К. а.** в Україні свідчить про дедалі більшу їх диференціацію та послідовність поступу.

Запропонована періодизація становлення **К. а.** на теренах України свідчить про послідовність генезису та закономірний розвиток аукціонної торгівлі антикварною книгою в країні. Втім, виявлені історичні періоди та етапи становлення та характеристика особливостей їхнього розвитку засвідчують про певні труднощі, суперечності поступу, як **К. а.**, так і видання аукціонних каталогів. Специфіка особливостей розвитку **К. а.** та видання аукціонних каталогів на теренах України визначається значним коливанням темпів їх кількісного та якісного зростання протягом певного періоду їх розвинення. Тільки в умовах розбудови незалежної державності, в країні на рубежі ХХ–ХХІ ст. відбулося формування сталого розвитку українських **К. а.** за західноєвропейським зразком. Поступовий розвиток в Україні **К. а.** на початку ХХІ ст. та проведення в країні у 2016 р. двох спеціалізованих **К. а.** антикварної української книги до-

водять про те, що вже сформувався певний стійкий попит на українську антикварну книгу; що співвітчизники стали більше цікавитись історією своєї країни та цінити предмети її культурної спадщини. Проте, такому розвитку **К. а.** в країні перешкоджає відсутність нормативно-законодавчої бази аукціонної книжкової торгівлі, брак чіткої схеми проведення експертизи й оцінки антикварної книги, системи спонукання її колекціонування, недостатність поширення та підвищення рівня книжкової культури, належної пропаганди ролі та значення книги у суспільстві взагалі.

Характеристика діяльності **К. а.** засвідчує про те, що при сприятливих умовах розвитку бібліотечної справи, належному фінансуванні діяльності та розвитку бібліотек, **К. а.** можуть слугувати одним з джерел комплектування спеціалізованих фондів провідних бібліотек (в першу чергу – національних) стародруками, рукописами та іншими видами рідкісної та цінної книги, а також певним способом позбавлення бібліотеки зайвих дублетів. Розпродаж дублетів та морально застарілих видань, продаж дублікатів антикварних книжок дозволяє бібліотеці звільнити місце для нових надходжень, а також надає їй значні кошти, що необхідні книгозбірні для комплектування фонду новими виданнями, придбання нового обладнання, меблів, пристроїв для зберігання фондів, комп'ютерного обладнання, безпечної системи опалення тощо. Крім того, **К. а.** розвиваються як історично сформований засіб комунікації, що виконує цілу низку функцій, у тому числі, – пропаганди старої книги, її вивчення, зберігання та колекціонування.

Аналіз і характеристика видань аукціонних каталогів, що були створені на теренах України, доводить, що генезис та розвиток книжкових аукціонів в країні відбувся відповідно до загальних закономірностей і загальносвітових тенденцій еволюції аукціонних торгів: відповідність масштабів, особливостей і принципів організації книжкових аукціонів рівню розвитку вітчизняного книгодрукування, книготоргівлі та загального розвитку книжкової культури; залежність показників кількісних характеристик книжкових аукціонів від масштабів і темпів розвитку книжкової та бібліотечної справи, сфер науки, освіти та культури в цілому; зв'язок між розвитком спеціалізації та видової диференціації книжкових аукціонів і характерними особливостями зростання книготорговельних потреб, рівнем і своєрідністю запитів окремих категорій читачів, бібліофілів, колекціонерів, а також специфікою діяльності певних культурно-просвітницьких установ. Отже, аукціонні каталоги, окрім того, що надають інформацію про інтереси та особливості діяльності книгарів, про певні досягнення та прагнення видавців, дозволяють визначити змістовні та формальні характеристики видань; їх типи і види; шляхи розповсюдження та побутування; якісні та кількісні ознаки поширення окремих видань; зміни у зовнішній формі книги; її матеріальну цінність і від чого вона залежала; а також відображають багато особливостей проведення самого **К. а.**, його ознаки, правила та принципи.

Список використаної літератури

1. *Белоусова Л. В.* Развитие букинистической торговли в условиях хозрасчета / Л. В. Белоусова // Книжная торговля. Обзорная информация по информационному обеспечению отраслевых научно-технических программ и основным направлениям развития отрясли : сб. тр. – М., 1990. – Вып. 17 (39). – С. 5–12.
2. В Україні відбудеться Другий спеціалізований букиністичний аукціон [Електронний ресурс] // LB.UA. – Електрон. дані. – [Україна], 6 жовтня 2016. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2016/10/06/347131_ukraine_sostoitsya_vtorogo.html (дата звернення: 31.08.2024). – Загол. з екрана
3. *Горшков Д. В.* История антикварной книжной торговли Великобритании : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / Д. В. Горшков. – М., 2005. – 22 с.
4. *Гринченко Н. А.* М. А. Корф и аукционы Публичной библиотеки (1850-е гг.) / Н. А. Гринченко // Книжное дело в России во второй половине XIX – начале XX в. : сб. науч. тр. – СПб., 1994. – Вып. 7. – С. 8–26.
5. *Запаско Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 2, ч. 2 : (1765–1800) / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісасвич. – Львів : Вища шк., 1984. – 127 с.
6. *Зубко Н. Н.* Букиністика як об'єкт аукціонної торгівлі в Україні (за матеріалами аукціонного дому «Дукат») / Н. Н. Зубко // Документознавство в сучасному світі: виклики та завдання : зб. ст. 3-ї Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Львів, 20–21 груд. 2017 р.). – Львів, 2017. – С. 41–49.
7. *Николаева И. В.* История советских букинистических аукционов / И. В. Николаева // Букинист, торговля и история книги : сб. науч. тр. – М., 1992. – Вып. 2. – С. 156–158.
8. *Охріменко О.* Україніка з колекції книг Данієля Сальтена за каталогом аукціону 1751 р. / О. Охріменко // Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2023. – С. 952–956.
9. *Панарина Т. В.* История антикварной книжной торговли во Франции : дис. ... канд. ист. наук : 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / Т. В. Панарина. – М., 2009. – 246 с.
10. Про затвердження Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1448 від 22.12.1997 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-97-%D0%BF#> (дата звернення: 30.11.2018). – Назва з екрана.
11. *Сєміна А. С.* История антикварных книжных аукционов в России : дис. ... канд. ист. наук : 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / А. С. Сєміна. – М., 2008. – 275 с.
12. *Смирнова Г. И.* Организация и технология букинистической торговли / Г. И. Смирнова. – М. : Кн. палата, 1990. – 39 с.
13. *Шуклин В. И.* История антикварной книжной торговли Соединённых Штатов Америки : дис. ... канд. ист. наук : 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / В. И. Шуклин. – М., 2010. – 266 с.
14. *Aukcja książek we Lwowie // Przegląd Księgarski. – 1930. – № 1. – P. 16–18.*
15. *Estreicher K.* Bibliografia Polska. Stolecie XV–XVIII. Cz. 3, t. 13/24 / K. Estreicher. – Kraków, 1912. – 479 p.
16. *Imańska I.* Kilka uwag i spostrzeżeń o katalogach aukcyjnych jako źródle do badań księgozbiorów prywatnych / I. Imańska // Z badań nad książką i księgozbiórami historycznymi. – 2015. – T. 9. – P. 241–254.
17. *Imańska I.* Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej XVII–XVIII w. / I. Imańska. – Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013. – 464 p.
18. *Kozubal M.* Skradzione z BUW rosyjskie woluminy warte 500 tys. euro [Електронний ресурс] / М. Kozubal // Rzeczpospolita. – Електрон. дані. – Warszawa, 2024. – Режим доступу: <https://www.rp.pl/przestepczosc/art39358441-skradzione-z-buw-rosyjskie-woluminy-warte-500-tys-euro> (дата звернення: 31.08.2024). – Загол. з екрана.
19. *Lexikon des Bibliothekswesen. Bd 1 / comp. H. Kunze, G. Ruckl, H. Riedel. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1974. – 1040 p.*
20. *Nieć Gr.* O aukcjach, kolekcjach i cymeliach. Bibliofilskie gawędy Andrzeja Skrzypczaka i Marka Sosenki / Gr. Nieć // Toruńskie Studia Bibliologiczne. – 2013. – Vol. 6, iss. 1 (10). – P. 153–159.
21. *Nieć Gr.* Wtórny rynek książki w Polsce: instytucje, asortyment, uczestnicy / Gr. Nieć. – Kraków, 2016. – 420 p.
22. *Opalek M.* Stotrzydzieści lat wśród książek. Lwowscy antykwarze Iglowie 1795–1928 / M. Opalek. – Lwów, 1928. – 32 p.

23. Rudnicka J. Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII / J. Rudnicka. – Warszawa, 1975. – 315 p.
24. Rudnicka J. Dawne katalogi księgarskie jako źródło do dziejów książki / J. Rudnicka // *Rocznik Biblioteki Narodowej*. – 1971. – T. 7. – P. 377–393.
25. Rusińska-Giertych H. A jeśli książka się nie sprzedawała? «Kreatywne» praktyki wydawniczo-księgarskie we Lwowie w XVIII wieku / H. Rusińska-Giertych // *AUPC Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*. – 2021. – T. 19. – P. 47–64.
26. Rusińska-Giertych H. Drukarnia Pillerów we Lwowie i cechy edytorsko-typograficzne jej produkcji literackiej (1773–1800) / H. Rusińska-Giertych // *Oblicza kultury książki. Prace i studia z bibliologii i informacji naukowej*. – Wrocław, 2005. – P. 269–300.
27. Rusińska-Giertych H. Drukarnia Pillerów we Lwowie na kanwie materiałów związanych z obchodami setuletniej rocznicy założenia firmy / H. Rusińska-Giertych // *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*. – Kielce, 2012. – P. 29–46.
28. Rusińska-Giertych H. Księgarnia Karola Bogusława Pfaffa we Lwowie w latach 1780–1829 / H. Rusińska-Giertych // *Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliotekoznawstwo*. – 2000. – T. 23. – P. 37–94.
29. Rusińska-Giertych H. Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia / H. Rusińska-Giertych. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018. – 391 p.
30. Skrzypczak A. W pogoni za białym krukiem. Kilka uwag o aukcjach antykwarycznych / A. Skrzypczak. – Warszawa : Stowarzyszenie Księgarzy Polskich, 2010. – 63 p.
31. Skrzypczak A. Z dziejów księgarstwa lwowskiego: ulica Batorego / A. Skrzypczak // *Rocznik Lwowski*. – 1992. – T. 2. – P. 131–148.
32. Wójcik E. «Mól Książkowy» – Mojżesz Hersz Rubin antykwariusz lwowski / E. Wójcik // *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*. T. 9, cz. 1 / red. H. Kosętko, B. Góra, E. Wójcik. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2009. – P. 125–133.
33. Wójcik E. Józef Tuleja – księgarz, antykwariusz i bibliofil lwowski / E. Wójcik // *Wspólnota pamięci: studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej* / pod red. J. Gwioździk, J. Malickiego. – Katowice, 2006. – P. 173–186.
34. Wójcik E. Wkład antykwariuszy lwowskich w upowszechnianie książki w okresie dwudziestolecia międzywojennego / Ewa Wójcik // *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*. T. 7 / pod red. H. Kosętki. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005. – P. 117–131.
35. Współczesne polskie księgarstwo // *Mały słownik encyklopedyczny*. – Wrocław, 1981. – P. 20–21.
36. Zych A. Wartości bibliologiczne katalogów księgarskich XVIII wieku / A. Zych // *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*. – 2001. – № 10 (28). – Режим доступу: <https://www.ebib.pl/2001/28/zych.html> (дата звернення: 31.08.2024). – Загол. з екрана

References

- [1]. Belousova L. V. Razvitie bukinisticheskoy trgovli v usloviyakh khozrascheta [Development of the second-hand book trade under the conditions of business accounting]. *Knizhnaya trgovlya. Obzornaya informatsiya po informatsionnomu obespecheniyu otraslevykh nauchno-tehnicheskikh programm i osnovnym napravleniyam razvitiya otryasli* : Sb. tr. [Book trade. Review information on information support for industry scientific and technical programs and main directions of development of the book: collection of works]. 1990, iss. 17 (39), pp. 5–12.
- [2]. V Ukraini vidbudetsia Druhyi spetsializovanyi bukinistychnyi auktsion [Second specialized second-hand book auction will be held in Ukraine]. *LB.ua*. Available at: https://lb.ua/society/2016/10/06/347131_ukraine_sostoitsya_vtoroy.html (accessed 31.08.2024).
- [3]. Gorshkov D. V. *Istoriya antikvarnoy knizhnoy trgovli Velikobritanii* [History of the antiquarian book trade in Great Britain]. M., 2005, 22 p.
- [4]. Grinchenko N. A. M. A. Korff i auktsiony Publichnoy biblioteki (1850-e gg.) [M. A. Korff and the Public Library auctions (1850s)]. *Knizhnoe delo v Rossii vo vtoroy polovine XIX – nachale XX v.: Sb. nauch. tr. Vyp. 7* [Book publishing in Russia in the second half of the 19th – early 20th centuries: Collection of scientific papers]. St. Petersburg, 1994, iss. 7, pp. 8–26.
- [5]. Zapasko Ya., Isaievych Ya. *Pamiatky knyzhkovoho mystetstva. Kataloh starodrukiv, vydanykh na Ukraini. Kn. 2. Ch.2. (1765–1800)* [Monuments of book art. Catalog of old prints published in Ukraine. Book 2. Part 2. (1765–1800)]. Lviv, 1984, 127 p.

- [6]. Zubko N. N. Bukinistyka yak ob'ekt auktsionnoi torhivli v Ukraini (za materialamy auktsionnoho domu «Dukat») [Second-hand books as an object of auction trade in Ukraine (according to the materials of the «Dukat» auction house)]. *Dokumentoznavstvo v suchasnomu sviiti: vyklyky ta zavdannia: Zbirnyk statei III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii 20-21 hrudnia 2017 r.* [Document studies in the modern world: challenges and tasks: Collection of articles of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference, December 20-21, 2017]. Lviv, 2017, pp. 41–49.
- [7]. Nikolaeva I. V. Istoriya sovetskikh bukinisticheskikh auktsionov [History of soviet second-hand book auctions]. *Bukinist, trgovlya i istoriya knigi: Mezhvedomstv. sb. nauch. tr.* [Second-hand bookseller, trade and history of books: Interdepartmental collection of scientific papers.]. M., 1992, iss. 2, pp. 156–158.
- [8]. Okhrimenko O. Ukrainika z koleksii knyh Danielia Saltena za katalohom auktsionu 1751 r. [Ukrainian book from Daniel Salten's book collection according to the auction catalog of 1751]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsia. Aktualni pytannia zberezhenia ta innovatsiinoho rozvytku naukovykh bibliotek: materialy Mizhnar. nauk. konf. (3–5 zhovt. 2023 r.)* [Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries: materials of the International of science conf. (October 3–5, 2023)]. Kyiv, 2023, pp. 952–956.
- [9]. Panarina T. V. *Istoriya antikvarnoy knizhnoy trgovki vo Frantsii* [History of the antiquarian book trade in France]. M., 2009, 246 p.
- [10]. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok provedennia auktsioniv (publichnykh torhiv) z realizatsii zastavlenoho maina : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1448 vid 22.12.1997 [On approval of the Regulation on the procedure for conducting auctions (public bidding) for the sale of pledged property : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1448 dated 12/22/1997]. *Zakonodavstvo Ukrainy : informatsiino-poshukova sistema* [Legislation of Ukraine: information and search system]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-97-%D0%BF#> (accessed 31.08.2024).
- [11]. Semina A. S. *Istoriya antikvarnykh knizhnykh auktsionov v Rossii* [History of antique book auctions in Russia]. M., 2008, 275 p.
- [12]. Smirnova G. I. *Organizatsiya i tekhnologiya bukinisticheskoy trgovli* [Organization and technology of second-hand book trade]. M., 1990, 39 p.
- [13]. Shuklin V. I. *Istoriya antikvarnoy knizhnoy trgovli Soedinennykh Shtatov Ameriki* [History of the antiquarian book trade in the United States of America]. M., 2010, 266 p.
- [14]. Aukcja księzek we Lwowie [Book auction in Lviv]. *Przegląd Księgarski*. 1930, № 1, pp. 16–18.
- [15]. Estreicher K. Bibliografia Polska. Stólecie XV–XVIII. [Bibliography Poland. Centuries XV–XVIII]. Kraków, 1912, cz. 3, t. 13/24, 479 p.
- [16]. Imańska I. Kilka uwag i spostrzeżeń o katalogach aukcyjnych jako źródle do badań księgozbiorów prywatnych [Some remarks and observations on auction catalogues as a source for researching private book collections]. *Z badań nad księzką i księgozbiórami historycznymi*. 2015, T. 9, pp. 241–254.
- [17]. Imanskie I. *Per medium auctionis. Aukcje księzek w Rzeczypospolitej XVII–XVIII w.* [Per medium auctionis. Book auctions in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th–18th centuries]. Toruń, 2013, 464 p.
- [18]. Kozubal M. Skradzione z BUW rosyjskie woluminy warte 500 tys. euro [Russian volumes worth 500 thousand euro stolen from BUW]. *Rzeczpospolita*. Available at: <https://www.rp.pl/przestepczosc/art39358441-skradzione-z-buw-rosyjskie-woluminy-warte-500-tys-euro> (accessed 31.08.2024).
- [19]. Kunze H., Ruckl G., Riedel H. *Lexikon des Bibliothekswesen B. 1* [Lexicon of Library Science. Vol. 1]. Leipzig, 1974, 1040 p.
- [20]. Nieć Gr. O aukcjach, kolekcjach i cymeliach. Bibliofilskie gawędy Andrzeja Skrzypczaka i Marka Sosenki [About auctions, collections and trinkets. Bibliophile tales by Andrzej Skrzypczak and Marek Sosenko]. *Toruńskie Studia Bibliologiczne*. 2013, vol. 6, iss. 1 (10), pp. 153–159.
- [21]. Nieć Gr. *Wtórny rynek książki w Polsce: instytucje, asortyment, uczestnicy* [The Secondary Book Market in Poland: Institutions, Assortment, Participants]. Kraków, 2016, 420 p.
- [22]. Opalek M. Stotrzydzieści lat wśród księzek. Lwowscy antykwarze Iglowie 1795–1928 [One Hundred and Thirty Years Among Books: Lviv Antiquarians Iglowie 1795–1928]. Lwów, 1928, 32 p.
- [23]. Rudnicka J. *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII* [Bibliography of book catalogues published in Poland until the end of the 18th century]. Warszawa, 1975, 315 p.
- [24]. Rudnicka J. Dawne katalogi księgarskie jako źródło do dziejów książki [Old bookstore catalogs as a source for the history of books]. *Rocznik Biblioteki Narodowej*. 1971, t. 7, pp. 377–393.

- [25]. Rusińska-Giertych H. A jeśli książka się nie sprzedawała? «Kreatywne» praktyki wydawniczo-księgarskie we Lwowie w XVIII wieku [What if the book didn't sell? „Creative” publishing and bookshop practices in Lviv in the 18th century]. *AUPC Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*. 2021, t. 19, pp. 47–64.
- [26]. Rusińska-Giertych H. Drukarnia Pillerów we Lwowie i cechy edytorsko-typograficzne jej produkcji literackiej (1773–1800) [The Piller Printing House in Lviv and the editorial and typographic features of its literary production (1773–1800)]. *Oblicza kultury książki. Prace i studia z bibliologii i informacji naukowej*. Wrocław, 2005, pp. 269–300.
- [27]. Rusińska-Giertych H. Drukarnia Pillerów we Lwowie na kanwie materiałów związanych z obchodami stułecniej rocznicy założenia firmy [Piller printing house in Lviv on the basis of materials related to the celebration of the hundredth anniversary of the company's foundation]. *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*. Kielce, 2012, pp. 29–46.
- [28]. Rusińska-Giertych H. Księgarnia Karola Bogusława Pfaffa we Lwowie w latach 1780–1829 [Karol Bogusław Pfaff's bookshop in Lviv in the years 1780–1829]. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliotekoznawstwo*. 2000, t. 23, pp. 37–94.
- [29]. Rusińska-Giertych H. *Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia [Polish book culture in Lviv during the Enlightenment]*. Wrocław, 2018, 391 p.
- [30]. Skrzypczak A. W pogoni za białym krukiem. Kilka uwag o aukcjach antykwarycznych [*In pursuit of the white raven: Some notes on antiquarian auctions*]. Warszawa, 2010, 63 p.
- [31]. Skrzypczak A. Z dziejów księgarstwa lwowskiego: ulica Batorego [From the history of Lviv bookselling: Batorego street]. *Rocznik Lwowski*. 1992, t. 2, pp. 131–148.
- [32]. Wójcik E. «Mól Książkowy» – Mojżesz Hersz Rubin antykwar i bibliofil lwowski [«Bookworm» – Moses Hersh Rubin, Lviv antiquarian]. *Kraków–Lwów: Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku. T. 9. Cz. 1*. Kraków, 2009, pp. 125–133.
- [33]. Wójcik E. Józef Tuleja – księgarz, antykwar i bibliofil lwowski [Józef Tuleja – a bookseller, antiquarian and bibliophile from Lviv]. *Wspólnota pamięci: studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Katowice, 2006, pp. 173–186.
- [34]. Wójcik E. Wkład antykwarów lwowskich w upowszechnianie książki w okresie dwudziestolecia międzywojennego [The contribution of Lviv antiquarians to the popularization of books in the 20 year old interwar period]. *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki. T. 7*. Kraków, 2005, pp. 117–131.
- [35]. Współczesne polskie księgarstwo [Contemporary Polish bookselling]. *Mały słownik encyklopedyczny*. Wrocław, 1981, pp. 20–21.
- [36]. Zych A. Wartości bibliologiczne katalogów księgarskich XVIII wieku [Bibliological values of 18th century book catalogues]. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*. 2001, № 10 (28). Available at: <https://www.ebib.pl/2001/28/zych.html> (accessed 31.08.2024).

Надійшла 30. 08. 2024 р.

Sokolov V.,

Candidate of Historical Sciences (PhD), Associate Professor,
Chief Librarian of the Research Department
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

e-mail: socolv@i.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>

PUBLICATION OF AUCTION CATALOGS AS AN INSTRUMENT OF PUBLIC AUCTIONS OF ANTIQUE BOOKS AND THE FORMATION OF BOOK CULTURE IN UKRAINE AT THE END OF THE 18TH - BEGINNING OF THE 21ST CENTURY. IN THE CONTEXT OF WORLDWIDE DEVELOPMENT OF BOOK AUCTIONS

Summary

In Viktor Sokolov's article «Publication of auction catalogs as a component of the formation of public auctions of antique books and the formation of book culture in Ukraine at the end of the 18th - at the beginning of the 21 century in the context of the global development of book auctions» on the basis of the analysis of primary sources and materials of scientific publications, the development of book auctions in the 17th–21 centuries is characterized in some leading countries of the world. The place and significance of publishing auction catalogs in the development of book printing and book trade in Ukraine in the 18th–21 centuries is analyzed. The importance of studying and highlighting the publication of auction catalogs for historical and bibliographic and historical and librarian studies has been clarified and substantiated.

The purpose of the proposed article is to analyze and characterize the peculiarities of the formation and development of the publication of auction catalogs in the context of the formation of book auctions on the territory of Ukraine in the 18th–21 centuries against the background of the development of the antiquarian book trade at auctions in some developed countries of the world, as well as the study of the specifics of the creation, functioning and significance of auction catalog editions for historical-bibliographic and historical-library studies.

The methodological basis of the proposed work was structural-functional and systemic approaches. In his work, the author widely used general scientific and historical research methods: comparison, analogy, deduction, induction, analysis; descriptive, analytical, typological methods, as well as historical-comparative, historical-genetic, historical-typological, chronological and other methods of scientific research.

The scientific novelty of the study consists in expanding ideas about the features of creation, publication and functioning of auction catalogs of book auctions; in identifying and characterizing specific signs of the development of the publication of auction catalogs in the territory of Ukraine; in elucidating the essence of the concept of «auction catalog of book auctions» and in substantiating the importance of their study and significance in the activities of specialized divisions of leading libraries, as well as in the development of historical-bibliographic and library research.

Conclusions. Auction catalogs are usually heavily illustrated and offer detailed descriptions of rare books, manuscripts, and other documents offered at book auction that may have significant bibliographic and bibliophile value. Highlighting the trends and peculiarities of the development of the book trade in some developed

countries of the world and the analysis of auction catalogs printed on the territory of Ukraine made it possible to conclude that at the end of the 18th century there was a need to prepare and conduct auctions on the territory of the country, to establish the principles and organizational rules of their activity, which depended on the level and nature of the organization of the book trade, local cultural and educational needs, the level of development of the spheres of science, education and culture, on the nature and peculiarities of the domestic policies of the governments of the sovereign states in certain regions of Ukraine. The further development of book auctions in Ukraine shows their increasing differentiation and consistent progress. The proposed periodization of the formation of book auctions on the territory of Ukraine testifies to the sequence of origin and natural development of the auction trade in antique books in the country. However, the identified historical periods and stages of formation and the characteristics of their development indicate certain difficulties and contradictions in the evolution of both book auctions and the organization of publication of auction catalogs. The specifics of the development of book auctions and the publication of auction catalogs on the territory of Ukraine are determined by significant fluctuations in the rates of their quantitative and qualitative growth during a certain period of development. Only in the conditions of the development of independent statehood, in the country at the turn of the 20th–21 centuries, the sustainable development of book auctions according to the Western European model takes place. The holding of two specialized book auctions of ancient Ukrainian books in Ukraine in 2016 shows that a certain steady demand for ancient Ukrainian books has already formed; that compatriots became more interested in the history of their country and appreciated the objects of its cultural heritage. However, this development of book auctions in the country is hindered by the lack of a regulatory framework for the auction book trade, the lack of a clear scheme for the examination and evaluation of antique books, a system of encouraging its collection, the insufficiency of spreading and raising the level of book culture, proper promotion of the role and importance of books in society in general. The characteristics of the development of book auctions show that under favorable conditions for the progress of library work, proper financing of activities and development of libraries, book auctions can serve as one of the sources of stocking specialized funds of leading libraries (primarily national) with old prints, manuscripts and other types of rare and valuable books as well as a certain way of freeing libraries from unnecessary duplicates. The sale of morally outdated editions, duplicates of ancient books allows the library to make room for new incomes, and also provides significant funds, which are needed by book collections to replenish the fund with new editions, equipment, etc. The analysis and characteristics of editions of auction catalogs that were created on the territory of Ukraine shows that the origin and development of book auctions in the country took place in accordance with the general laws and global trends of the evolution of book auctions: the correspondence of the scale, features and principles of the organization of book auctions to the level of development of the domestic book printing, book trade and general development of book culture; the dependence of indicators of quantitative characteristics of book auctions on the scale and pace of development of the book and library business, the spheres of science, education and culture as a whole; the connection of the development of specialization and species differentiation of the book trade with the characteristic features of the growth of book trade needs, the level and uniqueness of requests of certain categories of readers,

bibliophiles, collectors, as well as the specifics of the activities of certain cultural and educational institutions. Auction catalogs, in addition to providing information about the interests and financial capabilities of booksellers, about the publishing aspirations of publishers, allow to determine the branch, language, geographical and other features of publications; their types and species; ways of distribution and residence; quantitative characteristics of distribution of individual publications; changes in the external form of the book; the material value of the book and the factors on which it depended; and also reflect many features of the book auction itself, its features, rules and principles.

Keywords: book history, auction catalog, book auction, history of books and book printing, rare and valuable editions, historical and bibliographic research.

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**

УДК 098:821.161.2[Головацький]:027.7:378.4(477.74–21)
DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2\(32\).316844](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2(32).316844)

Алексєєнко Майя Володимирівна,
завідувач відділу рідкісних книг та рукописів
Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

ПРИЖИТТЄВІ ПРИМІРНИКИ ВИДАНЬ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО: ШЛЯХИ НАДХОДЖЕННЯ ДО ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Мета статті – проаналізувати колекцію творів відомого галичанського лінгвіста, поета, етнографа, фольклориста, історика, бібліографа та громадського діяча, одного із зачинателів нової української літератури Галичини Я. Ф. Головацького, виявити шляхи надходження примірників прижиттєвих видань до бібліотечного фонду, окреслити коло його колег-славистів, що мали відношення до Новоросійського університету в Одесі та поповнювали фонд університетської бібліотеки.

Ключові слова: Я. Ф. Головацький, прижиттєві примірники видань, інскрипт, приватні колекції

Окрасою будь-якої бібліотеки, що підвищують значущість бібліотечного фонду та свідчать про престижність зібрання бібліотеки, є прижиттєві примірники видань відомих діячів культури. У рік 210-річчя Якова Федоровича Головацького (1814–1888) хочемо звернути увагу на наявні у фонді Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова примірників прижиттєвих видань цієї знакової та суперечливої постаті української історії та культури. Подробиці біографії відомого лінгвіста, поета, етнографа, фольклориста, історика, бібліографа та громадського діяча, одного із зачинателів нової української літератури на Галичині достатньо відомі широкому загалу. Окремо зупинимся на моментах, що пов'язують Якова Головацького саме з нашим містом, Рішельєвським ліцеєм, університетом в Одесі та його бібліотекою.

Наскільки відомо, сам Яків Головацький ніколи не був в Одесі. Його намагання отримати місце завідувача кафедри російської літератури в Імператорському Новоросійському (Одеському) університеті у 1867 р. закінчилися невдало [11, с. 165–167]. Але невелика колекція прижиттєвих наукових праць галичанського слависта зберігається в бібліотеці найстаршого університету в Одесі. Завдяки власницьким ознакам (як приватним, так і установ) на книгах

ми можемо простежити час та обставини надходження примірників прижиттєвих видань Я. Ф. Головацького до бібліотечного фонду. Наявні примірники праць самого Я. Головацького, деякі періодичні збірники, редактором та видавцем яких він був, та праці його колег–однодумців, примірники яких потрапили до фонду бібліотеки при посередництві Я. Головацького, можна розділити на декілька груп.

До першої групи віднесемо примірники з бібліотеки Рішельєвського ліцею (попередника Університету в Одесі). Найбільш відоме видання – «Русалка Дністровая» (*Русалка Днѣстровая*. Буда, 1837). Безпосереднім видавцем альманаху був Яків Головацький. Саме він разом з братом Іваном Головацьким (1816–1899) видав «Русалку» у Буді 1837 р. [6, с. 17]. За даними дослідниці «Русалки Дністрової» Луїзи Ільницької, Я. Головацькому після зняття цензурних обмежень у 1848 р. повернули 600 заарештованих раніше примірників альманаху. Значну частину накладу укладач «Русалки Дністрової» дарував приватним особам та навчальним і науковим установам [6, с. 17; 5, с. 44].

Примірник одного з найвідоміших видань учасників напівлегального демократично-просвітницького та літературного угруповання «Руська трійця», до складу якого, крім Якова Головацького, входили Маркіян Шашкевич (1811–1843) та Іван Вагилевич (1811–1866), потрапив до бібліотечного фонду Рішельєвського ліцею у 1859 р. Альманах супроводжується дарчим написом: *Въ Библиотеку ИМПЕРАТОР | Лицея в Одессѣ | Львовъ | 1859. г. Я. Ф. Головацкій |*.

Також Я. Головацьким були подаровані Рішельєвському ліцею два окремих відбитки 1859 р. з німецькомовної львівської газети «*Lemberger Zeitung*»: його особиста стаття «Латинські системи письма в русинській мові» (*Die Lateinischen Schriftsystem in der ruthenischen Sprache*, Львів, 1859) та стаття греко-католицького митрополиту Львова Спиридона Литвиновича (1810–1869) «Пастирське слово і русинська мова» (*Ein Hirtenbrief und die ruthenische Sprache*, Львів, 1859). Відбитки також супроводжуються дарчими написами бібліотеці Рішельєвського ліцею: *Въ Библиотеку ИМПЕРАТОР | Лицея в Одессѣ | Львовъ | 1859. г. Я. Ф. Головацкій |*.

Скоріш за все до бібліотеки Рішельєвського ліцею саме Я. Головацьким був переданий і примірник дослідження «Спор про руську азбуку» (*Споръ о рускую азбуку*. Львов, 1859) письменника, журналіста та видавця Богдана Андрійовича Дідицького (1827–1909), одного з противників переведення української абетки з кириличного на латинський шрифт. Примірник супроводжується інвентарним номером та печаткою Рішельєвського ліцею. Також присутня і печаткою Українського відділу Одеської центральної наукової бібліотеки (ЦНБ, таку назву отримала колишня університетська бібліотека у 1924–1930 рр.) «*Ucrainica*» [4, с. 149].

Подаровані Я. Головацьким дослідження – відлуння запеклої так званої «азбучної війни» або «азбучної завірюхи» – суперечки української громадськості Галичини щодо спроб латинізувати українську абетку у 30–60-ті рр. XIX ст.

Я. Головацький, С. Литвинович та Б. Дідицький були противниками реформи австрійської влади, яка, спираючись на проект чеського славіста Йосифа Їречка (1825–1888), намагалася ввести латинку замість кирилиці. Я. Головацький та його однодумці вважали, що подібне – чисто політичний акт, який не має нічого спільного з питаннями мови та культури [9]. Реакція одеських славістів ХІХ ст. на такі подарунки відомого галичанського лінгвіста Я. Головацького та на саму «азбучну війну» у Галичині заслуговує, на наш погляд, на серйозне подальше вивчення сучасними філологами.

Дарувальники ліцейської бібліотеки зазвичай відмічались керівництвом учбового закладу у періодичному виданні Рішельєвського ліцею «Урочистий акт Рішельєвського ліцею» (*Торжественный акт Ришельевского лицея*), але в цьому випадку жодної згадки про дар Я. Ф. Головацького бібліотеці ліцею в Одесі знайти не вдалось [7, 8]. Тем не менш, всі примірники з дару Я. Головацького мають печатки Рішельєвського ліцею на титульних аркушах, зараз зберігаються в бібліотеці ОНУ, а про акт дарування трьох з них Рішельєвському ліцею свідчать інскрипти дарувальника на книгах.

До другої групи прижиттєвих видань Я. Головацького з фонду НБ ОНУ можна віднести примірники з інскриптами приватним особам – безпосередні свідчення особистих контактів галичанського філолога з колегами-славістами з Одеси. Наприклад, у складі частини особистої бібліотеки В. М. Войтковського до університетського зібрання надійшли окремі відбитки з альбому першої газети українською мовою «Зоря Галицька» за 1860 р. «Початок і діяльність Львівського Ставропігійського братства з історико-літературного відношення» (*Начало и действие Львовского Ставропигийского братства по историческо-литературному отношению*. Львів, 1860) та «Львівська руська єпархія за сто років» (*Львовская русская епархия передъ стома лѣты* Львів, 1860) супроводжуються дарчими написами: Г-ну Василю Войтковському | Я. Ф. Головацький.

Василь Миронович Войтковський (1823–1904) – педагог, історик церкви та богослов, з 1870 р. працював на історико-філологічному факультеті Імператорського Новоросійського (Одеського) університету на посаді професора церковної історії та був настоятелем університетської церкви (з 1888 р.). Займався благодійною діяльністю, брав участь у відкритті в Одесі їдальні для малозабезпечених студентів; одночасно був настоятелем церкви в Інституті шляхетних дівчат (1870–1888 рр.), помічником спостерігача за викладанням Закону Божого в одеських навчальних закладах, головою ради Свято-Андріївського братства, настоятелем церкви Святого Олександра Невського. З 1874 р. був членом педагогічного зібрання правління Одеської духовної семінарії, а з 1896 р. – цензором журналів «Херсонські єпархіальні відомості», «Повчання та втіха святої віри християнської». Протягом 1889–1913 рр. сам В. М. Войтковський (у 1889 та 1899 рр.) та його нащадки (у 1913 р.) передавали книги особистого зібрання в дар університетській бібліотеці [3, с. 48].

Обидва примірники, що раніше належали В. М. Войтковському, крім інскриптів, мають круглі бібліотечні печатки: БИБЛИОТЕКА ИМПЕРАТОРСКАГО НОВОРОССИЙСКАГО УНИВЕРСИТЕТА СТУДЕНЧЕСКИЙ ОТДѢЛЪ, Библиотека Новороссийскаго Университета. Примірник видання «Львівської руської єпархії» супроводжується і печаткою українського відділу ЦНБ «Ukraine».

З приватної бібліотеки О. І. Маркевича походить окремий відбиток «Монастирі південно-західної Росії взагалі та Крехівський монастир» (*Монастыри юго-западной России вообще и Креховский монастырь*. СПб., 1885) з дарчим написом: Уважаемому Алексѣю Ивановичу | Маркевичу | на память отъ Я. Головацкаго | Вильна 3-го Марта 1885 г. |.

Олексій Іванович Маркевич (1847–1905) – історик, дослідник історії України і Росії XVI–XVIII ст. О. І. Маркевич, автор відомого дослідження з історії університету в Одесі, багато років викладав у вищому навчальному закладі на кафедрі російської історії, неодноразово у 1876–1904 рр. передавав книжки з власного зібрання до університетської бібліотеки [3, с. 156–157]. Вказаний примірник з інскриптом Я. Головацького супроводжується печаткою: Библиотека Новороссийскаго Университета.

На примірнику «Нотаток та доповнень до статей п. Пипіна надрукованих у Віснику Європи за 1885 та 1886 роки» (*Заметки и дополнений к статьям г. Пыпина напечатанным в Вестнике Европы за 1885 и 1886 годы*. Вільна, 1888) знаходиться дарчий напис: Многуважаемому | Александру Александровичу | Кочубинскому | отъ Якова Головацкаго | Вильна 3-е Марта 1888 г. |.

Олександр Олександрович Кочубинський (1845–1907) – історик, філолог, славіст, викладав у середніх закладах Одеси, а з 1871 р. – у Новоросійському університеті на посаді приват-доцента, згодом – професора кафедри слов'янської філології, брав активну участь у роботі Одеського товариства історії та старожитностей, був засновником Історико-філологічного товариства при ІНУ. Один з напрямків наукової роботи О. О. Кочубинського – дослідження української мови Східної Галичини. У 1873–1893 рр. славіст активно передавав книжки зі свого книжкового зібрання до бібліотеки ІНУ [3, с. 99]. Але примірник праці Я. Головацького супроводжується печатками: ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ КАБИНЕТЪ НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА; ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНИВЕРСИТЕТ ІМ. І. І. Мечникова НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Таким чином, можемо сказати, що безпосередньо до основного фонду університетської бібліотеки він потрапив у 1948 р., про що свідчать дані Інвентарної книги НБ ОДУ ім. І. І. Мечникова та сама печатка закладу.

До третьої групи прижиттєвих видань Я. Головацького з фонду Наукової бібліотеки ОНУ ми можемо віднести примірники з власницькими ознаками, але без інскриптів автора. Наприклад, на окремому відбитку зі збірника культурно-освітнього товариства Галицько-Руська матиця за 1865 р. «Декілька слів про Біблію Скорини» (*Нѣскольکو слов о Библии Скорини*), де автор аналізує

чеський вплив на видання Франциска Скорини, стоїть друкований екслібрис власника: Михайль Георгиевич ПОПРУЖЕНКО.

Михайло Георгійович Попруженко (1866–1943) – історик, з 1891 р. – приват-доцент Новоросійського університету по кафедрі слов'янської філології, потім – екстра-ординарний та ординарний професор. З 1898 р. керував Одеською публічною бібліотекою. У 1890–1914 рр. передавав свої власні праці в дар університетській бібліотеці [3, с. 156]. Про дарування інших книг в ІНУ свідочств немає, але судячи з того, що напочатку 20-х рр. ХХ ст. М. Г. Попруженко був вимушений виїхати з Одеси до Болгарії, можна зробити висновок, що його особиста бібліотека була розпорощена, і згодом окремі її примірники потрапили до фонду НБ ОДУ. Це підтверджується круглою печаткою: Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова Наукова бібліотека.

Окремий відбиток «Карпатська Русь» з першого тому «Наукового збірника Галицько-Руської матиці» за 1875 р. супроводжується власницьким записом: Андрей Стороженко. Вочевидь примірник походить з книжкового зібрання історика, славіста, краєзнавця, громадського діяча, члена Київської археографічної комісії, Товариства Нестора Літописця, співробітника часопису «Киевская старина» Андрія Володимировича Стороженка (1857 – імовірно 1926). Як громадсько-політичний діяч, А. В. Стороженко стояв на позиціях українського дворянського консерватизму. Замолоду ліберал і українофіл, він згодом став одним з лідерів київських «малоросів» учасників «Клуба русских националистов». Згідно з інформацією Н. Пазюри, А. Стороженко після революції ненадовго приїхав до Одеси, а 1922 р. емігрував до Польщі [12]. До Інвентарної книги Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова примірник був занесений у 1948 р.

До четвертої групи примірників прижиттєвих видань Я. Головацького відносяться ті, походження яких з приватних зібрань можливо простежити за Інвентарними каталогами бібліотеки Новоросійського університету. Наприклад, серед 88 назв подарованих книжок з особистої бібліотеки члена Кримсько-Кавказького гірського клубу Р. А. Афанасьєва знаходиться окремих відбиток «Карпатська Русь. Географо-статистичні та історичні нариси Галичини, Північно-Східної Угорщини та Буковини». До Інвентарного каталогу ІНУ книги цього дару були занесені у 1917 р. [2, л. 33; 3, с. 19].

Ще один примірник «Нотаток та доповнень до статей п. Пипіна надрукованих у Віснику Європи за 1885 та 1886 роки» (Вільна, 1888) походить з бібліотеки Олександра Івановича Смирнова (1842–1905), історика та філолога, випускника Новоросійського університету, викладача Рішельєвської гімназії, з 1880 р. – професора історії Варшавського університету. Книги з особистого зібрання професора О. І. Смирнова у кількості 1 115 примірників були придбані Новоросійським університетом у вдови професора [1, л. 131].

До п'ятої групи праць Я. Головацького можна віднести примірники із книгозбірень різноманітних установ, які припинила своє існування у 20-ті

рр. ХХ ст., а книги потрапили у колишню університетську бібліотеку, що проходила період реорганізації. Наприклад, другий примірник окремого відбитку «Декілька слів про Біблію Скорини» (1865) походить з Одеського слов'янського благодійного товариства імені святих Кирила та Мефодія, про що свідчить печатка Товариства за 1870 р. Дослідники вважають, наявність видань галицьких москвофілів, до яких відносять і Я. Головацького, у книжкових зібраннях російських благодійних товариств – одне зі свідощів впливу російської зовнішньої політики на галицьке питання [13].

З бібліотеки Одеської другої гімназії до ЦНБ перейшов примірник знакової для Я. Головацького праці «Географічний словник західнослов'янських земель та прилеглих країн» (*Географический словарь западнославянских земель и прилежащих стран*. Вільна, 1884), де автор успішно зібрав та відновив слов'янську топоніміку зазначених областей.

Шоста група представлена примірниками, які безпосередньо були придбані для університетської бібліотеки. Всі вони супроводжуються печатками «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА» (такі печатки ставились на бібліотечні книги у 1865–1917 рр.) або «Библиотека Новороссийского университета» (ставились на книги у 1918–1920 рр.).

Серед них найбільш важливе фундаментальне історико-етнографічне дослідження Я. Головацького, зроблено ним при посередництві Осипа Максимовича Бодяньського (1808–1877): тритомні «Народні пісні Галицької та Угорської Русі» (*Народные песни Галицкой и Угорской Руси*. М., 1878), в якому зібрано й структуровано усну народну творчість українців Галичини, Буковини та Закарпаття. Автор додатково виконав географічно-статистичний та історико-етнографічний опис цих земель. Дві частини видання походять з бібліотеки ІНУ, а перша частина цього найвідомішого дослідження потрапила до університетської бібліотеки тільки у 1964 р. у рамках книгообміну з НБ МГУ (згідно даним Інвентарної книги ОДУ).

Також до бібліотеки Імператорського Новоросійського університету було придбано дослідження Я. Головацького «Про рукописний старочеський молитовник з XIV–XV століття, що зберігається в університетській бібліотеці у Львові» (*О рукописном молитвеннике старочешском с XIV–XV века, хранящемся в университетской библиотеке во Львове*. Прага, 1861).

Окремо хочемо відмітити фундаментальну працю Я. Головацького «Граматика руської мови» (*Грамматика русского языка*. Львів, 1849), в якій основою наукового аналізу послужило не місцеве галицьке наріччя, а українська мова. Її шлях до бібліотечного фонду лежить через історико-філологічний кабінет Новоросійського університету. До основного фонду бібліотеки примірник потрапив тільки у 1948 р.

У період 1917–1920 рр. до бібліотеки Новоросійського університету поступили лекції Я. Головацького «Три вступні розповіді про руську словесність» (*Три вступительніи преподаванія о русской словесности*. Львів, 1849), де автор

розглядав національне питання в Галичині, право українців на власну мову, аналізував українську літературу. Про подальшу долю і значення цієї праці для бібліотеки колишнього університету в Одесі свідчить печатка Усrainіca, яку ставили у бібліотеці на книгах, спеціально підібраних для Українського відділу ЦНБ [3, с. 149].

До перелічених видань можна додати ще два періодичних збірника з фондів бібліотеки ІНУ. Це річник-календар Ставропігійського інституту, який видавався москвофілами у Львові 1864–1915 рр., «Временник Института Ставропігійського з місяцесловом» (*Временникъ Института Ставропігійського съ місяцесловомъ*) за 1867 р. та львівський літературний збірник 1862–1863 рр. москвофільського спрямування «Галичанин» (*Галичанинъ литературный сборникъ*. Львів, 1862), редакторами та видавцями якого були Я. Головацький та А. Дідицький. У цьому випуску серед інших наукових статей та матеріалів з історії та інших гуманітарних дисциплін Я. Головацьким була надрукована «Бібліографія Галицько-руська з 1772–1848 року» (*Библиографія Галицько-руская съ 1772–1848 года*). Обое примірники супроводжуються печатками «ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ КАБИНЕТЪ НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА» та «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА».

Таким чином, можемо сказати, що Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова належить невелика, але важлива колекція прижиттєвих творів відомого славіста Якова Федоровича Головацького. Завдяки власницьким ознакам приватних осіб, записам Інвентарного каталогу і бібліотечним печаткам нам вдалось простежити основні шляхи надходження примірників до університетської бібліотеки. Вважаємо, що керівництво бібліотеки Імп. Новоросійського університету (та і попередника університету – Рішельєвського ліцею) не ставило собі за мету зібрати якомога повнішу колекцію праць відомого славіста та професора Львівського університету Я. Головацького. При житті автора безпосередньо до основного фонду бібліотеки Новоросійського університету потрапило тільки чотири назви книг. Значна частина надходжень – дари самого автора бібліотеці та приватним особам, про що свідчать інскрипти – дарчі написи на книгах. На відміну від офіційного керівництва університету дослідники-славісти О. О. Кочубинський, О. І. Маркевич, М. Г. Попруженко, В. М. Войтковський, А. Стороженко, О. І. Смирнов, підтримуючі з Я. Головацьким особисті контакти, поповнювали свої бібліотеки працями галичанського дослідника, а згодом книги потрапили до університетської бібліотеки або як дари, або як частина розпорошених колекцій. Колекція прижиттєвих видань відомого дослідника Я. Головацького з фондів Наукової бібліотеки може слугувати джерелом подальших наукових пошуків як для лінгвістів та істориків, так і для спеціалістів з бібліотечної справи.

Список використаної літератури

1. Інвентарний каталог бібліотеки Імператорського Новоросійського університету [1904–1909]. – 357 л. – Рукопись.
2. Інвентарний каталог бібліотеки Імператорського Новоросійського університету с 1 сентября 1916 [до 1920 г.]. – 251 л. – Рукопись.
3. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новоросійського) університету (1865–1920) : материалы к ист. Одес. нац. ун-та им. И. И. Мечникова / сост.: Е. В. Полевщикова [и др.]; науч. ред. В. А. Смытгина ; ред.-библиограф М. А. Подрезова. – Одесса : Астропринт, 2005. – 422 с.
4. Два століття служіння книзі. Історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 1817–2017 / М. В. Алексєнко, М. О. Подрезова, О. В. Полевщикова, В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – Одеса : ОНУ, 2017. – 290 с.
5. *Льницька Л.* «Русалка Дністрова» (1837) в системі культурних цінностей : поширення книги у світі як фактор міжнаціональних зв'язків / Л. Льницька // *Зап. Львів. нац. наук. 6-ки України імені В. Стефаника*. – 2008. – № 1. – С. 43–53. – Відомості доступні також через Інтернет: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lhbnyivs_2008_1_3 (дата звернення: 11.11.2024).
6. *Льницька Л.* «Русалка Дністрова» (1837) у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Л. Льницька // *Бібліотечний вісник*. – 2005. – № 5. – С. 17–23. – Відомості доступні також через Інтернет: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2005_5_6 (дата звернення: 11.11.2024).
7. Историческая записка о состоянии и действиях Ришельевского лицея с 1 сентября 1858 по 30 августа 1859 года // Торжественный акт Ришельевского лицея, по случаю окончания 1858–1859 академического года. – Одесса : тип. П. Францова, 1859. – С. 33–64.
8. Историческая записка о состоянии и действиях Ришельевского лицея, с 1 сентября 1859 по 30 августа 1860 года // Торжественный акт Ришельевского лицея, по случаю окончания 1859–1860 академического года. – Одесса : тип. П. Францова, 1860. – С. 1–35 разд. паг.
9. *Мойсєнко В.* Про одну спробу латинізації українського письма / В. Мойсєнко // *Незалежний культурологічний часопис «Ї»*. – 1997. – Ч. 9. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://www.ji.lviv.ua/n9texts/mojsejenko.htm> (дата звернення: 11.11.2024)
10. *Олійник С. В.* Російське благодійні товариства як інструмент реалізації галицького напрямку зовнішньої політики імперії Романових (друга половина XIX – початок XX ст.) / С. В. Олійник // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія : Історична. – 2018. – Вип. 14. – С. 106–113. – Відомості доступні також через Інтернет: http://nbuv.gov.ua/UJRN/IvanOgienko_2018_14_14 (дата звернення: 12.11.2024).
11. *Павлюк М. С.* Справа про недопущення Якова Головацького на кафедру Новоросійського університету / М. С. Павлюк // *Пр. Одес. держ. ун-ту ім. І. І. Мечникова*. Зб. філол. ф-ту. – 1954. – Т. 4. – С. 165–167.
12. *Пазюра Н. В.* Андрій Володимирович Стороженко : до 150-річчя від дня народження / Н. В. Пазюра // *Борисфен : наук. журн. ВАК України*. – 2008. – Вип. 1. – С. 20–23.

References

- [1] *Ynventarnyy kataloh byblyoteky Ymperatorskoho Novorossiyskoho unyversyteta [1904–109] [Inventory catalog of the library of the Imperial Novorossiysk University [1904–1909].* 357 p.
- [2] *Ynventarnyy kataloh byblyoteky Ymperatorskoho Novorossiyskoho unyversyteta s 1 sentyabrya 1916 [do 1920 h.]. [Inventory catalog of the library of the Imperial Novorossiysk University from September 1, 1916 /until 1920].* 251 p.
- [3] *Darytely Nauchnoi byblyoteky Odesskoho (Novorossiyskoho) unyversyteta (1865–1920) : materyaly k yst. Odesskoho nats. un-ta im. Y. Y. Mechnykova [Donors of the Scientific Library of the Odessa (Novorossiysk) University (1865–1920): materials for historical Odessa National University named after I. I. Mechnikov].* Odesa, 2005, 422 p.
- [4] *Dva stolittia sluzhinnia knyzi. Istoriia Naukovoї biblioteki Odesskoho natsionalnoho unyversytetu imeni I. I. Mechnykova, 1817–2017 [Two centuries of service to the book. History of the Scientific Library of the Odessa National University named after I. I. Mechnikov, 1817–2017].* Odesa, 2017, 290 p.
- [5] *Ilynytska L.* «Rusalka Dnistrova» (1837) v systemi kul'turnykh tsinnostey : poshyrennya knyhy u sviti yak faktor mizhnatsional'nykh zv'yazkiv [«Mermaid of the Dniester» (1837) in the system of cultural values: the spread of books in the world as a factor of interethnic relations]. *Zap. Lviv. National. Scientific. Library of Ukraine named after V. Stefanyk*. 2008, No. 1, p. 43–53. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lhbnyivs_2008_1_3 (access date: 11.11.2024).

- [6] Ilnytska L. «*Rusalka Dniestrova*» (1837) u fondakh Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho [«Mermaid of the Dniester» (1837) in the collections of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky]. *Library Bulletin*, 2005, No. 5, pp. 17–23. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2005_5_6 (access date: 11.11.2024).
- [7] Istoricheskaya zapiska o sostoyanii i deystviyakh Rishlevskago litseya [Historical note on the state and activities of the Richelieu Lyceum from September 1, 1858 to August 30, 1859] *Torzhestvennyy akt Rishlevskago litseya, po sluchayu okonchaniya 1858–1859 akademicheskogo goda*. Odessa, 1859, pp. 33–64.
- [8] Istoricheskaya zapiska o sostoyanii i deystviyakh Rishlevskago litseya, s 1 sentyabrya 1859 po 30 avgusta 1860 goda [Historical note on the state and actions of the Richelieu Lyceum, from September 1, 1859 to August 30, 1860] *Torzhestvennyy akt Rishlevskago litseya, po sluchayu okonchaniya 1859–1860 akademicheskogo goda*. Odessa, 1860, pp. 1–35 sec. pag.
- [9] Moyseyenko V. Pro odnu sprobu latynizatsiyi ukrayins'koho pys'ma [About one attempt to Latinize the Ukrainian script]. *Nezalezhnyy kul'turolohichnyy chasopys*, 1997, ch. 9. Available at: <https://www.ji.lviv.ua/n9texts/mojsejenko.htm> (access date: 11.11.2024).
- [10] Oliynyk S. V. Rosiys'ki blahodiyni tovarystva yak instrument realizatsiyi halyts'koho napryamku zovnishn'oyi polityky imperiyi Romanovyykh (druga polovyna 19 – pochatok 20 st.) [Russian charitable societies as an instrument for implementing the Galician direction of the foreign policy of the Romanov empire (second half of the 19th – beginning of the 20th century)] *Ivan Ohiyenko i suchasna nauka ta osvita. Seriya : Istorychna*. 2018, vyp. 14, pp. 106–113. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/IvanOgienkoi_2018_14_14 (data zvernennya: 12.11.2024).
- [11] Pavlyuk M. S. Sprava pro nedopushchennya Yakova Holovats'koho na kafedru Novorosiys'koho universytetu [The case of Yakov Golovatsky's denial of admission to the department of Novorossiysk University] *Pr. Odes. derzh. un-tu im. I. I. Mechnykova. Zb. filol. f-tu*. 1954, t. 4, pp. 165–167.
- [12] Pazyura N. V. Andriy Volodymyrovych Storozhenko : do 150-richchya vid dnya narodzhennya [Andriy Volodymyrovych Storozhenko: to the 150th anniversary of his birth] *Borysfen : nauk. zhurn. VAK Ukrayiny*, 2008, vyp. 1, pp. 20–23.

Надійшла 27.11.2024 р.

Aliksieienko M. V.,

Head of the Department of Rare Books and Manuscripts of
the Scientific Library

Odesa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenska St, Odesa, 65082, Ukraine,
tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**LIFETIME COPIES OF YAKIV HOLOVATSKY'S PUBLICATIONS:
WAYS OF ACQUISITIONS BY THE SCIENTIFIC LIBRARY OF
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

Summary

The purpose of the article is to analyze the collection of works Ya. F. Holovatsky, a famous Galician linguist, poet, ethnographer, folklorist, historian, bibliographer and public figure, one of the founders of the new Ukrainian literature of Galicia as well as to reveal the ways of the acquisition of editions published in his lifetime to the Odesa University library and outline the circle of Holovatsky's Slavist colleagues who were related to Novorossiyskyi University in Odesa and replenished the university library stocks.

It was found out that the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University owns a small but important collection of a famous Slavist Yakiv Fedorovich Holovatsky's works. Thanks to ownership signs, records of the Inventory Catalog and library seals, it was possible to trace the main ways of

copies' acquisition by the university library. We believe that the management of the library of the Imperial Novorossiyskiy University (as well as the predecessor of the university - the Richelieu Lyceum), as such, had **no goal** of collecting the most complete set of works of the famous Slavologist and professor of the Lviv University. During the author's lifetime, only four publications replenished the main stocks of the Novorossiyskiy University library. A significant part of these acquisitions were given by author himself to the library and private individuals, as evidenced by gift inscriptions on books. Unlike the official university authorities, Slavist researchers O. O. Kochubynskyi, O. I. Markevich, M. G. Popruzenko, V. M. Voitkovskyi, A. Storozhenko, O. I. Smirnov who maintained personal contacts with Ya. Holovatsky, replenished their libraries with a Galician researcher's works, which later went to the university library either as gifts or as a part of dispersed collections. The collection of lifetime publications of the famous researcher Ya. Holovatsky from the stocks of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University can serve as a source of further scientific research both for linguists, historians and for library specialists.

Key words: Ya. F. Holovatsky, copies of lifetime publications, inscriptions, private book collections, University library.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК 027.7(477.87):021.61:378-044.3:177.9

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2\(32\).316845](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2(32).316845)

Медведь Марія Миколаївна

кандидатка філологічних наук,

директорка Наукової бібліотеки

Ужгородського національного університету

вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна;

E-mail: maria.medved@uzhnu.edu.ua;

тел.: (+38) 0667511887

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8275-9026>

РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЩОДО УЧАСТІ У ПРОВЕДЕННІ АКРЕДИТАЦІЙ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ: З ДОСВІДУ РОБОТИ

Метою статті є ознайомлення читачів з досвідом участі Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету в процедурі акредитації освітніх програм. Розглянуто роль бібліотеки в інформуванні експертних груп щодо відповідності критеріям спроможності закладу вищої освіти забезпечити здобувачів освіти належними умовами освоєння освітніх програм. Визначено основні функції університетської книгозбірні в підтримці освітнього та наукового процесу вищого навчального закладу. У результаті дослідження обґрунтовано значення представлення експертам інформації щодо критерію «Освітнє середовище та матеріальні ресурси», яка оприлюднює аналіз, основні характеристики та формування бібліотечного фонду навчальною, науковою літературою для забезпечення якості освітніх програм.

Розкрито роль бібліотеки щодо забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, з метою запобігання та виявлення академічного плагіату. Висвітлено бібліотечну практику надання доступу до інформаційних ресурсів наукометричних баз Scopus та Web of Science. Значна увага дослідження спрямована на відкритість інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації про інформаційне забезпечення (підручники, навчальні посібники, монографії, рецензовані журнали, електронні бази даних тощо). Розкрито роль та значення єдиного електронного репозитарію (сховища) наукових публікацій УжНУ (DSpace.UzhNU), як вагомого джерела відкритості науки. У результаті дослідження обґрунтовано ефективність створення в структурі бібліотеки Центру наукометрії та інформаційної підтримки освіти та досліджень в університеті. Доведено, що акредитації освітніх програм у закладі вищої освіти – важливий чинник розвитку і вдосконалення системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.

Ключові слова: акредитація освітніх програм у закладі вищої освіти, критерії оцінювання якості освітньої програми, академічний плагіат, Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, Ужгородський національний університет, університетський репозитарій.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) [6], Закону України «Про освіту» (2017) [7], Постанови Кабінету Міністрів України від 5 березня 2024 р. № 244 «Про затвердження Порядку оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку сертифікатів про акредитацію освітньої програми і форм таких сертифікатів» (2024) [5], Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019) [4], Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (надалі Національне агентство) постійно проводить процедуру акредитацій освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в Україні. У результаті акредитації офіційно підтверджується відповідність якості освітніх послуг, які надаються закладам вищої освіти за розробленою програмою, у відповідність чинним державним вимогам та освітнім стандартам. За результатами рішення Національного агентства, яке базується на результатах акредитаційної експертизи та на підставі експертного висновку, закладам надається відповідний сертифікат. Про первинну акредитацію освітньої програми сертифікат видається строком на 5 років, при другій та наступних акредитаціях – строком на 10 років.

Національне агентство розробило і впровадило в дію «Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми» (2020) [8], які передбачають 10 основних Критеріїв оцінювання якості освітньої програми, що стали додатком до Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 р. № 977 [4]. Національне агентство під час розроблення Критеріїв виходило з того, що вони застосовуються з урахуванням усіх особливостей реалізації освітньої програми [8]. За структурою, кожен критерій є сукупністю підкритеріїв, що стосуються різних аспектів конкретного предмета оцінювання. Висновки експертів щодо відповідності критеріям мають бути аргументованими, базуватися на конкретних доказах, що були отримані під час акредитаційної експертизи.

На прикладі роботи Наукової бібліотеки Ужгородський національний університет (надалі УжНУ), розглянемо досвід участі у проведенні акредитацій освітніх програм. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» належить до класичних університетів України і має найвищий – IV-й рівень акредитації. Університет є освітнім лідером Закарпатського регіону, бо провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям повної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки. Станом на 2024 р. в УжНУ навчається понад 17 тисяч студентів, які опановують майбутній фах на 20 факультетах. Навчання в університеті реалізуються за 192 освітніми програмами: на першому (бакалаврському), другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому) рівнях вищої освіти. В структурному розрізі це: фаховий молодший бакалавр – 7; бакалавр – 77; магістр – 71; доктор філософії – 25 та 7 освітніх програм фахової передвищої освіти. В структуру УжНУ входить При-

родничо-гуманітарний фаховий коледж (надалі ПГК УжНУ), який здійснює підготовку фахівців за спорідненими спеціальностями університету. Навчальний процес в університеті забезпечують понад 1200 викладачів, в ПГК УжНУ навчання здійснюють понад 80 викладачів.

Бібліотека є важливим структурним підрозділом університету і відіграє вагомий інформаційну роль під час акредитацій освітніх програм. Її участь в акредитаційному процесі ґрунтується на представленні інформації про книгозабезпеченість навчальних дисциплін та відомості про бібліотечні послуги, які отримують здобувачі освіти. Сюди входять ряд характеристик університетської книгозбірні, такі як матеріальний стан бібліотеки та умови доступу до її друкованих та електронних ресурсів та ряд інших бібліотечних послуг.

Розглянемо поетапне представлення експертній комісії бібліотечних повноважень. Критерії, якими засвідчується спроможність закладу вищої освіти забезпечити здобувачам освіти належні умови освоєння освітніх програм, є і функції бібліотеки вишу. За критерієм 5, (підкритерієм 5.4), який визначає політику, стандарти і процедури дотримання академічної доброчесності всіх учасників освітнього процесу, під час реалізації освітньої програми у закладі вищої освіти, є умова дотримання засад академічної доброчесності. Визначення «академічна доброчесність» трактується як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Цей принцип відображений в документі «Положення про академічну доброчесність в «Ужгородському національному університеті» (надалі Положення) [2], впроваджене в дію у 2017 р. Опираючись на Положення, Наукова бібліотека УжНУ не лише долучилась до популяризації академічної доброчесності в університеті (зустрічі, семінари, вебінари, тренінги), а й взяла на себе відповідні технологічні повноваження, як інструменти рішення протидії порушенням академічної доброчесності. Положення, яким регламентуються етичні норми наукової діяльності та академічного плагіату, передбачає автоматичну перевірку наукових та навчальних напрацювань вчених УжНУ та кваліфікаційних робіт здобувачів освіти на наявність текстових збігів. Час впровадження Положення співпав зі створенням у структурі Наукової бібліотеки УжНУ окремого відділу, який здійснює перевірки на текстові запозичення. Цим відділом став Центр наукометрії та інформаційної підтримки освіти і досліджень (надалі Центр), який поряд з наукометричним моніторингом отримав повноваження перевірки на плагіат навчальних та наукових текстів перед їх публікацією. Щорічно перевірку на академічну доброчесність у бібліотеці проходять тексти підручників, навчально-методичних посібників, конспекти лекцій, монографій, дисертаційних робіт, авторефератів та публікації до часописів чи збірників наукових матеріалів. Для перевірки текстів бібліотека використовує платний онлайн-сервіс пошуку плагіату **Unicheck**, який перевіряє текстові до-

кументи на наявність запозичених частин тексту з відкритих джерел в Інтернеті чи внутрішньої бази документів користувача. Також застосовує ще одну академічну антиплагіатну систему – StrikePlagiarism.com, яка є ефективним інструментом пошуку плагіату, аналізу джерела запозичення та зворотного зв'язку з автором. Згідно з Критерієм 5, найчастішими запитаннями експертів до представників бібліотеки є:

- які документи ЗВО (інші інформаційні матеріали) містять політику, стандарти і процедури дотримання академічної доброчесності?
- які технологічні рішення (програмне забезпечення) використовуються як інструменти протидії порушенням академічної доброчесності?
- яким чином відбувається перевірка на плагіат кваліфікаційних робіт (та/або інших видів наукового та навчального доробку учасників освітнього процесу)?

Наступним Критерієм, за яким проходить оцінювання якості освітньої програми, є Критерій 7 «Освітнє середовище та матеріальні ресурси». Представники бібліотеки долучаються до відповідей тематики Підкритерію 7.1, який стосується фінансових, матеріально-технічних ресурсів та навчально-методичного забезпечення освітньої програми. До оцінки фінансових витрат відноситься закупівля: технічного обладнання для бібліотеки, програмних продуктів (доступ до баз даних), передплата періодичних видань, поповнення фонду та ін. Короткий огляд матеріального стану Наукової бібліотеки УжНУ є обов'язковим представленням експертній групі, адже університетська книгозбірня є важливою ланкою між навчанням і студентом, наукою і дослідником, інформацією і користувачем. Бібліотека виступає в ролі посередника між накопиченням навчально-наукового доробку вчених і тих, хто прагне навчатись чи займатись наукою. Виходячи з основного призначення бібліотеки, – підтримки навчального процесу та наукових досліджень, в контексті акредитації освітніх програм університету, розглянемо її роль та значення у створенні та підтримці стійкого позитивного іміджу УжНУ.

Підсумковий експертний висновок містить в собі аналіз навчального забезпечення для реалізації освітніх програм, серед яких інформаційні можливості бібліотеки. Інформація експертам від бібліотеки надається у різному вигляді: усному, візуальному спілкуванні, відеопредставленні, також у вигляді інформаційних додатків: про книгозабезпечення навчальних дисциплін; характеристику бібліотечного фонду, його типовий поділ (навчальна, наукова, довідкова література тощо), видовий поділ (книги, періодичні видання, електронні носії з записом, мережеві локальні документи ін.); відомості про оновлення фондів (кількість документів отриманих бібліотекою протягом року); інформацію про технічне забезпечення (комп'ютерне обладнання, електронна бібліотечна програма, розробка власного сайту тощо).

Також Критерій 7 покладає на бібліотеку більш детальніше інформування:

- площа бібліотеки, наявність читальних залів, пунктів (абонементів) обслуговування користувачів;
- кількісну та структурну характеристику бібліотечного фонду;
- книгозабезпечення здобувачів освітньої програми;
- фінансову підтримку університету щодо оновлення бібліотечного фонду;
- забезпечення фаховими періодичними виданнями вітчизняних та закордонних періодичних видань (у тому числі в електронному вигляді), відповідного або спорідненого спеціальності профілю відповідно до рівня, за яким фактично провадиться освітня діяльність;
- доступ до репозитарію навчальної та наукової літератури;
- передплату ліцензійних баз даних;
- питомий відсоток літератури українськомовних видань у фонді бібліотеки;
- рівень комп'ютеризації та автоматизації бібліотечних процесів;
- доступ до світових наукометричних баз даних Scopus, Web of Science та ін.

Рівень роботи бібліотеки підтверджується відповідними загальними показниками, які заслуговуються, а часто демонструються експертній групі (за останній період при відеозустрічах). Відповідно до перерахованих інформаційних критеріїв Наукова бібліотека УжНУ надає експертам інформацію, яка базується на статистичних показниках щорічних звітів. Для прикладу, розглянемо інформацію про роботу бібліотеки станом на початок 2024 р.:

- бібліотечний фонд УжНУ нараховує 1 544 529 примірників, з них: 1 393 049 примірників книг; 145 629 одиниць зберігання періодичних видань; 1041 – неопублікований документ. За цільовим призначенням: навчальні видання – 593 433 примірники, наукові – 814 235 примірників, 62 000 електронних повнотекстових документів;
- площа бібліотеки НБ УжНУ становить – 3791.22 кв. м, в тому числі площа для обслуговування користувачів – 1442.02 кв. м;
- кількість абонементів – 11, кількість читальних залів – 11, в яких 450 місць для читачів;
- фінансові витрати на оновлення бібліотечного фонду за 2023 р. склали: на придбання книг – 83135 грн; на передплату періодичних видань 193234 грн, на передплату баз даних – 49990 грн. Користувачами бібліотеки в поточному році є 207776 осіб;
- у роботу бібліотеки (з 2004 р.) впроваджено електронну бібліотечну програму «УФД/Бібліотека» Версія 2.4 (ліцензована українська бібліотечна програма), яка підтримує електронний каталог бібліотеки понад 1 млн. записів, електронну базу користувачів «Читач», базу даних «Забезпечення дисциплін», підтримку інших бібліотечних технологічних процесів;

- доступ до електронного сховища навчальної та наукової літератури здійснюється через університетський репозитарій, на основі DSpace на домені УжНУ за адресою dspace.uzhnu.edu.ua. Станом на сьогодні репозитарій УжНУ вміщує понад 62 тисячі файлів документів напрацьованих вчених вишу. Надання доступу до світових наукометричних баз даних Scopus та Web of Science покладено на бібліотеку.

З практичного досвіду зустрічей з експертними групами процедури ліцензування чи акредитації освітніх програм можна визначити найважливіші питання, які отримують представники бібліотеки. Одним із ключових питань є «книгозабезпеченість навчальних дисциплін».

Л. А. Поперечна вважає, що одним із критеріїв для отримання ЗВО ліцензії та акредитації є відповідність фонду бібліотеки завданням вишу, насамперед, навчальним. У зв'язку з цим, моделювання і формування науково-освітніх ресурсів та інформаційне забезпечення навчального процесу є одними з найактуальніших завдань вищого навчального закладу та його бібліотеки [3, с. 156].

Електронна бібліотечна програма «УФД/Бібліотека» в роботу Наукової бібліотеки УжНУ внесла ряд можливостей, серед яких, особливо цінною, є власна база «Тематико-типологічний план УжНУ» (надалі ТТП), яка об'єднала в собі інформацію про кожен факультет вишу, в розрізі кафедр, які входять в їх структуру. ТТП має ряд корисних характеристик, але найважливіша – аналіз відсоткового книгозабезпечення. Електронна бібліотечна програма з легкістю варіює пошук за спеціальністю, спеціалізацією, курсом навчання, семестром, формою навчання та навчальною дисципліною. Рубрикатор «Навчальні дисципліни», розроблений бібліотекою на основі навчальних планів УжНУ, оновлюється перед початком кожного навчального року, а у випадку відкриття нових спеціальностей навчання або їх рівнів, додається до бази переліку навчальних курсів. Станом на кінець 2023/2024 навчальний рік база «Навчальні дисципліни» НБ УжНУ охоплює понад 4 тисячі назв навчальних дисциплін, кожен з яких можна розглядати в розрізі відсотку книгозабезпечення. Уніфікація назви дисципліни за галузевим індексом Універсальної десяткової таблиці (УДК) є основною базовою характеристикою, до якої, завдяки можливостям електронної бібліотечної програми, доєднуються бібліографічні записи лише тих видань, які мають споріднений індекс УДК. Наукова індексація об'єднує в електронному середовищі дисципліну і бібліографічні записи видань в єдиний тематичний каталог і відображає їх у локальній мережі бібліотеки УжНУ чи дистанційному доступі до каталогу через власний вебсайт книгозбірні. Внесені в базу дані про загальний контингент студентів (денна та заочна форми навчання) автоматично розраховують відсоток забезпечення літературою здобувачів освіти. Для обліку потреб програма передбачає спеціальну форму «Потреби», за допомогою якої можна відслідкувати, відібрати і відсортувати їх за певними ознаками, а в разі необхідності – роздрукувати форму або передати її

до електронної таблиці для подальшого оформлення. Ця форма доступна через пункт меню «Форми/Потреби».

Які ж нормативи прийнято вважати за основу книгозабезпечення навчальною літературою, чи допустимі їх сучасні корективи, враховуючи стрімкий інформаційний потік представлення електронних джерел світового простору? За твердженням дослідників В. В. Фоміних та С. Б. Мартинюк, наказ Міністерства освіти та науки України унормовує забезпечення підручниками здобувачів ЗВО, що складає 0,5 прим. на 1-го студента (тобто 1 підручник на 2-х студентів) для нормативних дисциплін, а для вибіркових ця норма становить 0,2–0,25 прим. книг (тобто 1 примірник на 4–5 студентів), які вивчають конкретну дисципліну. Коефіцієнт книгозабезпеченості відображає ступінь забезпечення книгою студента, для якого вона призначена. І хоча цей показник не належить до показника якості освіти, але він є невід’ємною складовою частиною навчального процесу [9, с. 216].

Наукова бібліотека УжНУ впровадила в практику своєї роботи відображення у власному електронному каталозі відомостей про електронну копію видання, що «в один клік» допомагає користувачу за відповідним покликанням перейти до електронного сховища УжНУ (репозитарію) і отримати вільний доступ до навчального чи методичного джерела. У випадку, коли у фонді бібліотеки відсутній друкований аналог видання, але в репозитарії зберігається електронний варіант джерела, електронний каталог відобразить бібліографічний опис електронного ресурсу, а покликання спрямує до місця його архівування.

Важливим ракурсом оцінки експертної групи є огляд підкритерію 7.1, який стосується безкоштовного доступу викладачів і здобувачів вищої освіти до інфраструктури та інформаційних ресурсів, необхідних для навчання, викладацької та/або наукової діяльності в межах освітньої програми. ЗВО демонструє, що доступ до відповідних ресурсів є безоплатним для здобувачів. У відповідність експертному запиту, бібліотека УжНУ демонструє вільний доступ до наукометричних баз Scopus та Web of Science, а також єдиного електронного репозитарію (сховища) наукових публікацій УжНУ – DSpace. UzhNU. Репозитарій УжНУ за результатами незалежного рейтингу Webometrics, є в лідерах серед українських вишів, бо другий рік поспіль знаходиться на другій сходинці рейтингу. В світовому рейтингу інститутських репозитаріїв УжНУ займає 47 позицію.

Важливою експертною вимогою є інформаційне забезпечення здобувачів освітньої програми вітчизняними та закордонними фаховими періодичними виданнями відповідного або спорідненого профілю, в тому числі й електронними. Наукова бібліотека УжНУ, не дивлячись на період економічної складності та воєнний стан в державі, щорічно продовжує передплату фахових періодичних видань. Ужгородський університет має власні фахові видання, 24 з яких у категорії «Б» та один у категорії «А» (у 2023 р. Науковий вісник Ужгородсько-

го університету. Серія «Фізика» увійшов до наукометричної бази Scopus, а у 2024 р. – до найвищого квартилю Scopus – Q1).

Під час експертних зустрічей звертається увага й на підкритерій 7.5, який стосується забезпечення умов отримання бібліотечних послуг для осіб з особливими потребами. Враховуючи реалізацію права на освіту цієї категорії користувачів Наукова бібліотека УжНУ демонструє умови фізичного доступу до приміщення бібліотеки та можливості роботи в читальних залах, абонементних навчальній літературі. У відповідність вимогам, з метою забезпечення вільного доступу користувачів з особливими потребами в УжНУ встановленні турнікети, вхідний голосовий маятник (головний корпус університету), в бібліотечній локації дотримано норм проходів, доступу до робочих місць в читальних залах, навіть передбачена відповідна висота гардеробних вішаків, доступ до санвузлів тощо. Всі ці заходи забезпечують реалізацію прав на освіту осіб з особливими фізичними потребами, які навчаються за освітньою програмою.

Під час зустрічей онлайн у період військового стану в державі, допускаються корективи, які необхідні для дотримання правил безпеки та захисту життя у випадку збройної російської атаки, які аргументуються звуковими повідомленнями на території України, або у випадку відключення електромережі і призупиненням доступу до інтернет мережі.

За період з 2020–2024 рр. в УжНУ пройшло 86 акредитацій, тому практичний досвід дозволяє огляд найпоширеніших експертних питань, які найчастіше зустрічаються на зустрічах з експертами:

- Наявність та площа приміщень бібліотеки (кв. метрів, у тому числі читальні зали, кількість місць в них).
- Наявність електронної бібліотеки (власної, придбаної).
- Забезпечення підручниками, навчальними посібниками, довідковою та іншою літературою.
- Перелік вітчизняних фахових видань, роки їх надходження.
- Наявність доступу до електронних світових наукометричних баз даних.
- Відкритий доступ до електронного каталогу бібліотеки та доступ до бібліотечних онлайн послуг.
- Академічна доброчесність.

Військовий стан в Україні вніс суттєві корективи в умови книгозабезпечення спеціальностей, адже фінансові витрати на закупівлю значно скоротились. Рішенням проблеми стала активізація вільного доступу до електронних повнотекстових документів, авторами яких є викладачі УжНУ. Засади відкритої науки, основною метою якої є прозорість, представлена відкритими освітніми ресурсами (Open Educational Resources (OER)). OER можуть включати: повні курси, модулі курсів, відкриті підручники, навчальні програми, лекції, посібники для студентів, конспекти викладання. У 2023 р. в УжНУ впроваджено Положення «Політика відкритої науки в Державному вищому навчальному закладі «УжНУ» (Наказ № 214/01-04 від 29.06.2023 р.), а в травні 2024 – План дій

щодо впровадження Політики відкритої науки в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2024–2025 рр.

За твердженням Лариси Діденко, «участь бібліотеки закладу вищої освіти в акредитації освітньої програми – це нові можливості продемонструвати матеріально-технічну базу, злагоджену роботу науково-педагогічних і бібліотечних працівників над питанням книгозабезпечення спеціальності; виявити недоліки та прорахунки у власній роботі з метою пошуку способів покращення якості освітнього процесу» [1, с. 40].

Висновки. Бібліотеки ЗВО України продовжують активно підтримувати освітню, наукову, дослідницьку діяльність університетів. Роль бібліотеки закладу вищої освіти щодо участі у проведенні акредитацій освітніх програм – вагома демонстрація всіх її можливостей. Основна функція книгозбірні вищу базується на підтримці навчального процесу в освітньому закладі та розвитку наукових досліджень. Акредитації освітніх програм у ЗВО – важливий чинник розвитку і вдосконалення системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, серед яких важлива умова навчальних і наукових джерел, електронних ресурсів, баз даних, доступ до яких є однією з важливих функцій бібліотеки. Саме в цьому напрямі бібліотека є надійним партнером свого закладу, бо її робота спрямована на відповідність дотримання освітніх стандартів.

Список використаних джерел та літератури

1. Діденко Л. Участь бібліотеки закладу вищої освіти в акредитації освітніх програм / Л. Діденко // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2023. – №2 (32). – С. 39–40.
2. Положення про академічну доброчесність в «Ужгородському національному університеті» [Електронний ресурс] / Ужгород. нац. ун-т. – Електрон. текст. дані. – Ужгород, 2017. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/12223> (дата звернення: 13.06.2024) – Назва з екрана.
3. Поперечна Л. А. Стратегія управління інформаційними ресурсами бібліотек ВНЗ (за результатами аналізу діяльності бібліотек ВНЗ III-IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю у 2007–2009 рр.) / Л. А. Поперечна // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України імені В. О. Сухомлинського. – 2010. – Вип. 2. – С. 152–167. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npdnpbc_2010_2_20 (дата звернення: 12.06.2024). – Назва з екрана.
4. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс] : Наказ МОН України № 977 від 11.07.2019 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-akreditaciyu-osvitnih-program-za-yakimi-zdiysnyuyetsya-pidgotovka-zdobuvachiv-vishoyi-osviti> (дата звернення: 12.06.2024). – Назва з екрана.
5. Про затвердження Порядку оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку сертифікатів про акредитацію освітньої програми і форм таких сертифікатів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 244 від 05.03.2024 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D0%BF#n9> (дата звернення: 12.06.2024). – Назва з екрана.
6. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 / Законодавство України: інформ.-пошук. система / Верховна Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 13.06.2024). – Назва з екрана.
7. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 / Законодавство України: інформ.-пошук. система / Верховна Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.06.2024). – Назва з екрана.

8. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року [Електронний ресурс] / уклад.: В. Г. Алькема, А. Є. Артюхов, А. П. Бутенко [та ін.]. – Київ : Оріон, 2020. – 66 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/uoxmt> (дата звернення: 13.06.2024).
9. Фоміних В. В. Книгозабезпеченість навчальних дисциплін як основа комплектування бібліотечних фондів ВНЗ / В. В. Фоміних, С. Б. Мартинюк // *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство*. – 2015. – Вип. 4. – С. 215–219. – Відомості доступні також через Інтернет: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npkpnuiobk_2015_4_40 (дата звернення: 13.06.2024).

References

- [1]. Didenko L. Uchast biblioteki zakladu vyshchoi osvity v akredytatsii osvityh prohram [Participation of the library of the institution of higher education in the accreditation of educational programs]. *Biblioteknyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 2023, no. 2 (32), pp. 39–40.
- [2]. *Polozhennia pro akademichnu dobrochesnist v "Uzhhorodskomu natsionalnomu universyteti"* [Regulations on academic integrity at "Uzhhorod National University"]. Available at: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/12223> (accessed: 13.06.2024).
- [3]. Poperechna L. A. Stratehiia upravlinnia informatsiinymy resursamy bibliotek VNZ (za rezultatamy analizu diialnosti bibliotek VNZ III-IV r. a. pedahohichnoho ta inzhenerno-pedahohichnoho profilu u 2007–2009 rr.) [Information resource management strategy of university libraries (according to the results of the analysis of the activity of university libraries of the III-IV academic and engineering-pedagogical profile in 2007–2009)]. *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 2010, no. 2, pp. 152–167. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npdnpsc_2010_2_20 (accessed: 12.06.2024).
- [4]. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro akredytatsiiu osvityh prohram, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity: Nakaz MON Ukrainy № 977 vid 11.07.2019 [On the approval of the Regulation on the accreditation of educational programs, according to which higher education applicants are trained: Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine No. 977 dated 11.07.2019]. *Zakonodavstvo Ukrainy: informatsiino-poshukova systema*. Available at: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-polozhennia-pro-akredytatsiiu-osvityh-prohram-za-yakimi-zdiisnyuetsia-pidgotovka-zdobuvachiv-vishoyi-osviti> (accessed: 12.06.2024).
- [5]. Pro zatverdzhennia Poriadku oformlennia, pereoformlennia, vydachi, zberihannia ta obliku sertyfikativ pro akredytatsiiu osvityh prohramy i form takykh sertyfikativ: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 244 vid 05.03.2024 [On the approval of the Procedure for registration, re-registration, issuance, storage and accounting of certificates on the accreditation of educational programs and forms of such certificates: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 244 dated 05.03.2024]. *Zakonodavstvo Ukrainy: informatsiino-poshukova systema*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D0%BF#n9> (accessed: 12.06.2024).
- [6]. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy № 1556-VII vid 01.07.2014 [On higher education: Law of Ukraine No. 1556-VII dated July 1, 2014]. *Zakonodavstvo Ukrainy: informatsiino-poshukova systema*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed: 13.06.2024).
- [7]. Pro osvitu: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 05.09.2017 [On education: Law of Ukraine No. 2145-VIII 05.09.2017]. *Zakonodavstvo Ukrainy: informatsiino-poshukova systema*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed: 13.06.2024).
- [8]. *Rekomendatsii shchodo zastosuvannia kryteriiv otsiniuvannia yakosti osvityh prohramy. Zatverdzheno Natsionalnym ahentstvom iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity 17 lystopada 2020 roku* [Recommendations on the application of criteria for evaluating the quality of an educational program. Approved by the National Agency for Quality Assurance of Higher Education on November 17, 2020]. Kyiv, Orion, 2020, 66 p. Available at: <http://surl.li/uoxmt> (accessed: 13.06.2024).
- [9]. Fominykh V. V. Knyhozabezpechenist navchalnykh dystsyplin yak osnova komplektuvannia biblioteknykh fondiv VNZ [Book availability of academic disciplines as a basis for the selection of university library funds]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka*, 2015, no. 4, pp. 215–219. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npkpnuiobk_2015_4_40 (accessed: 13.06.2024).

Надійшла 20.06.2024 р.

Medved M. M.

Candidate of Philological Sciences (PhD),
Directress of the Scientific Library, Uzhhorod National University,
14 Universytetska St, Uzhhorod, 88000, Ukraine
tel.: (+38) 0667511887
e-mail: maria.medved@uzhnu.edu.ua;
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8275-9026>

**THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE LIBRARY
OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN THE
ACCREDITATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS:
FROM WORK EXPERIENCE**

Summary

The purpose of the article is to acquaint readers with the experience of participation of the Scientific Library of Uzhhorod National University in the procedure of accreditation of educational programs. The article focuses on the role of the library in informing expert groups regarding compliance with the criteria of the higher education institution's ability to provide education seekers with appropriate conditions for mastering educational programs. In particular, the main functions of the university library in supporting the educational and scientific process of the higher educational institution are determined. As a result of the study, the importance of presenting information to experts regarding the "Educational environment and material resources" criterion is substantiated, which contains the analysis, main characteristics and formation of the library fund with educational and scientific literature aiming to ensure the quality of educational programs.

The study also reveals the role of the library in ensuring compliance with academic integrity by employees of higher education institutions and students of higher education, with the aim of preventing and detecting academic plagiarism. The library practice of providing access to information resources of scientometric databases Scopus and Web of Science is highlighted in the study. Considerable attention is directed to the openness of information about educational programs, degrees of higher education and qualifications, as well as information support (textbooks, study guides, monographs, peer-reviewed journals, electronic databases, etc.). The role and significance of the single electronic repository of scientific publications of UzhNU (DSpace.UzhNU) as a significant source of openness of science is revealed. The research substantiates the efficiency of the creation of the Center for Science and Information Support at the University. It has been proven that accreditation of educational programs in a higher education institution is an important factor in the development and improvement of the system of ensuring the quality of educational activities as well as the quality of higher education.

Keywords: accreditation of educational programs in a higher education institution, criteria for evaluating the quality of an educational program, academic plagiarism, Scientific Library of Uzhhorod National University, Uzhhorod National University, university repository.

УДК 021.61:[027.7:378.4(477.74-25)]

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2\(32\).316846](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2(32).316846)

Суровцева Олена Володимирівна,

директор Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: o.surovtseva@onu.edu.ua

Мурашко Олена Сергіївна,

фахівець освітньої галузі, бібліограф

пров. Єлісаветградський, 5, м. Одеса, 65007, Україна

тел.: (+38) 067 743 13 29

e-mail: al76od@gmail.com

ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ-РЕПОЗИТАРІЙ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС, ВІДКРИТИЙ ДОСТУП

Ініціатива відкритого доступу вказала закладам вищої освіти шлях до створення електронних архівів публікацій вчених, що розкриває науковий потенціал вишу та характеризує структуру та зміст освітнього процесу. У статті коротко простежено передумови виникнення руху відкритого доступу та процес обговорення міжнародною спільнотою умов, принципів та можливостей відкритого доступу. Наведено перелік документів, що регламентують відкритий доступ та окреслюють ініціативи. Коротко визначено основні тенденції ініціативи відкритого доступу, що висвітлюються в основних міжнародних актах: «Будапештська ініціатива відкритого доступу» (2002, 2012, 2022), Бетездинська заява щодо публікацій у відкритому доступі (2003), Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань (2003), Шотландська декларація відкритого доступу (2004) та низки інших.

У рамках цього глобального проєкту висвітлено функціонування Інституційного репозитарію Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Організація, ведення та наповнення Репозитарію ОНУ знаходиться у зоні відповідальності Наукової бібліотеки університету. Функціонування Репозитарію ОНУ регламентується Положенням про електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

У статті визначено функції, задачі та призначення Репозитарію. Крім того, вказано технічні характеристики та охарактеризовано програмне забезпечення (DSpace), що було обрано для організації Репозитарію ОНУ, яке виявилось найбільш ефективним для реалізації поставлених задач. Детально розписано, на які фонди та суб-фонди поділяється зміст Репозитарію ОНУ та яке змістовне, наукове та навчальне навантаження має кожний з них. Приділено увагу процесу наповнення контенту Репозитарію ОНУ: джерела, механізм завантаження, ріст за роками. Розкрито випадки, які передбачають розміщення академічних текстів та інших документів у архіві, а також вказано види документів, з яких складається його контент. Вказано, якими пошуковими системами індексується Репозитарій Одеського національного університету.

Підкреслено роль взаємодії Наукової бібліотеки з науковими та педагогічними робітниками університету задля ефективної роботи Репозитарію ОНУ, його наповнення, а й до того ж для популяризації наукових здобутків університету, зростання рівня цитованості його вчених.

Уся діяльність співробітників Наукової бібліотеки ОНУ, що пов'язана з роботою Репозитарію, направлена на забезпечення безоплатного, надійного та відкритого доступу до наукових та освітніх публікацій.

Ключові слова: Репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, ініціатива відкритого доступу, DSspace, контент репозитарію, цитованість.

Відкритість досліджень та розповсюдження відкритого доступу до наукових знань вже декілька десятиріч є актуальними темами для науковців, викладачів, бібліотечних працівників тощо. Наукова міжнародна колаборація науковців, прогрес науки, розвиток досліджень базуються саме на відкритому доступі. Потрібно зауважити, що відкритість науки за певний період часу стала нормою наукової спільноти.

Почнемо нашу статтю коротким екскурсом у передумови виникнення руху відкритого доступу.

Науковці певних галузей знань завжди були у тісному контакті, обмінюючись знаннями, результатами досліджень, займаючись спільними проектами. З появою Інтернету, а згодом з використанням його у наукових цілях, вчені почали публікувати видання та статті у мережі. З іншого боку, активізувався і пошук наукової інформації у глобальній мережі. Інтенсивний розвиток інформаційних технологій сприяв науковій комунікації у мережі Інтернет. Усе це стало передумовами початку руху відкритого доступу. Відзначимо, що відкрита наука як напрям з'явилася у науковій політиці Європейського Союзу та ще деяких держав. Принцип цього напрямку полягав у розширенні доступу до наукових досліджень.

Ініціатива відкритого доступу стала, можна сказати, офіційною та більш обговорюваною темою після проведення 1–2 грудня 2001 р. Інститутом відкритого суспільства конференції у м. Будапешт. Результатом обговорень міжнародною науковою спільнотою питань щодо публікацій у вільному доступі та обміну досвідом у цій справі стала «Будапештська ініціатива відкритого доступу», яка була підписана 14 лютого 2002 р. [3].

Основні принципи цієї ініціативи полягають у наступних положеннях тексту «Будапештської ініціативи відкритого доступу» (Budapest Open Access Initiative) (далі – БІВД): «Стара традиція та нова технологія перетнулися, щоб зробити можливим безпрецедентне суспільне благо. Стара традиція – це готовність вчених та науковців публікувати плоди своїх досліджень у наукових журналах без оплати, заради допитливості та знань як таких. Нова технологія – це Інтернет. Суспільне благо, яке вони роблять можливим, – це всесвітнє електронне поширення рецензованих журналів та повністю безкоштовний і необ-

межений доступ до них всіх вчених, науковців, викладачів, студентів та інших зацікавлених осіб. Усунення бар'єрів, які заважають доступу до цієї літератури прискорить дослідження, збагатить освіту, дасть змогу навчатися багатим разом з бідними, а бідним разом з багатими, зробить цю літературу настільки корисною наскільки це можливо і закладе основу для об'єднання людства у спільному інтелектуальному діалозі та пошуках знань» [3].

Головне, на нашу думку, було визначення відкритого доступу: «вільна та безкоштовна доступність у загальнодоступному Інтернеті, що дозволяє будь-яким користувачам читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати чи посилатися на повні тексти цих статей, залучати їх в процесі індексування, передавати їх як дані для обробки програмним забезпеченням або використовувати їх для будь-яких інших законних цілей, без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, окрім тих, що невіддільні від отримання доступу до самого Інтернету. Єдиним обмеженням відтворення та розповсюдження, та єдиним значущим впливом авторських прав у цій сфері має бути надання авторам контролю над цілісністю своєї праці та права належного визнання та цитування» [3].

З часом змінювалися принципи відкритого доступу, з'являлися нові можливості щодо технічного прогресу та виклики наукової реальності. Саме тому «БІВД» через 10 років була доповнена суттєвими рекомендаціями. Саме у «БІВД» 2012 р. основні взаємодоповнювані стратегії досягнення відкритого доступу, що були визначені у 2002 р. (самоархівування та журнали відкритого доступу) [3], отримали назви: «зелений відкритий доступ» (через репозитарії) і «золотий відкритий доступ» (через журнали) [7]. З нагоди 20-річчя «БІВД» керівний комітет сформулював новий набір рекомендацій, які ґрунтувалися на початкових принципах ініціативи, враховували сучасні обставини та базувалися на внеску колег з різних регіонів світу та галузей знань [30]. Відкритий доступ є засобом досягнення подальших цілей, що забезпечує, насамперед, якість, а також зручність та стійкість досліджень. У «БІВД» 2022 р. було додано всього чотири рекомендації, але високого рівня, які стосуються системних проблем, що перешкоджають досягненню цілей.

Крім того, існує ще декілька документів, що ґрунтуються на положеннях БІВД та формулюють принципи відкритого доступу. 11 квітня 2003 р. була сформульована Бетездинська заява щодо публікацій у відкритому доступі (Bethesda Statement on Open Access Publishing), що визначила дві умови, яким мають відповідати публікації, щоб мати відкритий доступ: вільне право доступу та розміщення в онлайн-репозитарії, що забезпечує відкритий доступ, взаємодію та довгострокове архівування [29]. 22 жовтня 2003 р. була підписана Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities), «щоб просувати Інтернет як функціональний інструмент бази глобального наукового знання і його втілення у людську діяльність, і визначити заходи, яких

потребує науковий менеджмент, науково-дослідні інститути, фінансові агентства, бібліотеки, архіви і музеї» [2; 28]. У 2004 р. була прийнята Шотландська декларація відкритого доступу (Scottish Declaration on Open Access), де були окреслені пріоритетні напрямки розвитку відкритого доступу в університетах: створення інституційних репозитаріїв та заохочення дослідників передавати свої публікації до електронного сховища установи [32; 33].

Отже, Відкритий доступ до наукової інформації (англ. Open Access) – низка принципів та практик, які забезпечують безкоштовний, оперативний, постійний, повнотекстовий доступ до наукової інформації для будь-якого користувача у глобальній інформаційній мережі [24, с. 11].

У даній статті ми підіймаємо тему відкритого доступу до наукової інформації за допомогою репозитаріїв. А саме, мова піде про Інституційний репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

У цілому обґрунтування філософії руху відкритого доступу, історію виникнення репозитаріїв та аналіз публікацій результатів досліджень щодо питань відкритої науки та відкритого доступу детально розглянуті у дослідженнях Т. Ярошенко [24, с. 11–14; 25; 26], колективній монографії співробітників Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації [12] та дисертаційній роботі Н. П. Левченко [11].

Зауважимо, що запровадження руху відкритого доступу відбувалося у закордонних наукових колах. Створення новітніх форм освітньої та наукової комунікації було розпочато у 90-х роках ХХ століття. Україна оперативно реагувала на нові виклики та вживала певні заходи. Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» визначено: «Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [21]. У цьому ж Законі України окреслено завдання, цілі та напрями розвитку інформаційного суспільства, зокрема «створення необхідної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності та забезпечити вільний доступ до результатів наукових досліджень» [21].

Принципи відкритого доступу в Україні регламентуються також Постановою «Про рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» [22]. Було проголошено зробити сприятливі умови для створення в електронній формі фондів архівів, бібліотек, музеїв

та закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем.

Дороговказом для закладів вищої освіти та бібліотек стали загальні принципи ідеології «Відкритого архіву», що були сформульовані на семінарі «Інформаційні технології та робота групи метаданих Dublin Core» 69-ої Генеральної конференції Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ (ІФЛА): 1) консолідація у світовому масштабі архівів наукових матеріалів; 2) вільний доступ до архівів (до метаданих); 3) узгоджені інтерфейси архівів і постачальників інформації; 4) застосування існуючих стандартів – HTTP, XML, Dublin Core, MARC та інші; 5) простота використання [5, с. 65–66].

Інституційні репозитарії були створені з метою забезпечення відкритого доступу до результатів досліджень вчених ЗВО, підвищення попиту на публікації науково-освітньою спільнотою, закріплення права авторів на результати досліджень. Таким чином репозитарії стали майданчиком для демонстрування науково-освітньої продукції.

Електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [9] накопичує та зберігає електронні версії академічних текстів, авторами яких є наукові та науково-педагогічні працівники, аспіранти та студенти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Electronic Repository of Odessa I. I. Mechnikov National University; eONUar), а також надає до них безоплатний та вільний доступ через офіційну веб-адресу (<https://dspace.onu.edu.ua>). Репозитарій ОНУ представлений на офіційному веб-сайті Наукової бібліотеки ОНУ у розділі Електронні ресурси-Електронна бібліотека (<https://lib.onu.edu.ua/elektronnaya-biblioteka/>) [8]. Принципи, завдання, функції та процес наповнення Репозитарію регламентуються Положенням про електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – eONUar [17] (далі – Репозитарій ОНУ).

Рішення щодо вибору програмного забезпечення було прийнято шляхом вивчення та аналізу існуючих на той час програм, за допомогою яких створювалися текстові та мультимедійні бібліотеки. Отже, програмним забезпеченням для організації Репозитарію ОНУ було обрано DSpace розробки Массачусетського технологічного інституту, що підтримує протокол обміну метаданими OAL-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Критеріями вибору стали: простота в роботі, вирішення інформаційно-пошукових завдань, зберігання інтелектуальних продуктів наукових та освітніх організацій, цифрових матеріалів різних форматів та типів. Основні характеристики програмного забезпечення DSpace: безкоштовне програмне забезпечення, налаштування відповідно до потреб користувача, можливість зберігання усіх форматів цифрового вмісту (файли PDF, Word, JPEG, MPEG, TIFF), пошук метаданих і повного текстового вмісту, оптимізовано для індексування Google Scholar, інтерфейс доступний 22 мовами [31]. Таким чином, завдяки програмі DSpace робота Наукової бібліотеки ОНУ зі створення повнотекстового елек-

тронного архіву раціонально організована з 2010 р., що дозволяє своєчасно збирати, зберігати та використовувати наукові публікації вчених ОНУ. Завданнями Репозитарію ОНУ є:

- забезпечення постійного, безоплатного та надійного доступу до електронного архіву eIONUar;
- популяризація наукових здобутків ОНУ;
- зростання рівня цитованості вчених та підвищення рейтингу університету;
- максимально повне представлення академічних текстів ОНУ у світовому науково-освітньому просторі.

При створенні Репозитарію ОНУ було визначено основні функції. По-перше: наукова функція, що полягає у сприянні науково-дослідницькому прогресу. По-друге: довідково-інформаційна, яка задовольняє інформаційні запити у різних галузях знань.

На момент організації Репозитарію ОНУ Наукова бібліотека мала кваліфікований персонал у галузі ІТ-технологій, а також спеціалістів інформаційно-бібліографічної роботи та інформаційно-аналітичного моніторингу. Така робота потребує: чіткого використання метаданих, строго витриманих термінів розміщення публікації і, обов'язково, при наявності Авторського договору, крім того – знань державних стандартів, навичок роботи з платформами відкритого доступу, опрацювання статистичних даних. Саме тому організатором Репозитарію в університеті стала бібліотека. Розподіл обов'язків та політика наповнення детально описані у статті А. В. Зайченко [10] та у Положенні про Репозитарій електронний архів-репозитарій ОНУ [17].

Поповнення Репозитарію ОНУ відбувається шляхом спільної роботи вченого та працівників Наукової бібліотеки. Програма надає різні функціональні навантаження для адміністратора та депозитора. Адміністратор має повні права, а депозитор – обмежені, тобто розміщення публікацій з мінімальним набором метаданих та повного тексту в робочій зоні програми. Після перевірки адміністратором завантажених матеріалів інформація буде розміщена у Репозитарії ОНУ з необхідними метаданими. Зауважимо, що депозитори несуть відповідальність за достовірність, точність та повноту наданої інформації та дотримання авторських прав. При розміщенні матеріалів безпосередньо співробітниками Наукової бібліотеки дотримуються авторські права відповідно до чинного законодавства [19]. Автор передає публікацію Науковій бібліотеці добровільно, цілеспрямовано для розміщення у відкритому доступі. При цьому обов'язково повинен бути підписаний Авторський договір про передачу невиключних прав на використання твору [1].

Політика поповнення Репозитарію ОНУ передбачає розміщення академічних текстів та інших документів у наступних випадках:

- автори є діючими чи колишніми науковими та науково-педагогічними працівниками, аспірантами та студентами ОНУ;

- документ повинен бути оформлений згідно з чинним законодавством;
- монографії повинні пройти належну процедуру рецензування і бути затверджені вченою радою певного факультету та обов'язково університету;
- підручники, навчальні посібники та інші наукові та навчально-методичні праці приймаються тільки при наявності довідки з учбової частини університету;
- роботи аспірантів та студентів розміщуються після захисту впродовж 3-х днів;
- публікації, що передаються до Репозитарію ОНУ, повинні мати наступні елементи: заголовок, прізвище автора (авторів), анотацію та ключові слова українською та англійською мовами.

Контент Репозитарію ОНУ складається з наступних видів документів:

- дисертації на здобуття наукових ступенів та автореферати дисертацій, що були захищені співробітниками, аспірантами та докторантами ОНУ;
- кваліфікаційні випускні роботи здобувачів вищої освіти;
- повні тексти монографій та фрагментів монографічних видань;
- підручники, навчальні посібники та інші навчальні та навчально-методичні праці;
- повні тексти наукових статей з періодичних видань та видань, що продовжуються;
- тези та повні тексти доповідей та презентацій, які представлені на наукових та науково-практичних конференціях;
- тексти звітів у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- препринти;
- довідкові видання.

Режим доступу до публікацій передбачає два варіанти відкритості, які визначає автор академічного тексту або видавець (засновник) наукового видання, зі встановленням строку обмеженого доступу та обсягу тексту для оприлюднення, крім випадків, що передбачені законодавством. Зауважимо, що реєстр текстів є відкритим.

За роки свого функціонування Репозитарій ОНУ задля покращення якості представлених матеріалів, підвищення зручності користування, оптимізації пошуку зазнав реструктуризації, оновлення інтерфейсу, доповнення переліку видів представлених публікацій. Крім того, з метою удосконалення зміни торкнулися й регламентуючих документів: Положення про електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та Авторського договору.

Наразі структурна композиція Репозитарію ОНУ побудована згідно зі структурою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Отже, основні фонди – це факультети університету та його науково-дослідні підрозділи. Окремо виділені фонди «Кваліфікаційні випускні роботи здобува-

чів вищої освіти» та «Наукові видання ОНУ». Суб-фонди містять певні види публікацій та названі відповідним чином: «Автореферати», «Дисертації», «Довідкові видання», «Монографії», «Підручники, навчальні посібники та інші науково- та навчально-методичні праці», «Статті та доповіді». Таким чином, контент Репозитарію ОНУ можна умовно поділити на науковий та освітній, що характеризує науковий потенціал освітнього закладу та представляє структуру та зміст освітнього процесу ЗВО відповідно. Фонд «Кваліфікаційні випускні роботи здобувачів вищої освіти» підрозділяється на суб-фонди, що відповідають факультетам ОНУ.

Фонд «Наукові видання ОНУ» містить окремі публікації вчених університету у періодичних виданнях чи виданнях, що продовжуються, засновником яких є ОНУ. На нашу думку, таке рішення є вдалим, бо тут представлений перелік усіх наукових періодичних видань та видань, що продовжуються, які видаються в університеті. Крім того, можна ознайомитись з конкретними публікаціями вчених університету у цих виданнях.

Система пошуку в Репозитарії ОНУ є доволі традиційною, але з розширеними можливостями. Традиційний пошук спрощує отримання результатів, а розширенні можливості звужують кількість результатів. Це сприяє зручному та зрозумілому користуванню архівом.

Репозитарій ОНУ індексується пошуковими системами Google search, Google scholar, Meta тощо.

Репозитарій ОНУ було зареєстровано:

- у світовому реєстрі репозитаріїв відкритого доступу (Registry of Open Access Repositories – ROAR);
- у покажчику Репозитаріїв відкритого доступу (The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR);
- у системі пошуку метаданих в українських архівах [бібліотеках] (Simple Search Metadata in Open Ukraine Archives – SSM).

Важливою подією за часів функціонування Репозитарію ОНУ стала його реєстрація у міжнародному реєстрі даних International Standard Serial Number – ISSN (Міжнародний стандартний номер періодичного видання), який є основним джерелом ідентифікації періодичних видань усього світу. Це відбулося у 2013 р. у межах реалізації проекту Directory of Open Access Scholarly Resources – DOAR (Каталог відкритих наукових ресурсів) за підтримки комунікаційного та інформаційного сектору UNESCO. Репозитарію ОНУ було надано власний ISSN 2310-7731 та отримано статус повноцінного відкритого електронного видання, у якому можна публікувати результати досліджень як у першоджерелі нарівні з друкованими періодичними виданнями [6, с. 217].

У 2017 р. було затверджено Положення про Національний репозитарій академічних текстів [18]. Цим Положенням передбачено, що «Національний репозитарій складається з центрального репозитарію, що підтримується розпорядником Національного репозитарію, і локальних репозитаріїв, що підтримуються

інституціональними учасниками» [18, п. 7]. Одним з локальних репозитаріїв є Репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [12]. Призначення Національного репозитарію – зробити максимально доступною для суспільства наукову інформацію України і світу, що сприятиме розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, шляхом поліпшення доступу до академічних текстів та сприяння академічній доброчесності [13; 20].

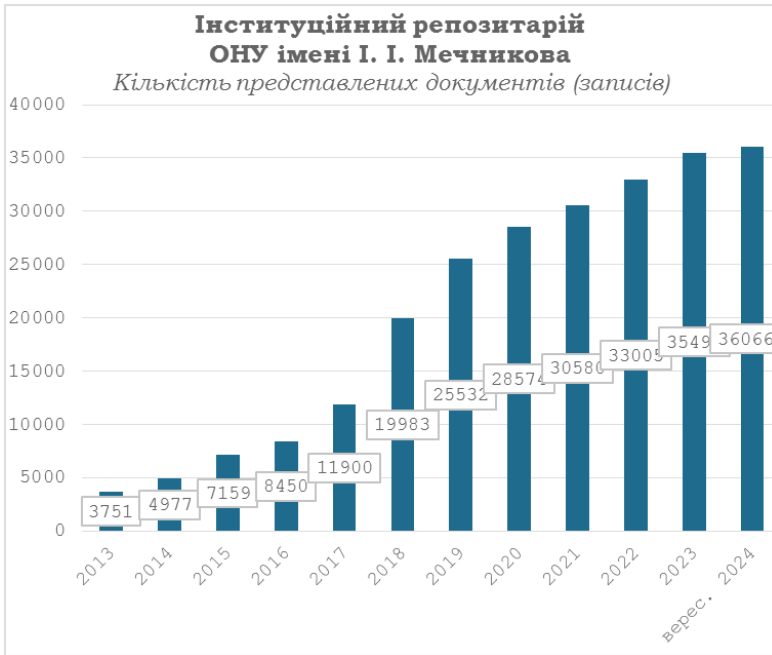
Статистика відвідування Репозитарію ОНУ збирається вбудованими засобами програмного забезпечення DSpace та надає можливість отримувати статистичну інформацію, яка є джерелом для аналізу щодо практичного користування архівом. Ці дані надають можливість покращити та удосконалити роботу Репозитарію. Загальна статистика Репозитарію показує перелік певних документів, що становлять ТОП-10 найпопулярніших публікацій. Крім того, є можливість переглянути статистику відвідувань окремих фондів та суб-фондів: загальне відвідування колекцій, а також – геовизначення (за країнами та містами). До того ж адміністратори можуть отримати більш детальну інформацію: кількість переглядів та завантажень повних текстів архіву, вхід користувачів, виконані пошуки, зокрема за певними ключовими словами.

Щоквартально формуються обов'язкові статистичні звіти, які Наукова бібліотека озвучує на ректоратах та засіданнях вченої ради ОНУ. Такий вид роботи та супроводу Репозитарію показав ефективність підвищення публікаційної активності вчених ЗВО. Крім того, статистичні звіти формуються за запитами факультетів, кафедр чи окремих вчених-авторів, а також для річних звітів про роботу та показники Наукової бібліотеки ОНУ.

На нашу думку, основними статистичними даними є інформація про кількість документів, що становлять контент Репозитарію та кількість відвідувань. За цими характеристиками можна зробити висновок про ефективність роботи Репозитарію ОНУ.

Щодо підвищення наповнення Репозитарію ОНУ співробітники Наукової бібліотеки постійно співпрацюють з представниками факультетів та кафедр, з особами, відповідальними за підготовку та випуск періодичних видань та видань, що продовжуються, безпосередньо зі вченими університету. Для існуючих та потенційних авторів-учасників Репозитарію ОНУ періодично проводиться лекція ««Інституційний репозитарій: електронний архів інтелектуальних продуктів університетської спільноти»», що підготована та організована співробітниками Наукової бібліотеки.

З метою популяризації Репозитарію ОНУ співробітники Наукової бібліотеки періодично публікують інформацію про Репозитарій у різноманітних публікаціях [6, с. 217; 10; 14, с. 212; 15, с. 165; 16, с. 26–27]. Крім того, в рамках Міжнародного тижня відкритого доступу – глобального заходу, організованого Коаліцією наукових видань та академічних ресурсів (SPARC) у партнерстві з Консультативним комітетом тижня відкритого доступу, який дає можливість

академічній та дослідницькій спільноті продовжити дізнаватися про потенційні переваги відкритого доступу, ділитися своїми дослідженнями з колегами та брати активну участь у пропаганді відкритого доступу, як нової норми в науці [27], Науковою бібліотекою ОНУ була створена відео-презентація, присвя-

чена Репозитарію ОНУ [23]. Гаслом Міжнародного тижня відкритого доступу 2021 р. було «Це важливо, як ми відкриваємо знання: створення структурної справедливості». Нами було прийнято рішення показати, як ми відкриваємо знання через електронний архів публікацій співробітників ОНУ.

Слід зазначити, що інституційні репозитарії є, крім усього, засобом наукового рейтингу викладача-вченого. При умові розміщення наукових публікацій у відкритому доступі стає можливим здійснення оцінки наукової діяльності за кількістю наукових публікацій, аналізу результатів досліджень та їх цитування як підрозділів університету, так і кожного співробітника зокрема. При цьому можна отримати об'єктивні дані про наукову діяльність не тільки у межах певного вишу, але й по відношенню до провідних українських та світових установ [4, с. 410].

Таким чином, виникнення репозитаріїв стало визначною подією як у науковому світі, так і в освітньому. Усі заклади вищої освіти, як іноземні, так і українські, зокрема Одеський національний університет імені І. І. Мечникова не стояли осторонь від цієї події. Наразі Репозитарій ОНУ успішно та ефективно функціонує, здійснюючи необмежений та безкоштовний доступ до результатів наукових досліджень вчених університету, показуючи через навчальні та навчально-методичні матеріали структуру та зміст освітнього процесу ЗВО, поширюючи рецензовані наукові журнали та видання, що продовжуються, засновником яких є ОНУ імені І. І. Мечникова. Періодично з'являються нові технічні можливості, які пильно відстежують кваліфіковані співробітники Наукової бібліотеки та застосовують їх у роботі щодо організації Інституційного репозитарію ОНУ імені І. І. Мечникова.

Список використаних джерел та літератури

1. Авторський договір про передачу невиключних прав на використання твору : затв. 21 трав. 2019 р. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; координатор проєкту Наук. б-ка ОНУ ім. І. І. Мечникова // Електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://dspace.onu.edu.ua/server/docs/1.pdf> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
2. Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань [Електронний ресурс] : підписана 22 жовт. 2003 р. (Берлін, Німеччина) // Київ. іст. студії : електрон. наук. фахове вид. : офіц. веб-сайт. – Політика відкритого доступу. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/mprzfl> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
3. Будапештська ініціатива відкритого доступу [Електронний ресурс] : підписана 14 лют. 2002 р. : Ukrainian Translation / пер. А. Ю. Василенко // Budapest Open Access Initiative : офіц. веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/ocbubz> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
4. Буйницька О. П. Институционный репозиторий как средство повышения научного рейтинга преподавателя / О. П. Буйницька, Б. І. Грицеляк // Образовательные технологии и общество : междунар. журн. – 2014. – Вип. 17 (1). – С. 408–416. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/qlkmbn> (дата звернення: 20.09.2024).
5. Главчев М. І. Рух «відкритого доступу» до світових ресурсів наукових спільнот / М. І. Главчев, Ю. М. Галчева // Сучасні педагогічні технології в освіті : зб. наук.-метод. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – С. 62–67. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/mzweku> (дата звернення: 20.09.2024).
6. Два століття служіння книзі. Історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 1817–2017 : [монографія] / М. В. Алексєнко, М. О. Подрезова, О. В. Полевщикова, В.

- П. Пружина, В. В. Самодурова ; авт. вступ. ст. та наук. ред. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. О. С. Мурашко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : ОНУ, 2017. – 292 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/rkzedh> (дата звернення: 20.09.2024).
7. Десять років Будапештській ініціативі відкритого доступу: запроваджуючи відкритість за замовчуванням [Електронний ресурс] : підписана 12 верес. 2012 р. : Ukrainian Translation / пер. А. Ю. Василенко // Budapest Open Access Initiative : офіц. веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/bunknh> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
 8. Електронна бібліотека [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова : офіц. веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Україна, 2000–2024. – Режим доступу: <https://lib.onu.edu.ua/elektronna-aybiblioteka/> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
 9. Електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс] : цифрова платформа eJONUar / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Україна, 2009–2024. – Режим доступу: <https://dspace.onu.edu.ua/home> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
 10. Зайченко А. В. Репозитарій відкритого доступу – архів наукової інформації ОНУ імені І. І. Мечникова / А. В. Зайченко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2010. – Т. 15, вип. 21 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 205–207. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/cirpmu> (дата звернення: 20.09.2024).
 11. Левченко Н. П. Відкриті електронні ресурси у діяльності бібліотек закладів вищої освіти: специфіка формування, управління, доступ : дис. ... канд. наук з соц. комунікацій : 27.00.03 / Н. П. Левченко ; Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2020. – 269 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/lodiwa> (дата звернення: 20.09.2024).
 12. Національний репозитарій академічних текстів [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт / розроб. Держ. наук. установою «Укр. ін-т наук.-техн. експертизи та інформації». – Електрон. дані. – Україна, 2017–2024. – Режим доступу: <https://nrat.ukrintei.ua/korysni-resursy/> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
 13. Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації : [колект.] монографія / Держ. наук. установа «Укр. ін-т наук.-техн. експертизи та інформації» ; О. С. Чмир, Т. К. Кваша, Т. О. Ярошенко [та ін.]. – Київ : ДНУ «УКРІНТЕІ», 2017. – 200 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/fltdbg> (дата звернення: 20.09.2024).
 14. Подрезова М. О. Етапи розвитку інформаційно-аналітичної діяльності Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова / М. О. Подрезова, О. І. Ляху // Бібл. Меркурій. – 2019. – Вип. 2 (22). – С. 209–217. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/pajlwh> (дата звернення: 20.09.2024).
 15. Подрезова М. О. Інформаційний центр сучасності: нова реальність – нові погляди / М. О. Подрезова // Бібліотеки закладів вищої освіти: досвід та перспективи : матеріали 3-ї Міжнар. наук.-практ. конф. б-к ЗВО (Одеса, 4–6 лип. 2018 р.). – Одеса : ОНУ, 2018. – С. 154–171. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/loowom> (дата звернення: 20.09.2024).
 16. Подрезова М. О. Погляд кризь століття: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Ч. 2 / М. О. Подрезова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2017. – Т. 22, вип. 2. – С. 13–34. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/xuuoiw> (дата звернення: 20.09.2024).
 17. Положення про електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – eJONUar : затв. 25.10.2010 р. ; зі змінами від 23.04.2019 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Зберігається у фонді метод. від. Наук. б-ки ОНУ ім. І. І. Мечникова.
 18. Положення про Національний репозитарій академічних текстів [Електронний ресурс] : затв. постановою Каб. Міністрів України № 541 від 19.07.2017 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/tvlokc> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
 19. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України № 2811-IX від 01.12.2022 : зі змінами від 20.03.2023 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/whptis> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
 20. Про Національний репозитарій [Електронний ресурс] : оновл. 17.10.2023 // Національний репозитарій академічних текстів : офіц. веб-сайт / розроб. Держ. наук. установою «Укр. ін-т наук.-техн. експертизи та інформації». – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://nrat.ukrintei.ua/pro-nacjonalnyj-repozytarij/> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.

21. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України № 537-V від 09.01.2007 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/hdbont> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
22. Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс] : схвалено Постановою Верховної Ради України № 3175-IV від 01.12.2005 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/yrsnr> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
23. «Це важливо, як ми відкривасмо знання: створення структурної справедливості» [Відеозапис] : Міжнар. тиждень відкритого доступу, 25–31 жовт. 2021 : [про Електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова] // Наукова бібліотека Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова : офіц. веб-сайт. – Електрон. дані. – Україна, 2000–2024. – Режим доступу: <https://lib.onu.edu.ua/oaweek21/> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
24. Ярошенко Т. Відкритий доступ, відкрита наука, відкриті дані: як це було і куди йдемо (до 20-ліття Будапештської ініціативи Відкритого доступу) / Т. Ярошенко // Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук. – 2021. – № 8. – С. 10–26. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/mlwpzb> (дата звернення: 20.09.2024).
25. Ярошенко Т. Відкритий доступ до наукової інформації: роль для сучасного університету / Т. Ярошенко // Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світі модернізації вищої освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Севастополь, 19–21 трав. 2009 р.) / МОН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Севастоп. нац. тех. ун-т. – Севастополь : [Изд-во СевНТУ], 2009. – С. 40–49. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/igmrzi> (дата звернення: 20.09.2024).
26. Ярошенко Т. О. Наукова інформація у відкритому доступі: нові моделі комунікації в інформаційному суспільстві / Т. О. Ярошенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 4. – С. 80–87. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/jioits> (дата звернення: 20.09.2024).
27. About Open Access Week [Електронний ресурс] // International Open Access Week / SPARC ; Open Access Week Advisory Committee. – Електрон. дані. – 2008–2024. – Режим доступу: <https://www.openaccessweek.org/about> (дата звернення: 20.09.2024).
28. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities [Електронний ресурс] : published on 22 October 2003 // Open Access initiatives of the Max Planck Society. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/xzumqw> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
29. Bethesda Statement on Open Access Publishing [Електронний ресурс] : Summary of the April 11, 2003 : Meeting on Open Access Publishing // Ouvrir la Science / The Committee for Open Science. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/gxqfdl> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
30. The Budapest Open Access Initiative: 20th Anniversary Recommendations [Електронний ресурс] : підписана 15 берез. 2022 р. // Budapest Open Access Initiative : офіц. веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/fbrber> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
31. DSpace : web application. – Електрон. дані. – 2002–2024. – Режим доступу: <https://dspace.org/features/> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
32. Kidd T. Scottish declaration on open access, 2004 [Електронний ресурс] : [Presentation] / T. Kidd ; Scottish Science Information Strategy Working Group // 6-th International Coalition of Library Consortia in Europe [E-ICOLC] (Barcelona, Spain, 28th–30th October 2004). – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/tpcznk> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.
33. The Scottish Declaration on Open Access [Електронний ресурс] : підписано 11 жовт. 2004 р. // Open Access Team for Scotland (OATS OA Group) / Scottish Confederation of University & Research Libraries (SCURL). – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://surl.li/amfhtf> (дата звернення: 20.09.2024). – Назва з екрана.

References

- [1]. Avtorskyi dohovir pro peredachu nevykliuchnykh prav na vykorystannia tvoriv [Copyright agreement on the transfer of non-exclusive rights to use the work] : 21 May 2019 / Odesa I. I. Mechnikov National University, Scientific Library. *Electronic Repository of Odesa I. I. Mechnikov National University*. Available at: <https://dspace.onu.edu.ua/server/docs/1.pdf> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [2]. Berlinska deklaratsiia pro vidkrytyi dostup do naukovykh ta humanitarnykh znan [Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities] : 22.10.2003 (Berlin, Germany). *Kyiv Historical Studies* : official website. Available at: <http://surl.li/mpzfl> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].

- [3]. Budapeshtska initsiatyva vidkrytoho dostupu [Budapest Open Access Initiative] : 14.02.2002 : Ukrainian Translation / transl. A. Yu. Vasylenko. *Budapest Open Access Initiative* : official website. Available at: <http://surl.li/ocbuz> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [4]. Buynitska O. P., Gritselyak B. I. Institutcionnyy repozitoriy kak sredstvo povysheniya nauchnogo reytinga prepodavatelya [Institutional repository as a means of increasing the scientific rating of a teacher]. *Obrazovatelnyye tekhnologii i obshchestvo [Educational technologies and society]*, 2014, no. 17 (1), pp. 408–416. Available at: <http://surl.li/qlkmbn> (accessed: 20.09.2024). [in Russian].
- [5]. Halchev M. I., Halcheva Yu. M. Rukh «vidkrytoho dostupu» do svitovykh resursiv naukovykh spilnot [The movement of «open access» to the world's resources of scientific communities]. *Suchasni pedahohichni tekhnologii v osviti [Suchasni pedahohichni tekhnologii v osviti]*. Kharkiv, 2012, pp. 62–67. Available at: <http://surl.li/mzweku> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [6]. Aliksieienko M. V., Podrezova M. O., Polevshchikova O. V., Pruzhyna V. P., Samodurova V. V. *Dva stolittia sluzhinnia knyzi. Istoriia Naukovoï biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova, 1817–2017 [Two centuries of service to the book. History of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University, 1817–2017]* : monohrafiia. Odesa, 2017. Available at: <http://surl.li/rkzedh> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [7]. Desiat rokov Budapeshtskii initsiatyvi vidkrytoho dostupu: zaprovadzhuiuchy vidkrytyi za zamovchuvanniam [Ten Years of the Budapest Open Access Initiative: Making Openness the Default]: 12.09.2012. Ukrainian Translation / transl. A. Yu. Vasylenko. *Budapest Open Access Initiative*: official website. Available at: <http://surl.li/bunknh> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [8]. Electronic library [Digital library]. *Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University*: official website. Ukraine, 2000–2024. Available at: <https://lib.onu.edu.ua/elektronnaya-biblioteka/> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [9]. *Elektronnyi arkhiv-repozytarii Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Electronic Repository of Odesa I. I. Mechnikov National University]*. Ukraine, 2010–2024. Available at: <https://dspace.onu.edu.ua/home> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [10]. Zaichenko A. V. Repozytarii vidkrytoho dostupu – arkhiv naukovoï informatsii ONU imeni I. I. Mechnykova [Open Access Repositories as the archives of scientific information of the Odesa I. I. Mechnikov National University]. *Odesa National University herald*, 2015, vol. 15, iss. 21: Library studies, Bibliography studies, Bibliology, pp. 205–207. Available at: <http://surl.li/cipmuy> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [11]. Levchenko N. P. *Vidkryti elektronni resursy u diialnosti bibliotek zakladiv vyshchoi osvity: spetsyfyka formuvannia, upravlinnia, dostup [Open electronic resources in the activities of libraries of higher education institutions: specifics of formation, management, access]*. Ph.D. thesis. National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kyiv, 2020. Available at: <http://surl.li/lodiwa> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [12]. *Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv [National repository of academic texts]*: official website. Ukraine, 2017–2024. Available at: <https://nrat.ukrintei.ua/korysni-resursy/> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [13]. Chmyr O. S., Kvasha T. K., Yaroshenko T. O. [ta in.]. *Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv: vidkrytyi dostup do naukovoï informatsii [National repositories of academic texts: open access to scientific information]*: monohrafiia. Kyiv, 2017, 200 p. Available at: <http://surl.li/ftdbg> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [14]. Podrezova M. O., Liakhu O. I. Etapy rozvytku informatsiino-analitychnoi diialnosti Naukovoï biblioteki ONU imeni I. I. Mechnykova [Stages of development of information and analytical activities of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University]. *Library Mercury*, 2019, no. 2 (22), pp. 209–217. Available at: <http://surl.li/pajlwh> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [15]. Podrezova M. O. Informatsiinyi tsentr suchasnosti: nova realnist – novi pohlyady [Modern information center: new reality – new points of views]. *Biblioteki zakladiv vyshchoi osvity: dosvid ta perspektyvy [Libraries of higher education institutions: experience and prospects]* : proceedings of the 3-th International scientific and practical conference. Odesa, Ukraine, 4–6 July 2018, pp. 154–171. Available at: <http://surl.li/loowom> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [16]. Podrezova M. O. Pohliad kriz stolittia: Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Look through centuries: Scientific library of Odesa I. I. Mechnikov National University]. P. 2. *Odesa National University herald. Serie: Library studies, Bibliography studies, Bibliology*, 2015, vol. 15, iss. 21, pp. 205–207. Available at: <http://surl.li/xyyoiw> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [17]. *Polozhennia pro elektronnyi arkhiv-repozytarii Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova-elONUar [Regulations on the Electronic Repository of Odesa I. I. Mechnikov National University – elONUar]*: 25.10.2010; changes 23.04.2019 / Odesa I. I. Mechnikov National University. – Fund of the Methodical Department of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University.

- [18]. *Polozhennia pro Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv [Regulations on the National Repository of Academic Texts]*: approved by a resolution of the Cabinet of Ministers № 541, 19.07.2017. Available at: <http://surl.li/tvlokc> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [19]. *Zakon Ukrainy № 2811-IX pro avtorske pravo i sumizhni prava [Law No. 2811-IX on Copyright and Related Rights, Ukraine]*: 01.12.2022; changes 20.03.2023. Available at: <http://surl.li/whptis> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [20]. Pro Natsionalnyi repozytarii [About the National Repository]: updated 17.10.2023. *National repository of academic texts*: official website / Ukrainian Institute of Scientific and Technical Expertise and Information. Available at: <https://nrat.ukrintei.ua/pro-naczionalnyj-repozytarij/> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [21]. *Zakon Ukrainy № 537-V pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky [Law No. 537-V About the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007–2015, Ukraine]*: 09.01.2007. Available at: <http://surl.li/hdbont> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [22]. *Rekomendatsii parlamentskykh slukhan z pytan rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini [Recommendations of parliamentary hearings on the development of the information society in Ukraine]*: approved by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 3175-IV, 01.12.2005. Available at: <http://surl.li/yrsnr> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [23]. «Tse vazhlyvo, yak my vidkryvaemo znannia: stvorennia strukturnoi spravedyvosti» [«It Matters How We Open Knowledge: Building Structural Equity»] [Videorecording]: International Open Access Week, Oktober, 25–31, 2021: about Electronic Repository of Odesa I. I. Mechnikov National University. *Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University*: official website. Ukraine, 2021. Available at: <https://lib.onu.edu.ua/oawweek21/> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [24]. Yaroshenko T. Vidkrytyi dostup, vidkryta nauka, vidkryti dani: yak tse bulo i kudy ydemo (do 20-littia Budapeshtskoi initsiatyvy Vidkrytoho dostupu) [Open access, open science, open data: how it was and where we are going (to the 20th anniversary of the Budapest Open Access Declaration)]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 2021, no. 8, pp. 10–26. Available at: <http://surl.li/mlwpzb> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [25]. Yaroshenko T. Vidkrytyi dostup do naukovoï informatsii: rol dlia suchasnoho universytetu [Open access to scientific information: a role for the modern university]. *Diiialnist bibliotek vyshchyykh navchalnykh zakladiv u svitli modernizatsii vyshchoï osvity [Activities of libraries of higher educational institutions in the light of modernization of higher education]: materials of the International Scientific and Practical Conference*. Sevastopol, Ukraine, 19–21 May 2009, pp. 40–49. Available at: <http://surl.li/igmrzi> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [26]. Yaroshenko T. O. Naukova informatsiia u vidkrytomu dostupi: novi modeli komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi [Scientific information in open access: new models of communication in the information society]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2006, no. 4, pp. 80–87. Available at: <http://surl.li/jioits> (accessed: 20.09.2024). [in Ukrainian].
- [27]. About Open Access Week. *International Open Access Week / SPARC*; Open Access Week Advisory Committee. Available at: <https://www.openaccessweek.org/about> (accessed: 20.09.2024). [in English].
- [28]. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities: published on 22 October 2003. *Open Access initiatives of the Max Planck Society*. Available at: <http://surl.li/xzumqw> (accessed: 20.09.2024). [in English].
- [29]. Bethesda Statement on Open Access Publishing : Summary of the April 11, 2003: Meeting on Open Access Publishing. *Ouvrir la Science / The Committee for Open Science*. Available at: <http://surl.li/gxqfdl> (accessed: 20.09.2024). [in English].
- [30]. The Budapest Open Access Initiative: 20th Anniversary Recommendations: signed on March 15, 2022. *Budapest Open Access Initiative*: official website. Available at: <http://surl.li/fbrber> (accessed: 20.09.2024). [in English].
- [31]. DSpace: web application. Available at: <https://dspace.org/features/> (accessed: 20.09.2024). [in English].
- [32]. Kidd T. Scottish declaration on open access, 2004: [Presentation]. *6-th International Coalition of Library Consortia in Europe [E-ICOLC]*. Barcelona, Spain, 28–30 Oct. 2004. Available at: <http://surl.li/rpcznk> (accessed: 20.09.2024). [in English].
- [33]. The Scottish Declaration on Open Access: signed on Oktober 11, 2004. *Open Access Team for Scotland (OATS OA Group) / Scottish Confederation of University & Research Libraries (SCURL)*. Available at: <http://surl.li/amfhtf> (accessed: 20.09.2024). [in English].

Надійшла 15.10.2024 р.

Surovtseva O. V.,

Director of the Scientific Library
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 Preobrazhenska St, Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: o.surovtseva@onu.edu.ua

Murashko O. S.,

Bibliographer, Specialist in Education
5 Yelisavethradskiy Ln, Odessa, 65007, Ukraine
tel.: (+38) 067 743 13 29
e-mail: al76od@gmail.com

**ELECTRONIC ARCHIVE-REPOSITORY OF
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: SCIENTIFIC
POTENTIAL, EDUCATIONAL PROCESS, OPEN ACCESS**

Summary

The open access initiative showed higher education institutions the way to create electronic archives of scholars' publications, which reveals the scientific potential of higher education and characterizes the structure and content of educational process. The article briefly traces the prerequisites for the emergence of the open access movement and the process of discussion of open access conditions, principles and possibilities by the international community. A list of documents regulating open access and outlining initiatives is given. The main trends of the open access initiative, highlighted in principal international acts, are briefly defined: "Budapest Open Access Initiative" (2002, 2012, 2022), Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003), Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities (2003), Scottish Open Access Declaration (2004) and a number of others.

Within the framework of this global project, the functioning of the Institutional Repository of Odesa I. I. Mechnikov National University is considered. The organization, maintenance and filling of the University Repository is under the responsibility of the University Scientific Library. The functioning of the University Repository is conducted by the Regulations on the Electronic archive-repository of Odesa I. I. Mechnikov National University.

The article defines the Repository functions, tasks and purpose. In addition, technical characteristics are indicated and the software (DSpace) chosen to create the University Repository, which turned out to be the most effective for the implementation of the tasks, is described. It is detailed in which funds and sub-funds the content of the Repository is divided and what content, scientific and educational load each of them has. Attention is paid to the process of content filling: sources, loading mechanism, growth over the years. The cases involving the placement of academic texts and other documents in the archive are revealed; types of documents making up its content are

also indicated. Search engines the Odesa National University Repository is indexed by are as well specified.

The authors emphasize the role of the interaction of the Scientific Library with University staff for the effective functioning of the Repository and its filling, as well as for popularization of the University academic achievements and the increase in the citation level of University scholars.

The activities of the University Scientific Library staff engaged in the Repository functioning are aimed at ensuring free, reliable and open access to scientific and educational publications.

Keywords: Electronic archive-repository of Odesa I. I. Mechnikov National University, Open Access Initiative, DSpace, repository content, citation.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2\(32\).316847](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.2(32).316847)

Великодна Ганна Володимирівна,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: library@onu.edu.ua

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ «КАТАЛОГ КНИГ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ У ФОНДАХ ООУНБ ІМЕНІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО»

Каталог книг польською мовою кінця XVIII – початку XX століття у фондах ООУНБ імені М. С. Грушевського : каталог / Департамент культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культур. спадщини Одес. облдержадмін., Одес. обл. універс. наук. б-ка ім. М. С. Грушевського, Від. зберігання основ. фонду, Сектор рідкіс. та цін. кн. ; упоряд. І. В. Довганюк ; [пер. з пол. І. В. Довганюк ; комп'ют. набір, фот. І. В. Довганюк ; допоміж. показч. О. М. Ласкевич ; ред. О. М. Ласкевич ; верстка, худож. оформ., обкл. О. М. Ласкевич ; відп. за вип. О. А. Булгакова]. – Одеса, 2024. – 200 с.

Створення каталогів польських книг у бібліотеках України сприяє систематизації та збереженню книжкової культурної спадщини. Каталоги забезпечують доступ до польськомовних видань, допомагаючи дослідникам і читачам знаходити потрібні книги. Процес створення каталогів включає: ідентифікацію та опис (пошук польських видань у бібліотечних фондах, створення їхнього детального бібліографічного опису, що включає авторство, рік видання, видавництво та інші атрибути) та систематизацію (книги організуються за тематикою, хронологією або жанрами, що полегшує пошук).

Останнім часом вивченню польської книги на теренах України приділяється велика увага. Результатами роботи стали путівники по бібліотечним фондам, каталоги виставок, каталоги колекцій та синтетичні видання. Серед них: «Польська книга XVI–XVIII ст. у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка як джерело інформації про історію, культуру Польщі»¹ (Харків, 2001); «Польські рукописи та рідкісні книги у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна»² (Харків, 2005–2007); «Стародруки Речі Посполитої XVII –

¹ Польська книга XVI–XVIII ст. у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка як джерело інформації про історію, культуру Польщі : путівник по фонду / Харківська держ. наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка ; уклад. К. Д. Тараманова ; ред. І. Я. Лосієвський. – Харків : [б. в.], 2001. – 45 с.

² Польські рукописи та рідкісні книги у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : кат. вист. / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр. наук. б-ка ; [упоряд.: М. Боброва та ін. ; ред.: Т. Лукієнко та ін.]. – Харків : ХНУ, 2005–2007. – 26 с.

XVIII ст. у Волинських збірках»³ (Луцьк, 2006); «Стародруки XVI – першої половини XVIII ст. з колекції «Polonica» бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя»⁴ (Ніжин, 2010) та «Стародруки другої половини XVIII – початку XIX ст. з колекції «Polonica» бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя»⁵ (Ніжин, 2012); «Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки»^{6,7} (Одеса, 2012, 2019), що описує стародруки з фондів Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова; видання «Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович»⁸ (Одеса, 2015), що у своїй структурі містить каталог книг із фонду В. І. Григоровича НБ ОНУ, в якому значна доля – польські видання; «Полоніка XVI–XVIII ст. у фонді Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна»⁹ (Харків, Краків, 2023).

Втішно бачити, що традиція дослідження польських видань та складання каталогів в українських бібліотеках продовжується одеськими колегами!

«Каталог книг польською мовою кінця XVIII – початку XX століття у фондах ООУНБ імені М. С. Грушевського» (2024) презентує колекцію польськомовних видань, збережених у фондах Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки імені М. С. Грушевського. Це видання є результатом старанної праці співробітників сектору рідкісних і цінних книг відділу зберігання основного фонду ООУНБ, які систематизували, класифікували та опрацювали значний масив книг, надаючи доступ до культурної спадщини, яка відіграє вагомий роль у дослідженні історії польської культури та літератури, а також польсько-українських культурних зв'язків.

³ Стародруки Речі Посполитої XVII–XVIII ст. у Волинських збірках : каталог / укл.: С. В. Позіховська, О. Л. Позіховський ; Держ. архів Волинської області ; Музей книги м. Острога. – Луцьк, 2006. – 104 с.

⁴ Стародруки XVI – першої половини XVIII ст. з колекції «Polonica» бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : каталог. Вип. 1 / упор. О. С. Морозов. – Ніжин : Гідромакс. – 2010. – 175 с.

⁵ Стародруки другої половини XVIII – початку XIX ст. з колекції «Polonica» бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : каталог / упор. О. С. Морозов. – Ніжин : ТОВ «Ферокол», 2012. – 180 с.

⁶ Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки = Starodruki polskie ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej : каталог /упоряд.: Г. В. Великодна, О. Л. Ляшенко ; пер. О. Л. Ляшенко ; наук. ред. д-р габлітації В. Валецький ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. канд. іст. наук О. В. Полевщикова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : «Одеський національний університет», 2012. – 380 с.

⁷ Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки = Starodruki polskie ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej : каталог / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Наук. б-ка; упоряд. і вступ. ст. Г. В. Великодна ; наук. ред. В. Валецький ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. О. В. Полевщикова. – Одеса : Одес. нац. ун-т, 2019. – 391 с.

⁸ Дьомін О. Б., М. В. Алексєєнко. Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович / наук. ред. В. О. Колесник ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. Г. В. Великодна ; авт. передм. І. М. Коваль ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наукова б-ка. – Одеса : Одеський нац. ун-т, 2015. – 482 с., [12] арк. іл. – (Розвиток науки в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова ; вип. : «Славістика»).

⁹ Полоніка XVI–XVIII ст. у фонді Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : каталог / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Центр. наук. б-ка, Ягеллон. ун-т, Наук.-дослід. центр пол. бібліографії ім. Естрайхерів ; уклад. І. Кононенко ; наук. ред.: І. Ціборовська-Римарович, В. Валецький, Сієсс-Кшишковський ; автор вступ. ст.: І. Журавльова, В. Валецький. – Харків ; Краків : вид-во Ягеллон. ун-ту, 2023. – 321, [3] с., [12] арк. вкл. іл.

Каталог став першим досвідом наукового бібліографічного опису книг іноземною мовою для колег з ООУНБ імені М. С. Грушевського. Це комплексний бібліографічний опис із додатковими анотаціями та ілюстраціями, що робить каталог особливо корисним для багатьох категорій читачів: від студентів і краєзнавців до дослідників історії літератури.

Хотілося б наголосити, що передмова до каталогу детально висвітлює історію польської діаспори в Одесі; названі імена найвідоміших представників (польські дворянські роди, що оселилися в Одесі, комерційні діячі Причорномор'я, актори театру та письменники, інтелігенція та ремісники, студенти-ліцеїсти та професори Новоросійського університету тощо) та подана загальна характеристика польських культурно-просвітницьких товариств в Одесі. Упорядники вказують на вплив поляків на економічне, культурне та інтелектуальне життя міста. Здається, що найбільш корисною є інформація про основних власників книг, які ввійшли до каталогу польських видань.

Упорядники зробили акцент на особливо цінні стародруки, серед яких другий том *«Громадянського або спеціального права польського народу зі Статутів та Конституції Коронних та Литовських»* Теодора Островського та третій том *«Творів (Про складання віршів та про поетів)»* Ігнація Красіцького. Опис цих видань демонструє унікальність колекції та її важливість для вивчення не лише польської, а й європейської історії права та літератури.

Оформлення видання заслуговує на окрему увагу. Каталог містить докладний опис 172 видань польською мовою, виданих наприкінці XVIII – початку XX ст., з ілюстраціями деяких титульних листів та екслібрисів. Структурована подача матеріалів за тематичними розділами, такими як: 1) богословські науки, 2) філософія, педагогіка, правознавство, політичні та соціальні науки, 3) мовознавство, 4) технічні науки, 5) медичні науки, 6) історія та допоміжні науки, 7) художня література, дозволяє легко орієнтуватися в матеріалах та сприяє комплексному підходу до вивчення польськомовної друкованої спадщини.

Кожна позиція супроводжується бібліографічним описом, що відповідає сучасним бібліографічним стандартам, перекладом назви твору та короткими відомостями про автора чи інших причетних осіб. Окрема увага приділена провенієнціям та особливостям примірників, що дає змогу не лише оцінити культурну цінність книг, а й вивчити історію кожного примірника. До більшості видань додано анотації з указівками на прижиттєві та рідкісні видання. Отже, каталог повною мірою можна назвати анотованим! Треба зазначити, що вказівка точного розміру примірника для його ідентифікації, як це зробили упорядники каталогу, є важливим аспектом. Проте за діючими правилами опису стародруків, а до каталогу ввійшов один стародрук (№ 12), для видань XV–XVIII ст. необхідно вказувати ще формат у частинах аркуша (2°, 4°, 8° тощо).

Колекція польськомовних книг кінця XVIII – початку XX ст. у фондах ООУНБ імені М. С. Грушевського становить значний інтерес з точки зору провенансу окремих примірників. Це, безумовно, є найважливішою частиною каталогу, хоча й створює найбільші складнощі для упорядників, як здається,

через обмежену наявність необхідної довідкової літератури. Радимо звернути увагу на необхідність відповідного наукового апарату. Він є основою для забезпечення обґрунтованості та системності дослідження.

Докладний опис усіх власницьких штампів і суперекслібрисів на примірниках став би корисним для дослідників, які вивчають історію приватних книжкових зібрань та реконструюють приватні розпорошені колекції. Цінним у каталозі є коментарі про деяких попередніх власників та аналіз того, як книги потрапили до фондів бібліотеки, що додають історичної глибини кожному бібліографічному запису. Такий підхід робить видання не просто довідником, а важливим джерелом для дослідження польсько-українських культурних зв'язків. Однак у каталозі майже не розшифровані власники шрифтових суперекслібрисів на корінцях книг і бракує ілюстрацій для їх ідентифікації. Розуміємо, що це суттєво збільшило б вартість видання, але для такої колекції більш доречним був би каталог із розгорнутою ілюстративною вкладкою.

Каталог містить допоміжний довідково-пошуковий апарат у вигляді різноманітних покажчиків, які полегшують орієнтацію в матеріалі та сприяють швидкому знаходженню необхідної інформації. Упорядники пропонують покажчик імен, хронологічний покажчик, абетковий покажчик видавництва та друкарень, покажчик видавничих та друкарських закладів за містами та хронологією видань і покажчик провенієнцій та авторських наклеюк палітурок. Хочеться порекомендувати до розділу покажчиків включити абетковий покажчик назв видань. Це забезпечить зручний доступ до інформації та значно полегшить пошук необхідних видань. Такий покажчик стане корисним доповненням для оптимального використання матеріалу. Проте залишаються питання й щодо інших покажчиків. По-перше, вказування у покажчиках і сторінок, і пунктів одночасно, на наш погляд, дуже перевантажує увагу користувача (достатньо було вказати лише пункти). По-друге, є незначна невідповідність пунктів у покажчику та пунктів у самому каталозі. Можливо, виникають такі прорахунки через відсутність попереднього досвіду укладання каталогів, або ж сказався банальний брак часу, коли робота повинна бути «виконана на позавчора».

Каталог було надруковано обмеженим накладом – всього 10 примірників. Однак видання доступне в електронному форматі. Завдяки цьому кожен охочий може ознайомитися з ним через інтернет.

І все ж таки перший досвід видання «Каталогу книг польською мовою кінця XVIII – початку XX століття у фондах ООУНБ імені М. С. Грушевського» пройшов успішно, і це заслуговує на визнання. Незначні огріхи, на які звернута увага, не впливають на загальне враження від досягнень Ірини Довганюк та Олени Ласкевич з ООУНБ імені М. С. Грушевського. Сподіваємось, що невдовзі буде проведено окреме дослідження щодо ідентифікації нерозкритих власників книг та їх бібліотек, як зазначає упорядник у передмові до видання.

Хочеться побажати колегам творчого натхнення та виходу нових цікавих видань!

ПАМ'ЯТІ Є. В. САВЕЛЬСВОЇ

Пішла з життя Єлизавета Володимирівна Савельєва (20 грудня 1932 – 8 листопада 2024). Остання з легендарних «старійшин» Наукової бібліотеки ОНУ, наша колега, наша наставниця. В її трудовій книжці – один-єдиний запис про місце роботи – Бібліотека, куди вона прийшла після закінчення українського відділення філологічного факультету ОДУ у жовтні 1956 р. та пропрацювала до 2011 р. 55 років стажу!

Єлизавета Володимирівна розпочала свою трудову діяльність на посаді молодшого бібліотекаря у відділі абонементу, працювала у відділі наукової обробки та каталогізації літератури, була редактором каталогів, очолювала методичний відділ та відділ ідейно-виховної роботи. Вона була однією з організаторів в університетській бібліотеці відділу рідкісних книг та рукописів, яким керувала протягом багатьох років (1983-1999). Працюючи у бібліотеці, Є. В. Савельєва здобула спеціальну професійну освіту, у 1967 р. закінчивши заочно Харківський інститут культури за спеціальністю «бібліотечна справа».

Чудово гуманітарно освічена, літературно обдарована, вона була на своєму місці серед книжок. Своїми широкими знаннями вона майстерно ділилася з усіма, хто приходив до Музею книги університетської бібліотеки. Єлизавета Володимирівна ніколи не робила відмінностей між відвідувачами екскурсій: неважливо, хто був перед нею – школярі, студенти, викладачі, дипломати чи вчені! Для неї було важливо показати книжкові багатства рідної Бібліотеки, відкрити багатьом дивовижний світ Книги.

Незважаючи на те, що можливості публікацій у ті роки були вельми обмежені, Є. В. Савельєва є авторкою понад 50 друкованих праць. Найраніші публікації (кінець 1950-х – початок 1960-х рр.) пов'язані з її науковими дослідженнями

у галузі українського літературознавства. Учениця професора А. В. Недзвідського, Єлизавета Володимирівна однією з перших у бібліотеці ОДУ почала займатися українськими бібліографічними студіями: творчістю Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, І. К. Тобілевича (Карпенко-Карого) тощо. Старанно та з натхненням вивчалися нею також кириличні стародруки та особливо релігійна книга у ті часи, коли такі дослідження ще не були загальноприйнятими.

У 1980-ті рр. Є. В. Савельєва працювала над створенням біобібліографічних покажчиків, присвячених філологам П. Т. Маркушевському та А. В. Недзвідському. Протягом багатьох років Єлизавета Володимирівна активно співпрацювала з університетською та міською пресою, регулярно публікуючи в газеті «За наукові кадри» («Одеський університет») інформацію про виставки та інші культурні заходи бібліотеки, нові надходження до її фондів.

З початку 1990-х рр. Єлизавета Володимирівна активно займалася виявленням матеріалів з історії України у фондах бібліотеки. На одній із виставок, що протягом тривалого часу діяла постійно, експонувалася добірка книг «Джерела до вивчення історії України». Більша частина представлених тут матеріалів була взята з іменних фондів бібліотеки. Виставка безперервно поповнювалася і стала основою для створення у 1994–1999 рр. бібліографічного покажчика «Українська книга в іменних фондах Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова» (Одеса, 1999). Ініціатор цього проекту, Є. В. Савельєва була одним із упорядників покажчика. Це видання, презентація якого відбулася на IV Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації українців (Одеса, 26-29 серпня 1999 р.), свідчило про те, що Наукова бібліотека ОДУ підключилася до роботи зі створення національної бібліографії України. У той же час Єлизавета Володимирівна взяла участь у підготовці фундаментального видання «Професори Одеського (Новоросійського) університету: біографічний словник» (Одеса, 2000. Т. 1-4), була одним з редакторів бібліографічного покажчика «Греція далека та близька» (Одеса, 1999).

Великим досягненням Єлизавети Володимирівни було створення бібліографічного покажчика «Італійська книга епохи Відродження у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова» (Одеса, 2001). У 2000-ті рр. вона бере участь у низці видавничих проектів бібліотеки: «Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : історичний нарис до 185-річчя заснування» (Одеса, 2002), «Дарителі Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета, 1865–1920 : материалы к истории Одесского национального университета им. И. И. Мечникова» (Одеса, 2005), «Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке» (Одеса, 2010).

У ці роки вона виступає на міжнародних конференціях, організованих бібліотекою, публікується у журналі «Вісник Одеського національного університету. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» (нині «Бібліотечний Меркурій»), який почав виходити у 2007 р. Її остання друкована робота підбиває своєрідний підсумок вивчення українських кириличних стародруків у фондах Наукової бібліотеки ОНУ: статтю «Українські кириличні стародруки у фондах університетської бібліотеки: до історії формування колекції» було опубліковано у збірнику наукових праць «Історія України в книжкових пам'ятниках XVI–XVII ст. з колекцій Наукової бібліотеки ОНУ» (Одеса, 2011).

Єлизавета Володимирівна була глибоко віруючою людиною, вихованою в християнському дусі у дивовижній інтернаціональній родині з незвичайним родоводом. Вона була справжньою одеситкою, народилася в нашому місті та пережила тут війну, що залишила глибокий слід у її долі. Завжди була доброзичливою, привітною, ніколи не підвищувала голосу. Інтелігентна, скромна, незворушна та іронічна, Є. В. Савельєва прожила непросте життя, зберігши до кінця ясну пам'ять, і тихо пішла, не доживши трохи більше місяця до 92 років.

Дякуємо, що були з нами, Єлизавето Володимирівно!

Дякуємо, що були з Бібліотекою!

Пам'ятатимемо...

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Бібліотечний Меркурій» є науковим виданням, що включене до переліку друкованих наукових фахових видань України (категорія «Б») в галузі історичних наук (Наказ МОН № 1188 від 24.09.2020 р.), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт. Видання було засновано у 2007 р. До 2019 р. журнал мав назву «Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство».

Видання «Бібліотечний Меркурій» було офіційно зареєстроване як засіб масової інформації з загальнодержавною сферою розповсюдження. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Проблематика журналу:

- дослідження з історії бібліотеки, формування її фонду, зокрема фонду стародруків та рідкісних видань;
- вивчення особистих книжкових колекцій (як іменних фондів, так і розпорошених колекцій), рукописних та архівних матеріалів;
- розкриття та вивчення фонду бібліотек закладів вищої освіти шляхом бібліографічних розвідок;
- дослідження у галузі бібліотечної біографістики;
- розгляд перспективних напрямків діяльності бібліотеки в умовах інформатизації суспільства;
- огляди нових наукових видань.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- наукові статті
- короткі повідомлення
- рецензії.

Статті публікуються українською та англійською мовами. Рукописи статей, які подаються до редакції, повинні відповідати вимогам Постанови Президії ВАК № 7–05/1 від 15.01.2003 «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України» та «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», затвердженого Наказом МОН України № 32 від 15.01.2018. Оригінальна стаття має складатися з наступних елементів: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

«Бібліотечний Меркурій» видається із періодичністю два рази на рік.

Термін подання рукописів:

- до 15 квітня кожного року
- до 15 жовтня кожного року

Технічні вимоги:

- загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.

стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Бібліотечний Меркурій» подається:

електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;

на окремому аркуші – відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де працює автор; контактний телефон, поштова та електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс УДК

Ідентифікатор DOI

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: прізвище, ім'я та по-батькові; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора; інформація щодо авторського ідентифікатора (ORCID, Resercher ID тощо) (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль). Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме друкується після тексту статті обсягом не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова; зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Публікація українською супроводжується резюме англійською мовою. Публікація англійською мовою супроводжується резюме українською мовою.

Структура авторського резюме повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Бібліотечний Меркурій» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (український аналог).

Ключові слова (українською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та іншою мовою після резюме.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту.

Бібліографічні посилання (при наявності) оформлюються за ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила».

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

📁 ① список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (кегель II). Див. зразки оформлення: <https://bit.ly/2Ма6WYx>

Обов'язково до кожної цитованої публікації необхідно надавати ідентифікатор DOI (перевірка наявності DOI: <http://search.crossref.org>).

📖 ① транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком *References*:

- *транслітерація кирилиці латиницею*:
 - українська мова. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;
 - російська мова. Використовувати правила транслітерації Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).
- *при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard*:
 - автори – транслітерація
 - назва статті – транслітерація [переклад англійською]
 - назва джерела – транслітерація – курсивом (якщо видання має офіційно-прийнятну назву англійською, то вказувати її, якщо ні – транслітерацію за ISSN, а не довільний переклад)

- місце видання – переклад англійською
- рік, номер, сторінки – переклад англійською
- знаки «. →» замінити на «.»; знаки «/», «//» не використовувати.

П р и к л а д:

Zagurenko A. G., Korotovskikh V. A., Kolesnikov A. A., Timonov A. V., Kardymon D. V. Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta [Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoye khozyaistvo*, 2008, no. 11, pp. 54–57.

Більш детально з прикладами оформлення можна ознайомитись на офіційному сайті «Бібліотечний Меркурій» у розділі «Подання»: <http://vislib.onu.edu.ua/about/submissions#onlineSubmissions>

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегель 12).

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с.»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – Київ, 2000. – С. 54).

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційну правку рукописів. Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається. Рукописи проходять обов'язкову перевірку на наявність елементів плагіату за допомогою онлайн-сервісу Unichesk компанії «Антиплагіат» (Україна).

Статті до редакційної колегії журналу приймаються:

- за адресою: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, вул. Преображенська, 24, 65082, м. Одеса, Україна
- електронною поштою за адресою: visn_bibl@onu.edu.ua
- через офіційний сайт видання: <http://vislib.onu.edu.ua/> (для того, щоб мати можливість подавати статті через сайт необхідно зареєструватись <http://vislib.onu.edu.ua/login>).

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Офіційний сайт видання «Бібліотечний Меркурій» <http://vislib.onu.edu.ua>.

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка В.Г. Вітвицька

Підписано до друку 27.12.2024 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 12,08.
Тираж 50 прим. Зам. № 2886.

Видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
вул. Університетська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua

Виготовлювач:
Друкарня «Апрель» ФОП Бондаренко М.О.
вул. В. Арнаутська, 60, Одеса, 65045, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4684 від 13.02.2014 р.
Тел.: +38 (048) 703 11 86
E-mail: info@aprel.od.ua

Надруковано з готового оригінал-макета